

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

İNTERNET HABERLERİNDE SAKATLIK TEMSİLİ

Hasan Ozan ATİKASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI**

İNTERNET HABERLERİNDE SAKATLIK TEMSİLİ

Hasan Ozan ATİKASLAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Yasemin Ünlü

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Taylan

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Ünal

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 05 / 08 / 2020

Hasan Ozan Atıkaslan

ÖZET

İNTERNET HABERLERİNDE SAKATLIK TEMSİLİ

Hasan Ozan ATİKASLAN

Yüksek Lisans Tezi, İletişim Çalışmaları Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Yasemin Ünlü

Ağustos 2020, 139 sayfa

Bu tez çalışmasının konusunu geçtiğimiz on yıllık zaman sürecinde internet haberciliğinde sakatlık temsiline ne yönde değiştiğinin, geleneksel medya olarak da adlandırılan ana akım medya ile eleştirel medyanın haber dilinin karşılaştırılmasıyla incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında belirlenen örneklemelere göre toplanan haber metinleri Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir.

Çözümlemeler haber metinleri ile medyada oluşturulan sakatlık temsillerinin hangi hâkim toplumsal söylemleri ve ideolojileri yeniden ürettiği ve meşrulaştırdığı, sakatlığa sosyal ve hak odaklı bakış çerçevesinde yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda geçen yıllar içerisinde ana akım medyanın haber dilinde kimi düzelme çabaları olduğu söylenebilse de genel olarak incelenen haberlerde sağlamcı yaklaşımların sergilendiği, sakatlığın kimi zaman merhamet, acıma ve çeşitli olumsuzluklarla anıldığı kimi zaman ise sakat bireylerin başarılarının abartılarak kahramanlaştırıldıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra incelenen sakatlık temalı haberlerin büyük çoğunluğunda ise sakat bireylere ve sakat hareketi yerine güçlülerin diline yer verilerek görünürlük sağlanmadığı da ortaya çıkmaktadır. Ana akım medya bu noktada hâkim toplumsal söylemleri ve ideolojileri yeniden üreterek dolaşıma sokmaktadır.

Eleştirel medya ise kimi noktalarda mesleki pratikler nedeniyle ana akımla benzerlikler taşısa da genel olarak sakatlığı konu edinen haberlerin dilinin hak odaklı olduğu ve ana akımın hâkim söylemine karşıtlıklar gösterdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra eleştirel medyada sakat bireyler hakları olan aktif özneler olarak yansıtılırken, haberlerde anlatılan sorunlar toplumsallaştırılmakta ve erişilebilirlik, kapsayıcılık ve hak temelli söylemler için de öneriler getirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Medya, internet haberleri, sakatlık/engellilik, temsil, söylem.

ABSTRACT

REPRESENTATION OF DISABILITY ON ONLINE NEWS

Hasan Ozan ATİKASLAN

Master Thesis, Department of Communication Studies

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Yasemin Ünlü

August 2020, 139 pages

The subject of this thesis is to examine how the disability representation in online journalism has changed over the past decade by comparing the news language of mainstream media and critical media. The news texts collected according to the samples determined within the scope of the research were analyzed by the critical discourse analysis method of Teun A. van Dijk.

Through analyzed news texts, disability representations are created to interpret which main social discourses and ideologies are justified within the framework of a social and rights-oriented view of disability.

As the research results demonstrate, although it is possible to see that mainstream media has attempted to improve its news language, the general examination of news still exhibits the ableist approaches through sometimes referring disability by mercy, pity or other negativites or within the exaggeration of the success to heroize disabled people. In the vast majority of disability-themed news, it is revealed that visibility of disabled people is not provided by including them or disabled movement instead of people in power. At this point, mainstream media reproduces dominant social discourses and ideologies.

On the other hand, although critical media have similarities with the mainstream in some points due to professional practices, it is seen that the language of their news about disability is right-oriented and shows opposition to the mainstream's dominant discourse. In addition, while disabled people are reflected as active subjects with rights, the problems described in the news are socialized and suggestions are made for accessibility, inclusiveness and rights-based discourses.

Keywords: Media, online news, disability, representation, discourse.

ÖN SÖZ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda tarih boyunca birçok nedenle çeşitli ayrımcılık türlerine maruz bırakılmış ve eşitsiz dünyada onurlu bir varlık göstermeye çalışan toplumsal grupların politik mücadelelerine tanıklık etmekteyiz. Hakları için örgütlenen sakat hareketi de bu toplumsal gruplardan bir tanesi. İnaniyorum ki sakat hareketinin elde ettiği her başarı aynı zamanda eşitlik mücadelesi sürdüren diğer toplumsal gruplara da katkı sağlayacak ve daha demokratik bir toplumun oluşturulması için yeni yollar gösterecektir.

Tez çalışmamın en başından itibaren fikirleriyle ve rehberliğiyle bana ışık tutan, akademik gelişimim için emeklerini esirgemeyen sevgili tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Yasemin ÜNLÜ'ye çok teşekkür ederim.

Tez jürimde bulunan ve katkılarıyla çalışmamı zenginleştiren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TAYLAN ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÜNAL'a da teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca her anlamda desteklerini hissettiren sevgili aileme; annem Emine Atıkaslan'a, babam Arslan Atıkaslan'a ve kardeşim Okan Atıkaslan'a da buradan çok teşekkür ederim, iyi ki varsınız.

Ve tüm bu süreç boyunca bana kendimden daha çok inanan tüm arkadaşlarıma sevgilerimi iletiyorum.

Bu tez çalışmasını destekleyen Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne de (SYL-2019-12563) buradan teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem.....	3
1.2 Araştırmanın Amacı	3
1.3 Araştırmanın Önemi	4
1.4 Sınırlılıklar.....	5

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Sakatlık Tarihi	6
2.2. Sakatlığa Sosyal Bakmak	13
2.3. Sakatlık Modelleri: Sakatlığa Kuramsal Bakış.....	17
2.3.1. Tıbbi Model.....	19
2.3.2. Sosyal Model.....	22
2.4. Beden ve Sağlamcılık	25
2.5. Medyada Sakatlık Söylemi ve Temsili.....	29
2.6. Yeni Medya ve İnternet Gazeteciliği.....	38
2.7. Geleneksel Medya	46
2.8. Eleştirel Medya.....	52
2.8.1. Hak Haberciliği	55
2.8.2. Alternatif Medya	61

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi.....	66
3.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi.....	70

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Ana Akım İnternet Haberlerinde Sakatlık Temsili.....	74
4.1.1. Bilinçlendirmeye Yönelik Söylemler, Kampanyalar, Projeler, Etkinlik Haberleri ve Sakat Bireylere Hizmet Haberlerinde Sakatlık.....	74
4.1.2. Dramatizasyon Aracı Olarak Haberlerde Sakatlık	79
4.1.3. Haberlerde Mağduriyet Nedeni Olarak Sakatlık	82
4.1.4. Haberlerde Sakatlığın Hakaret Olarak Kullanımı	84
4.1.5. Yasal Düzenleme ve İstihdam Haberlerinde Sakatlık.....	85
4.1.6. Sağlık Haberlerinde Sakatlık.....	87
4.1.7. Başarı Hikayelerini Anlatan Haberlerde Azmeden Engelliler	91
4.1.8. Hak İhlalleri Haberlerinde Sakatlık.....	93
4.1.9 Geleneksel Medyaya İlişkin Bulguların Genel Değerlendirmesi.....	96
4.2. Eleştirel İnternet Haber Sitelerinde Sakatlık Temsili	97
4.2.1. Haberlerde Haklarını Arayan Özneler Olarak Sakat Bireyler ve Sakat Hareketi	97
4.2.2. Hak İhlalleri ve Sakat Bireylerin Karşılaştıkları Sorunları İçeren Haberler	101
4.2.3. Ana Akım Söylemle Mücadelede Sakatlık	105
4.2.4. Yasal Düzenleme ve İstihdam Haberlerinde Sakatlık.....	108
4.2.5. Başarı Haberlerinde Sakatlık.....	111
4.2.6. Eleştirel Medyaya İlişkin Bulguların Genel Değerlendirmesi	115

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA.....	125
---------------	-----

HABER KAYNAKÇASI	135
ÖZGEÇMİŞ	139

KISALTMALAR

ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
TWR	: Together We Rock
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
BİANET	: Bağımsız İletişim Ağı
AM	: Alternatif Medya
ESC	: Eleştirel Söylem Çözümlemesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Tıbbi Model ve Sosyal Modelin Özellikleri	19
Tablo 2. Together We Rock! Organizasyonunun Önerdiği Birey Önceleyici Terminoloji Önerisi	37
Tablo 3. Alternatif ve Aktivist Yeni Medya Türleri.....	40
Tablo 4. Boczkowski'nin Basılı Gazete İnternet Gazeteciliği Karşılaştırması	42
Tablo 5. Habercilikte Geçerli Model ve Özgün Model	59
Tablo 6. Genel-Geçer Gazetecilikte ve Barış Gazeteciliğinde Gazetecilik/Habercilik Karşılaştırması	60
Tablo 7. Alternatif Medyaya (AM) Dört Kuramsal Yaklaşımın Özeti	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Ayrımcılığa giden süreç	16
Şekil 2. Tıbbi model	22
Şekil 3. Sosyal model	25
Şekil 4. Google Scholar arama sonuçları	33
Şekil 5. Anahtar kelimelerin dergilerdeki görülme sıklığı	33
Şekil 6. Google Scholar arama sonuçları	34
Şekil 7. Yeni medyanın tanımı	39
Şekil 8. Çevrimiçi gazetecilik için bir tipoloji.....	42
Şekil 9. Demokratik bir toplumda kitle iletişim araçlarının rolünü gösteren entegre model	46
Şekil 10. Medya sistemi işleyiş modeli	48
Şekil 11. White'ın eşik bekçiliği modeli	49
Şekil 12. Bass'ın eşik bekçiliği modeli	50
Şekil 13. Bir kapitalist kitle iletişim araçları modeli ve bir ideal alternatif medya modeli karşılaştırması	62
Şekil 14. Dışlanmak en büyük engel	75
Şekil 15. Süper Baba'daki sır yıllar sonra ortaya çıktı.....	81
Şekil 16. İşitme Engellilerden 3 Aralık videosu.....	100
Şekil 17. Kahraman ve Mağdur İkileminde Medyada Engelliler.....	106
Şekil 18. Otizm Eylem Planı 3,5 Yıl Sonra Kabul Edildi	109
Şekil 19. Aile ve Çalışma Bakanı Selçuk: Aralık ayının son haftasında engellilerin atanması için kura töreni düzenleyeceğiz.....	111

BÖLÜM I

GİRİŞ

“Bizler sadece birleştiğimiz kadar güçlü, ayrıldığımız kadar zayıfız.”

- Albus Dumbledore, Harry Potter ve Ateş Kadehi¹

Yirminci yüzyılın ortasından itibaren daha önceleri toplumlarda görünmez olan etnik azınlıklar, kadınlar, LGBTİ’ler ve sakatların oluşturduğu yeni toplumsal hareketler bir kimlik politikası ve mücadelesi olarak kendini tarihte göstermeye başlamıştır. Bu hareketlerin hepsi birbirlerinin mücadele biçimlerini kendilerine model olarak benimsemişlerdir. Yasal, ekonomik ve toplumsal dışlanmalara meydan okuyan ve kendilerini ana akım politikanın karşısında konumlayan bu hareketler yeni ve olumlayıcı politik kimliklerin oluşturulmasına yardım etmiştir. Azınlık veya dezavantajlı hâle getirilmiş gruplar, feminist kuramın kişisel olan politiktir mottosuyla maruz kaldıkları her türlü sorun için bir bakış açısı da getirmişlerdir (Shakespeare & Watson, 2011, s. 387-388).

Yeni toplumsal hareketler ise her zaman sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiştir ve gerek uluslararası gerek ulusal düzeyde birçok çalışmanın konusunu oluşturmuşlardır. Ancak sosyal bilimler içerisinde sakatlık ve sakat hareketi diğerlerine nispeten daha kısıtlı düzeyde ve tarihsel olarak daha yakın bir zamanda çalışılmaya başlanmıştır. Özellikle Türkiye’de bu eksikliğin daha üst düzeyde olduğunu sakatlık konusunu çalışan sosyal bilimciler de yaptıkları çalışmalarda ifade etmektedirler. Bezmez, Yardımcı ve Şentürk’ün derleyiciliğini yaptığı ve Türkçe alan yazında büyük bir boşluğu dolduran *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* isimli eserin giriş bölümünde bu konuda şu ifadeler kullanılmıştır;

Görece yeni olan bu sakatlık çalışmaları alanının, Türkiye bağlamında da hak ettiği yere sahip olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değil. Türkiye’de sakatlığa odaklanan akademik çalışmaların büyük bir çoğunluğunun, ya yine tıp fakültelerinde, ya da -erişilebilirlik bağlamında- mimarlık, şehir ve bölge planlama bölümlerinde gerçekleştirildiğini görüyoruz (Bezmez, Yardımcı & Şentürk, 2011, s.18).

¹ Rowling, J. K. (2001). Harry Potter ve ateş kadehi (S. Okyay ve K. Kutlukhan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sosyal bilimin bakışı ile sakat olma hâli ve sakatlık tıbbi bir tanımla değil sosyal bir kavram olarak ele alınmaktadır ve sakatlığı olan bireylerin sorununun bedensel olmaktan ziyade toplumsal olduğu vurgulanmaktadır. Ön yargılar, erişilebilir çevre gibi hakların yeterince sağlanmaması gibi akla ilk gelen *engelleyci* toplumsal pratikler de bunu doğrulamaktadır.

İletişim çalışmaları alanında çeşitli toplumsal gruplar bağlamında işlenmiş medyada temsil incelemeleri sıklıkla karşımıza çıkan bir çalışma türüdür. Özellikle gerçeğin yeniden kurgulanmış bir hâli olarak karşımıza çıkan haber metnindeki temsiller kullandıkları söylemler ile kimi hak ihlallerini tekrardan üretebildikleri gibi ön yargılar ve ayrımcılıkları da meşrulaştırabilmektedirler.

Sakatlığa sosyal yönden ve hak odaklı yaklaşan bu tez çalışmasında ise engelli kelimesi yerine sakat kelimesinin tercih edilmesinin arkasında da elbette politik bir tercih yer almaktadır. Ancak önceden belirtmek gerekir ki Türkiye’deki sakat hareketi yürüten topluluklar arasında bu kavramın tercih edilmesi konusunda bir ortaklaşma mevcut değildir. Sakat kelimesinin seçilmesinin birden fazla nedeni vardır. Bunlardan ilki olumsuz imgeler yüklenmiş bu kavramı ters yüz edip hareket içerisinde olumlu ve güçlendirici bir konuma getirmektir. Bunu feminist hareket içerisindeki bayan yerine kadın kelimesi tercihinde ve Amerikan LGBTİ hareketinin daha önceleri heteroseksist toplumda hakaret amaçlı kullanılan ancak daha sonra içi bilinçli olarak boşaltılarak akademide tartışılan bir teori hâline getirilen queer kavramında da görebilmekteyiz. Güçlü (2012) bu konuda futbol örneğini vermektedir; gazetelerin spor sayfalarında bir futbolcunun oyunda *sakatlandığını* görmekteyken aynı gazetenin üçüncü sayfasında normal bir vatandaş *engelli* olarak anılmaktadır. Bu durumda Güçlü (2012) yeti yitimli birine sakat demenin tek başına bir ayrımcılık içermediğini hatta aslında ayrımcı tavırda birinin zaman zaman kibarlık amaçlı engelli kelimesini tercih edebildiğini ancak sakatlığın kendi içinde zaten bir sorun olmadığını söylemektedir.

Bir diğer neden de engelli kelimesinin sorun ibresini topluma değil de yeti yitimli bireye yönelttiğine dair getirilen eleştirilerden kaynaklıdır, zira sorunlu olan birey değil, sağlamcı toplum ve erişimsiz çevredir. Omurilik felci ile yaşayan ve sakat hakları aktivisti olan Küçükaskan (2011) Bianet’teki "*Sakat" Politik*!" isimli yazısında sakat kelimesini kullanmanın yeti yitimli olmayı politik bir alana taşımak için fırsat olduğunu belirtirken sakat politiktir ve sakat güzeldir diye de eklemektedir. Bu tavrı Amerika’da Afro Amerikalıların ırkçılığa karşı geliştirdikleri siyah güzeldir olumlamasına benzetmek de mümkündür. Yine bu tez çalışması sakatı sosyal bir olgu

olarak kavramsallaştırırken, sadece beden ile alakalı bir farklılığa atıfta bulunduğunda ise yeti yitimi kelimesini kullanmaktadır.

1.1. Problem

Medya metinleri toplumlardaki hâkim söylemleri ve ideolojileri yeniden kurmakta ve meşrulaştırmaktadırlar. Bu nedenle medyada temsil kavramı iletişim çalışmaları içerisinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Medya kimi zaman bazı toplumsal grupları görmezden gelerek temsil imkanı sağlamamakta, kimi zaman da temsili sınırlı veya çarpık bir şekilde kurarak ideolojik bir duruş sergilemektedir. Böylece özellikle kimlik politikası yürüten ve hakları konusunda mücadele veren toplumsal grupların önünde bir kez de medya engel oluşturabilmektedir.

Türkiyede sakat hareketi özellikle geçtiğimiz son 10 yılda daha görünür olmaya ve varlığını politik alanlarda hissettirmeye başlamıştır. Ancak iletişim bilimleri alanında sakat hareketi henüz yeterince görünür vaziyette değildir. Halbuki multidisipliner alanlar olarak iletişim bilimleri ve sakatlık çalışmalarının akademik anlamda birbirlerini besleyici çalışma alanları olarak görülebilir.

Sakatlığı olan bireyler de toplumsal yaşamda ön yargılar ve ayrımcılığa karşı mücadele vermekte ve erişilebilirlik gibi haklar için taleplerini tekrar etmektedirler. Batı ülkelerinde Disability Studies (Sakatlık Çalışmaları) on yıllardır akademide çalışılsa da Türkiye’de sosyal bilimler alanında henüz bu konuda yapılan çalışmaların kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Türkçe alanyazında iletişim bilimleri alanında da engellilik literatürünü sakatlık perspektifiyle temel alan başka bir haberde sakatlık temsili çalışması bulunmamaktadır. Türkçede sakat ayrımcılığı olarak tanımlanan sağlamlılık ideolojik bir yapıdır ve günlük hayattaki toplumsal söylemlerde her an ortaya çıkabileceği gibi medya metinlerinde de rastlanabilmektedir. Bu çalışmanın problemi de bu noktada sakatlığı olan bireylerin internet haberlerinde nasıl temsil edildiğini, bu temsillerinin hâkim sağlamlı söylemler ile nasıl inşa edildiğini ortaya koymaktır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, internet haberlerinde sakatlığı olan bireylerin nasıl temsil edildiğini ortaya koyarak, hak odaklı bir bakışla haberlerde sakatlık temsili üzerine yapılan yanlışlar ve doğrular üzerine bir yorum getirmek, böylece haber yazımında

sakatlık temsilinin eleştirel ve hak odaklı bir şekilde nasıl yapılması gerektiğine dair iletişim çalışmaları alanına önerilerde bulunmaktadır. Bu sayede çalışmanın daha demokratik, kapsayıcı ve erişilebilir bir toplum için katkı sağlanması da hedeflenmektedir.

Bu tez çalışmasında örneklem olarak seçilmiş ana akım ve eleştirel medya kapsamındaki internet haber sitelerinden elde edilen haber metinleri çalışmanın veri tabanını oluşturmaktadır. Sakatlık temsili üzerine Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi yoluyla çözümlenen veriler, eleştirel habercilik ve sakatlık kuramları kapsamında yorumlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır;

Ana akım ve eleştirel medya kapsamındaki internet haber sitelerinde sakatlığı olan bireyler ve sakatlık hangi biçimlerde nasıl temsil edilmektedir?

Ana akım ve eleştirel medya kapsamındaki internet sitesi haberlerinde sakatlık temsilinin benzerlik ve/veya farklılık gösterdiği noktalar nelerdir?

1.3 Araştırmanın Önemi

Sakatlık çalışmalarının Türkçede sadece iletişim alanında değil genel olarak sosyal bilimler içerisinde ihmal edilmiş olduğu söylenebilmektedir. Toplum ve medya arasındaki etkileşim düşünüldüğünde zaten kendilerini ifade etme yolları kısıtlanmış dezavantajlı bireyler olan sakat bireylerin eleştirel bir habercilik perspektifinde temsil edilmediğinde haberlerdeki yanlış temsillerle bir kez daha mağdur olarak konumlandırılabilirler gözlemlenmektedir.

Hak haberciliği ve alternatif medyayı kapsamına alan eleştirel medya ve sakatlık çalışmaları çerçevelerinde haberlerde sakat odaklı olma üzerine alanyazına özgün bir katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışma aynı zamanda medya sektörüne de sakat hakkı odaklı haber yazımında takip edebilecekleri öneriler sunmaktadır.

Temsil konusu iletişim bilimleri alanında kültür, kimlik ve sınıf temelli olarak birçok kez işlenmiştir, buna karşın haberlerde sakatlık temsili çalışmaları görece kısıtlı çalışılmıştır. Türkçe alanyazında hak haberciliği kapsamında sakatlık temsili inceleyen Bilik Yıldırım'ın (2011), televizyon haberlerinde sakatlık temsili inceleyen Ulu'nun (2013), haber ve köşe yazılarında sakatlık temsili inceleyen Özdemir'in (2019) lisansüstü tezleri ve Erhart'ın (2012) engelli sporcuların haberlerdeki sunumunu inceleyen makalesi ile Yavalar'ın (2020) yazılı basında sakatlık temsili inceleyen

alışması mevcuttur. Bu alışma haberlerde sakatlık temsilini Türkçe alanyazında alana ilginin başladığı on yıllık bir zaman dilimini dikkate alarak ve engelli kelimesi yerine Türkiye’de gelişen sakat hakları hareketinin benimsediği ve bunun akademideki yansıması olan sakatlık kavramını kullanarak haberlerdeki sakatlık temsilini incelemekte ve böylece iletişim bilimleri alanına zgn bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.4 Sınırlılıklar

Örneklem doğrultusunda belirlenmiş internet haber sitelerinde 2010-2019 yılları arasındaki on yıllık zaman diliminde yayınlanmış sakatlık temalı haberler bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu alışma bir yüksek lisans tezinin süresiyle sınırlıdır ve bu süreye uygun olarak araştırma kapsamında beş adet ana akım medyadan, dört adet eleştirel medyadan olmak üzere toplamda dokuz internet haber sitesinde on yıllık zaman diliminde 3 Aralık Uluslararası Engelliler Günü haberleri incelenmiştir.

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Sakatlık Tarihi

Sakatlık toplumsal bağlamları olan bir terimdir ve yeti yitimini tanımlamak için kullanılagelmiştir. Ancak sakatlık ile ve yeti yitimi karşıtlıklar içerir. Yeti yitimi biyolojik bir durumu anlatır ancak sakatlık toplumsal bir inşadır. Davis (2000) bu konuyu şöyle açıklamaktadır;

Sakatlık bir duyu eksikliği ya da fiziksel veya zihinsel bir yeti yitiminden çok bu farklılığın algılanması ve inşasıdır. Yeti yitimi fiziki bir gerçekliktir, ama sakatlık toplumsal bir inşadır. Örneğin hareket edememek bir yeti yitimidir, ama eğimlerin olmadığı bir toplum bu yeti yitimini sakatlığa dönüştürür; sakatlık ancak toplumsal olarak inşa edilir; belli işlevlere, görünüme vb. sahip olmanın ya da olmamanın ne anlama geldiğini analiz etmek gerekir (Davis'den aktaran Braddock & Parish, 2011, s. 101).

Bu nedenle de yeti yitimi toplum içerisinde her zaman yaygın durumda olmasına rağmen sakatlığın toplumsal düzen içerisinde bir kategori olarak yer alması on sekizinci yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır (Davis'den aktaran Braddock & Parish, 2011, s. 102).

Yeti yitimi olan bireylerin tarihi insanın evrim öncesi dönemine kadar uzanabilmektedir. Bununla ilgili olarak antropoloji biliminin çeşitli delilleri vardır. Berkson (1974, 1993) şunları söylemiştir;

Maymun ve maymunso gruplarda, ağaçlardan düşmüş ya da yırtıcı hayvanlar tarafından yaralanmış bireyler de olur. Aldıkları yaralarla sakatlanmaları, yiyecek aramaya ya da yırtıcı hayvanlardan kaçmalarına engel olmadığına doğal hayvan gruplarında varlıklarını sürdürebilirler. Başka bir deyişle, sakatlık engelleyici olmayabilir. Sakatlanmış hayvanlar bir grupta yaşamaya devam edebilirler, çünkü grup yaşamı adaptasyona yardımcı olabilir. Anne maymunlar şiddetli sakatlıkları bile telafi eden bir bakım sağlarlar ve grubun diğer üyeleri sakat bebeklere bebek bakıcılığı yapabilirler, tıpkı grubun diğer gençlerine yaptıkları gibi; yırtıcı hayvan baskısının düşük, yemeğin bol olduğu yerlerde sakat hayvanlar yetişkin haline gelecek kadar yaşayabilirler (Berkson'dan aktaran Braddock & Parish, 2011, s. 104).

Buradan da anlaşılabileceği üzere yeti yitimi her zaman insanlık tarihinde var olmuş bir olgudur. Buna rağmen yeti yitimli bireyler tarihin her döneminde çeşitli ayrımcılıklar, tecritler vb. gibi yollarla toplumlar tarafından sakatlanmışlardır.

Mitolojiler ve dinsel yazıtlar ise her zaman ortaya konuldukları süreçteki toplumların yeti yitimli bireylerine karşı perspektiflerini yansıtan kaynaklar olarak görülebilmektedir.

Günümüzde inanan çoğunluğunun yüksek olduğu söylenebilecek Hristiyanlık ve İslam dinlerine de kaynaklık etmiş olan Eski Ahit'te yeti yitimli bireyler hakkında çeşitli mesajlar bulunmaktadır. Bu mesajlar dönemin yeti yitimli bireylere karşı olan hegemonik görüşleri yansıtmaları açısından önemli olarak değerlendirilebilirler.

Eski Ahit'in Levililer bölümünde bazı fiziksel yeti yitimleri ve bedensel deformasyonları olanlar Tanrı tarafından kusurlu olarak görülmekte ve tapınağı kirleteceği düşüncesiyle sunu sunma görevini yerine getiremeyecekleri yazmaktadır;

Harun'a de ki, Soyundan gelecek kuşaklar boyunca kusurlu olan hiç kimse yiyecek sunusu sunmak üzere Tanrısına yaklaşmasın. Kusurlu olan, sunağa yaklaşamaz: Kör, topal, yüzü arızalı, organlarından biri aşırı büyümüş, kolu veya ayağı kırık, kambur, cüce, gözü özürlü, uyuz, yarası kabuk bağlamış ya da hadım. Kâhin Harun'un soyundan bu kusurlara sahip hiç kimse Rab için yakılan sunuyu sunmak üzere sunağa yaklaşmayacak. Çünkü kusurludur. Tanrısına yiyecek sunusu sunmak üzere sunağa yaklaşamaz. Böyle bir adam Tanrısına sunulan kutsal ve en kutsal yiyecekleri yiyebilir. Ancak perdeye ve sunağa yaklaşmayacaktır. Çünkü kusurludur. Tapınağı kirletmesin. Onları kutsal kılan Rab benim. (Kutsal Kitap, Levililer 21:16-23)

İncil'de yer alan bazı metinlerde görülebildiği üzere bazen yeti yitiminin kişinin kendisinin veya ailesinin günahları nedeniyle Tanrısal bir ceza olarak verilebildiği görülmektedir. Bu da İncil'in kaleme alındığı dönemlerde yeti yitimli bireylerin ve onların ailelerinin günahkâr olarak toplumda damgalanabildiklerini göstermektedir (Baybal, 2015, s. 295). Buna örnek olarak İncilin Yuhanna kitabından şu bölüm verilebilir;

İsa bundan sonra Yahudiler'in bir bayramı nedeniyle Yeruşalim'e gitti. Yeruşalim'de Koyun Kapısı yanında, İbranice'de Beytesta denilen beş eyvanlı bir havuz vardır. Bu eyvanların altında kör, kötürüm, felçli hastalardan bir kalabalık yatardı. Orada otuz sekiz yıldır hasta olan bir adam vardı. İsa hasta yatan bu adamı görünce ve uzun zamandır bu durumda olduğunu anlayınca, “İyi

olmak ister misin?” diye sordu. Hasta şöyle yanıt verdi: “Efendim, su çalkalandığı zaman beni havuza indirecek kimsem yok, tam gireceğim an benden önce başkası giriyor.” İsa ona, “Kalk, şilteni topla ve yürü” dedi. Adam o anda iyileşti. Şiltesini toplayıp yürümeye başladı. O gün Şabat Günü’yü. Bu yüzden Yahudi yetkililer iyileşen adama, “Bugün Şabat Günü” dediler, “Şilteni toplaman yasaktır.” Ama adam onlara şöyle yanıt verdi: “Beni iyileştiren kişi bana, ‘Şilteni topla ve yürü’ dedi. ‘Sana, ‘Şilteni topla ve yürü’ diyen adam kim?” diye sordular. İyileşen adam ise O'nun kim olduğunu bilmiyordu. Orası kalabalıktı, İsa da çekilip gitmişti. İsa daha sonra adamı tapınakta buldu. ‘Bak, iyi oldun. Artık günah işleme de başına daha kötü bir şey gelmesin’ dedi (Kutsal Kitap, Yuhanna 5:1-14).

Ancak İncilin yine Yuhanna bölümünde buna aksi bir görüşe de rastlamaktayız. Bu kısımda yeti yitimi günaha değil tam tersine Tanrının kendi işlerini o kişide görmesine bağlanmaktadır, bu da bir nevi yeti yitimli bireyi olumlu bir odağa koyabilmektedir;

İsa yolda giderken doğuştan kör bir adam gördü. Öğrencileri İsa’ya, ‘Rabbî, kim günah işledi de bu adam kör doğdu? Kendisi mi, yoksa annesi babası mı?’ diye sordular. İsa şu yanıtı verdi: ‘Ne kendisi, ne de annesi babası günah işledi. Tanrı’nın işleri onun yaşamında görülsün diye kör doğdu’ (Kutsal Kitap, Yuhanna 9:1-3).

Kutsal kitabın Levililer bölümünde de yeti yitimlilere karşı ayrımcılığı yasaklayan ifadeler yer almaktadır;

“Sağira lanet etmeyecek, körün önüne engel koymayacaksın. Tanrın’dan korkacaksın. RAB benim” (Kutsal Kitap, Levililer 19:14).

Bunlardan anlaşılabileceği üzere bu Kutsal Kitapların ortaya çıktığı zamanlarda ve toplumlarda yeti yitimli bireylere karşı farklı yaklaşımların sergilendiğini, ne sadece lanetlendiklerini ne de sadece olumlandıklarını söylemek mümkün olmamaktadır.

Yeti yitimini ilahi bir ceza olarak görme antik Yunan ve antik Roma’da da rastlanabilen inançlar arasındadır. Buna örnek olarak toplumların kolektif belleklerinden üretilmiş mitolojik efsaneleri göz önüne alabiliriz. Bu efsanelerde yer alan kimi yeti yitimli kahramanların yeti yitimine uğramaları lanet gibi çeşitli tanrısal müdahalelere bağlanabilmektedir.

Örneğin Yunan mitolojisinde Tanrıça Hera’nın öfkesiyle babasız olarak doğan demirci Tanrı Hephaistos hem çirkin hem de total olarak anlatılmaktadır ve bu

sakatlanma baş Tanrı Zeus'un sinirlenerek Hephaistos'u Olympos'tan aşağı atmasıyla gerçekleşmiştir. Eş deyişle, yeti yitimi tanrısal bir ceza olarak kazanılmıştır. Bu nedenlerden dolayı Hephaistos diğer Olympos'luların aksine çalışmak zorunda olan ve diğerleri arasında hor görülen bir Tanrı figürü olarak mitolojide kendine yer edinmiştir (Özhan, 2015).

Her ne kadar antik Yunan ve antik Roma'da yeti yitimli bireylere karşı olumsuz görüşler ve tutumlar olabildiyse de aksi yönde gelişmelerin de tarihte yer edinebildiği de söylenebilir.

Eski Roma İmparatoru Caligula milattan sonra 41 yılında suikasta uğradıktan sonra yerine askerler tarafından yeni imparator Claudius seçilmişti. Bu yeni imparator tarihte çeşitli bedensel deformasyonları, hastalıkları ve kekemeliği olan biri olarak anılmaktadır ve dönemin koşullarında böyle birinin imparator olarak başa geçmesinin beklenilmedik bir olay olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Akşit, 1969).

Ortaçağda da yeti yitimli bireylere karşı tutumların çok farklı olmadığı söylenebilir. Ortaçağ döneminde özellikle zihinsel yeti yitimli kişiler cadılıkla suçlanabiliyor, büyü veya iblislerin etkisinde olduklarına inanılıyordu. Tedavilerinde ise sözde bilim demonoloji (şeytan bilimi) kullanılabilmekteydi. (Alexander & Selesnick, 1966, s. 66-69)

Avrupa'da 16. yüzyılda başlayan reform hareketleri ile birlikte dinin etkisi önceki zamanlara göre azalsa da, yeti yitimli bireylere karşı ön yargılar dönemin en önemli tarihi karakterleri tarafından bile söylemlerle yeniden üretilmiştir.

Protestanlığın kurucusu olan Martin Luther, yeti yitimli olarak doğan çocukların şeytanın bir bedenlenmesi olduğunu ve öldürülmelerini önermiştir. Martin Luther her ne kadar reformist olsa da cadılık, şeytanlar ve büyü gibi konularda batıl inançlarının güçlü olduğu ve günlük yaşama dair görüşlerinin de özellikle hayatının bir döneminde bunlardan etkilendiği iddia edilebilir (Miles, 2001, s. 8). Avrupa'da erken modern çağda yaşanan dinsel reformların toplumun yeti yitimli bireylere karşı olan düşünce ve tutumlarında olumlu anlamda büyük bir değişime yol açtığını söylemek bu noktada pek de mümkün olamamaktadır.

On sekizinci yüzyılda aydınlanma çağı ile birlikte artık aklın egemenliği ön plana çıkmış ve dinsel perspektifler reddedilmeye başlanmıştır. Bu aydınlanma rasyonalizmle olduğu kadar hümanizm ile de somutlaşmış bir terim olarak kendini göstermiştir. Kamusal alanı yöneten dinin, batıl inançların ve geleneklerin yerini artık aklın iradesi almaya başlamıştır. Dolayısıyla yeti yitimli olmaya dair fikirler de akılcı

bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Aydınlanma çağı düşünürlerinden, kimilerine göre de o çağın kurucusu olarak görülen John Locke'un duyumcu fikirlerine göre tinsellik reddedilmiş ve bilginin temeline duyumlar koyulmuştur (Cevizci, 2017, s. 16-41). Bu duyumcu bilgi fikri ile yeti yitimli olmanın daha önceleri sanıldığı gibi tanrısal bir ceza olmadığı görülmeye başlanmıştır. Böylece artık yeti yitimli bireyler toplumsal bir kategori olarak toplumlarda yerlerini almaya başlayabilmişlerdir.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise artık hem sakatların örgütlenme hareketlerine hem de sakatlara karşı yeni ayrımcılık türlerine şahit olunmaya başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa genelinde sağır ve kör öğrenciler için açılan okullar artış göstermiştir. Buna örnek olarak Washington DC'de 1856 yılında Columbia Sağır Dilsiz ve Körler için Eğitim Kurumu açılmıştır ve bu kurum dönemin Amerikan başkanı olan Lincoln'un destek olduğu kanun ile üniversite diploması da verebilmeye başlamıştır. Bu kurumun adı daha sonra Gallaudet Üniversitesi olarak değişmiştir (Armstrong, 2014, s. 1-4). On dokuzuncu yüzyılın sonlarında sağır çocukların işaret dili ile eğitim almasının yasaklanmasını talep eden, sözel eğitim yanlısı hareketin başta gelenlerinden biri de Alexander Graham Bell idi (Van Cleve, 2007). Buna karşılık olarak işaret diliyle eğitim hakkını savunan Ulusal Sağırlar Derneği 1880 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde sağırlar tarafından kurulmuştur (Van Cleve & Boyd, 2007). Bu dönemden itibaren sakatlar kendi haklarını örgütlenmeleriyle talep etmeye başlamışlardır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlayıp yirminci yüzyılın başlarında hızlanan ve birçok insana karşı işlenen insanlık suçlarının da düşünsel kaynaklarından biri olan öjeni hareketi sakat bireyleri de tehdit etmeye başlamıştır. Öjeni kelimesi etimolojik olarak Yunanca iyi doğan anlamına gelen eugenēs'den gelmektedir (Merriam-Webster.com Dictionary).

Öjenizm fikri ilk defa Darwin'in de kuzeni olan Francis Galson tarafından 1883 yılında yayınladığı İnsan Fakültesi ve Gelişimi Üzerine Araştırmalar isimli kitapta ortaya atılmıştır. Öjenizm Sosyal Darwinizm'e dayandırılrsa da, Darwin Sosyal Darwinizm'in kurucusu olmadığı gibi öjeni fikrine de bunun bir sapkınlık olduğunu belirterek karşı çıkmıştır (Bakır, 2013).

Öjeni, kelime anlamıyla, insan popülasyonlarının genetik frekanslarının kontrollü yönlendirmeyeyle iyileştirilmesi demektir. Yani, insan toplumlarının gen dağılımlarına müdahale ederek, bu dağılımların istenen bir yönde değiştirilmesi anlamına gelir. Bu müdahale, teknik olarak tamamen bilimsel olan bir

müdahaledir: popülasyon içerisinde kimlerin çiftleşip kimlerin çiftleşemeyeceğine bir dış güç tarafından karar verilerek en uygun genetik kombinasyonların yaratılması hedeflenir. Bu sayede, "üstün insan ırkı"nın yaratılması amaçlanır. Ancak daha tanımından anlaşılabilceği gibi, bu isteğin etik ve ahlak ile çok ciddi sorunları bulunmaktadır. Dolayısıyla bilim tarafından çözülmesi zor bir problem olarak karşımıza çıkar (Bakır, 2013).

1930'larda ABD'de bu düşünce öyle kabul görmüştür ki 1930'lu yıllarda Virginia kentinde bulunan West Hastanesi gibi ülkede birçok kısırlaştırma merkezi kurulmuştur. Resmi kayıtlara göre toplumun yoksul kesimlerinden onlu yaşlarındaki altmış bin çocuk bu merkezlerde zorunlu kısırlaştırmaya tabii tutulmuştur. Toplumun zengin kesimlerinin bulunduğu yerleşim yerlerinde ise öjenik düşüncenin doğruluğu ve gerekliliği üzerine propagandalar yapılmıştır. Bu yerleşim yerlerinde liseye giden çocuklara okullarında, bu uygulamaların üstün Amerikan halkının ortaya çıkarılması için ne kadar önemli olduğu yönünde söylemlerin derslerde öğretildiği de bilinmektedir (Gelmis, 2017).

Bu hareketin etkisi ise en belirgin şekilde popülerleştiği Hitler Almanya'sında karşımıza çıkmaktadır. Düşüncenin taraftarları iyileşemeyecek kadar hasta ve sakatların yok edilmelerinin ve zorunlu kısırlaştırmaya maruz bırakılmalarının gelecekte daha sağlıklı bir Alman ırkı yaratılması için gerekli olduğuna inanmışlardır.

Engelli Alman vatandaşları Nazizm ideolojisinin Almanya'da en çok zarar verdiği gruplardan biri olmuştur. Naziler iktidara geldikleri ilk yıldan itibaren, Alman ırkının saflığını korumada önemli bir tehdit olarak gördükleri engellilere karşı ötenazi programları başlatmıştır. Bu programlar çerçevesinde Naziler engellileri önce Alman toplumundan soyutlamış, ardından da yaşamlarına son vermiştir. Bu süreçte, engellilere yönelik uygulanan ötenazi programlarına Alman kamuoyundan büyük tepkiler gelmiştir. Naziler, gelen tepkilere karşı engellileri toplum içinde değersizleştiren ve onların Almanya için büyük bir ekonomik külfet olduklarını vurgulayan propaganda faaliyetlerine yönelmişlerdir. Buna karşın, gerek Alman toplumundan gerekse Katolik Kilisesi'nden gelecek tepkilere karşı ötenaziye doğrudan vurgulayan söylem ve görsellere propaganda faaliyetlerinde yer vermemişlerdir (Çakı, 2018, s. 84).

Adolf Hitler savaşın başladığı 1 Eylül 1939'dan itibaren geçerli olacak şekilde Nazilerin yaşamaya değer görmediği kişilerin öldürülmesi için talimat vermiştir. Önceleri sağlık çalışanlarının bilinçli olarak belirli hastaların tedavilerini ihmal etmeleri

istenmiş daha sonra danışman olarak adlandırdıkları gruplar hastanelere giderek seçtikleri kişileri ölüm merkezlerine yollamışlardır. Bu merkezlerde gaz odalarıyla ve zehirli iğnelerle katliamlar gerçekleştirilmiştir. Kamuoyundan haklı olarak çokça yükselen eleştiriler sonucunda 24 Ağustos 1941 yılında Adolf Hitler bu programı sona erdirmiştir. Program boyunca fiziksel ya da zihinsel sakatlıkları bulunan 70.000 Alman ve Avusturyalı kişi öldürülmüştü. Bu program resmi olarak her ne kadar sonlandırılrsa da daha sonraları gizli olarak devam edildiği bilinmektedir (United States Holocaust Memorial Museum).

Öjenizm, Sosyal Darwinizm ve faşist ideolojilerde insanın sadece biyolojik bir varlığa indirgendiğini söylemek mümkün olabilmektedir. Sakatlığa dair geliştiren tıbbi model gibi kuramların da eleştirilmesinin nedenlerinden birinin bu indirgemecilik olduğu söylenebilir.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde dünya genelinde sakat hakları konusunda büyük bir değişim başlamıştır, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1990 yılında Amerikan Engelliler Yasasının geçmesiyle, sakatların en büyük probleminin kişisel yeti yitimi değil, bilinçli olarak uygulanan eşitsiz tedaviler, tarihsel ayrımcılıklar ve toplumsal izolasyon yapıları gibi çeşitli ayrımcılıkların olduğu kabul edilmiştir. Bu yasa ile sakatlara karşı kalıp yargılar ve varsayımlar nedeniyle istihdam, kamu hizmetleri, konaklama ve haberleşme alanlarındaki ayrımcılıklar yasaklanmıştır (Ulusal Engelliler Konseyi'nden aktaran, Braddock & Parish, 2011, s. 156; Parry'den aktaran, Braddock & Parish, 2011, s. 156).

1994 yılında ise Birleşmiş Milletler Genel Konseyi, oybirliği ile “Sakat Kişilere Yönelik Fırsat Eşitliği İçin Standart Kurallar”ı kabul etmiştir. Her ne kadar yasal bir yaptırımı olmasa da dünya genelinde sakatlık üzerine üretilen politikalar, kanunlar ve çeşitli programlar için temel standartlar bu kurallar ile belirlenmiştir. Bu kurallar sakat bireylerin toplumsal alanda daha eşit bir düzeyde temsil edilme konusundaki ısrarlı talepleri sayesinde ortaya çıkabilmiştir (Braddock & Parish, 2011, s. 157).

Sonuç olarak bakıldığında yeti yitimli bireylerin sorunları tarih boyunca fazla tıbbileştirilmiş bir bakış açısıyla ele alınmış ve aslında eğitim sistemi, ekonomik yapılar ve toplumsal düzenden kaynaklanan sorunlar nedeniyle “sakatlanmışlardır”. Böylece tarih boyunca birçok sakat birey yaşadığı yerden, aileden ve toplumdan izole edilmiştir. Yeterli görülemeyecek olsa da sakat örgütlenmeleri, Birleşmiş Milletler ve benzeri kurumların da katkılarıyla uluslararası düzeyde daha eşitlikçi ve dâhil edici toplumların inşası için mücadelelerin artış gösterdiği söylenebilmektedir.

Braddock ve Parish'e (2011) göre içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında sakat hakları konusunda sakatlık ve yoksulluk arasındaki bağlantıyı yok etmeye yönelik bir mücadeleye tanıklık edeceğiz. Zira dünya üzerinde ekonomik olarak en gelişmiş ülkelerde dahi sakatların işsizlik oranları %80'lere dayanmaktadır ve sakatların kişisel gelirleri ortalamanın oldukça altında kalmaktadır. Bu nedenle sakatlık konusunda çalışan araştırmacıların mümkün olabildiğince her ülkede bu konuda takipte kalması ve incelemede bulunması önerilmektedir, böylece devletlerden bu sorumlulukları hakkında hesap sorabilmek mümkün olabilecektir (s. 161).

2.2. Sakatlığa Sosyal Bakmak

Yeti yitimli olma hali tarihin büyük bir bölümünde geleneksel tıbbi söylemin hâkimiyeti altında kalmış, yeti yitimli bireylerin varoluşları sosyal bağlamdan koparılarak toplumsal alandan soyutlanmış ve böylece "sakatlanmış" bireylerin direkt yeti yitimlerinden kaynaklanmayan sorunları göz ardı edilmiştir. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin sahip olduğu dilsel iktidar ile mücadeleler edilmiş ve toplum bilimleri ile sakatlık arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Sakatlık çalışmaları Batı'da 1960'lı yıllardan itibaren gelişen toplumsal hareketlerin de bir sonucu olarak 1970'lerde ilk çalışmalarını veren ama özellikle 1980'lerden itibaren kendine yer edinmiş multidisipliner bir alandır. Böylece sakat olma hali, sakat hakları gibi meseleler kendileri de sakat olan akademisyenlerin çabalarıyla akademide çalışılan konular haline gelmiştir. Günümüzde sakatlık çalışmaları alanında verilmiş eserlerin dili büyük ölçüde İngilizcedir. Türkçe alan yazında sakatlık hakkında yapılmış çalışmalar büyük ölçüde sağlık alanında verilmiş durumdadır. Türkiye'de sosyal bilimler çerçevesinde sakatlık konusunda yapılmış çalışmaların ise hâlâ yeterli olduğunu söylemek mümkün olmamakla birlikte özellikle geçen son on yılda akademide bu alana yönelen bir ilgi artışı olduğunu söylemek mümkündür (Bezmez ve diğerleri, 2011, s. 17-18).

Sakat bireylerin karşılaştıkları problemler sadece yeti yitimli olmalarından değil kimi zaman daha çok sosyal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Sakatların erişimsiz eğitim ve kent alanlarında yaşamlarını sürdürmeleri, yeti yitimli olmanın toplumdaki yanlış kültürel tanımları, toplumsal dışlanma, izolasyon, damgalanma ve eşitsizlik gibi birçok sorun doğrudan sosyal alanla ilgilidir. Sosyal modelin bakışıyla sakat bireylerin

karşılaştığı bu problemler bireysellikten çıkarılmış ve topluma mal edilmiş, sakatlık çalışmalarının sosyolojik görüşleri de bu temelden inşa edilmiştir.

Kentsel alanlardaki sağlamcı ideolojiyle kurgulanmış yapılar yeti yitimli bireylerin erişim hakkını kısıtlamaktadır. Gleeson (2011) kentsel alanlarda sakatlara karşı ayrımcılık biçimlerini şöyle sıralamıştır;

- Sakat kişilerin hareketinin önündeki fiziksel engeller; örneğin sokaklarda yollarda, yağmur oluklarında, kaldırımlarda bulunan ve hareketi kolaylaştırıcı tekerlekli sandalye, yürüteç gibi araçların etkinliğini azaltan ya da tamamen yok eden engebeler;
- Merdiven kullanamayanları ve elle açılan kapılardan yararlanamayanları dışlayan bina mimarisi;
- Yolcuların ortak bir hareket yeti düzeyi olduğunu varsayan toplu taşıma araçları;
- Ortak bir görsel işitsel yeti düzeyini varsayan kamu bilgilendirme biçimleri; örneğin yön işaretleri. (s. 367).

Ancak Gleeson (2011) bu listenin kapsayıcı olmadığı sadece modern Batılı kentlerin yaygın olan dışlayıcı özellikleri olduğunu ekler. Görünürlüğün ve sosyal hayata katılımın bir hak olmasından da öte toplumsal entegrasyonu arttırabileceği düşünüldüğünde kentsel erişimin ne kadar önemli olduğu da anlaşılabilir.

Erişim hakkının ihlal edildiği alanlardan bir örnek olarak da eğitim verilebilir. Kâr amacı gütmeyen bir oluşum olan Eğitim Reformu Girişimi'nin 2014-2015 yıllarını kapsayan eğitim izleme raporunda şunlar ifade edilmektedir;

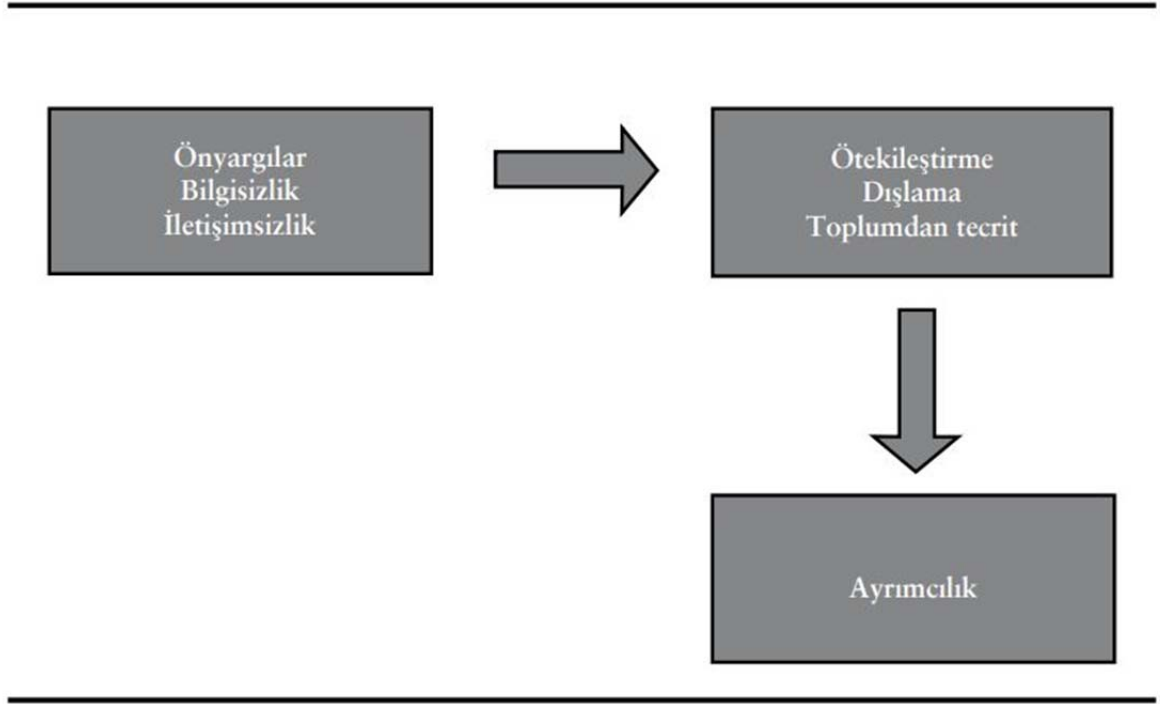
Ortaöğretim çağındaki engelli çocukların %35'i örgün ortaöğretime erişebiliyor. İlkokulda ve ortaokulda 100-120 bin civarında özel eğitim öğrencisi varken bu sayı ortaöğretimde 41 bine düşüyor. Bu da demek oluyor ki ilköğretimde örgün eğitime devam edebilen çocuklar, liseye geldiklerinde örgün eğitim dışında kalıyorlar. Örgün ortaöğretime devam edebilen özel gereksinimli öğrenciler arasında kaynaştırma öğrencilerinin oranı ilköğretime göre çok daha düşük. Ortaöğretime geçişte kaynaştırmadan yararlanan öğrenci sayısında fazla artış görülmezken özel eğitim kurumu öğrencilerinin sayısı artıyor. Bu durum, ortaöğretim kurumlarının kaynaştırma eğitimine hazır olmadığına işaret ediyor (Eğitim Reformu Girişimi, 2015, s. 20).

Sakat bireyler toplumda önyargılarla karşılaşabilmektedirler. Önyargılar belirli kişi ve gruplara karşı sosyal ve fiziksel olarak mesafe almayı içeren tutumlardır ve bu

tutumlar davranışa dönüştüğünde ayrımcılık ortaya çıkmaktadır. Önyargı ve ayrımcılık sadece bir tutum değil aynı zamanda zihinsel bir yapıdır ve bu nedenle belirli grup, kişi ve durumla sınırlı kalmamaktadır (Göregenli, 2012, s. 22). Farklı, dezavantajlı veya azınlık olan her şeyi yok sayan bu zihinsel yapı, ürettiği ideolojik nefret söylemleriyle ayrımcılığı ve sonunda nefret suçlarını meşrulaştırabilmektedir. Sakatlara karşı yapılan ayrımcılık belki de tarih kadar eski olsa da bu ayrımcılık biçimi üzerine son elli yıldır dikkat çekilmektedir, Akbulut'a (2012) göre bunun iki temel nedeni vardır;

- Ayrımcılık karşıtlığı ve mücadelesi, tarihsel süreç içinde genelden özele doğru (sınıf, ırk-din, mezhep-cinsiyet) aşama aşama yol alan bir süreç izlemiştir. Bu bağlamda engelli ayrımcılığı, genelden özele doğru gelişen ayrımcılık mücadelesinin son uzantılarından biri olarak gündeme gelmiş ve dikkat çekmiştir.
- Diğer taraftan ayrımcılığın kendini gösterdiği davranış modelleri de bu 'geç fark ediş-geç tanımlayışta' etkili olmuştur. Örneğin, ırka, dine ya da cinsiyete yönelik ayrımcılık, kendini çoğu zaman şiddetle, savaşla, soykırımla dayatmış, özgürlükten mahrum ederek, siyasal haklar tanımayarak, yasalar önünde eşit saymayarak, hatta kimi zaman köleleştirerek kendini ortaya koymuştur. Fakat engellilere yönelik ayrımcılık (Antik dönem Sparta toplumunda sakatların öldürülmesi ya da Nazi dönemi Almanyasında sakatlara evlenme yasağı getirilmesi veya sakatların hadım edilmesi gibi münferit uygulamalar dışında) kendini bu tip şiddetli ve keskin uygulamalarla ortaya koymamıştır. Bu durum, sakatlara yönelik yaklaşımların ayrımcılık olduğu düşüncesini akla getirmemiş, onlara yönelik uygulamalar başka algı, biçim ve şekillerle dillendirilmiştir (s. 150).

Sakat bireylerin toplumda yetersiz, yardıma muhtaç görülerek acıma ve şefkat duygusu ile karşı karşıya kalmaları onları toplumda izole edilmeye ve dışlanmalara yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da ayrımcılık görülmektedir. Aşağıdaki şema bu süreci özetlemektedir;

Şekil 1. Ayrımcılığa giden süreç

Kaynak: Akbulut, 2012

Toplumun yanlış kültürel tanımlarının ayrımcılığa yol açması nedeniyle sakatların kendilerinin oluşturduğu başka bir grup kültürü bu noktada değerli olmaktadır. Sakat hareketinin tarihi ve politik tavırları, sakatlık çalışmaları alanında bizzat sakat araştırmacılar tarafından üretilmiş eserler bu kültürü oluşturan temel dayanaklar olarak görülebilir. Sakatlık hakkında sakatlar tarafından söylenen sözler ve yapılmış hareketler kültürel tanımlamalarda bir değişim fırsatı yakalayabilir.

Yine ayrımcılığı sakatlar üzerinden konuşurken karşılaşılan tek ayrımcılık biçiminin yalnızca yeti yitiminden veya sakatlanmadan kaynaklı bir ayrımcılık olacağını söylemek her zaman doğru olmayabilmektedir. Halihazırda toplumsal adaletsizliğin olduğu birçok alanda, sakat bireyler sakat varoluşları nedeniyle iki kez ayrımcılığa uğrayabilmekteler. Örneğin kadınların ataerkil sosyal yapı nedeniyle istihdam edilme azlıkları ve eşit işe eşit ücret taleplerinin karşılanmaması hâlâ tam olarak çözülememiş bir sosyal problemdir. Bir birey hem kadın hem de sakat ise bu ayrımcılık biçimiyle iki kez belki de daha güçlü bir şekilde karşılaşabilmektedir. Kadınların çalışma performansı hakkındaki önyargılara bir de engellilerin aynı konudaki maruz kaldıkları önyargılar eklenmekte ve sakat bir kadın hem kadın kimliği hem de sakat kimliği nedeniyle ‘engellenmektedir’.

İŞKUR 2014 istatistiklerine göre 36.165 engelli memurun 7.981'i engelli kadın. İşe yerleştirmede kadın-erkek arasındaki eşitsizlik, hem 2013 hem de 2014 yılı için geçerli görünmektedir. Her iki yıl için de ortalama işe yerleştirilen her 5 erkeğe karşın sadece bir kadın istihdam olanağı bulmaktadır (Tüik'ten aktaran Engelli Kadın Derneği, 2016, s. 31).

Bu nedenlerle sakatlık çalışmaları ve feminist çalışmalarının birbiriyle iç içe geçen ve birbirlerini güçlendiren alanlar olduğu söylenebilir. Bu noktada sakatlık ve feminizm çalışmalarına odaklanan İngiliz akademisyen Garland-Thomson'ın (2011) şu sözlerini okumakta fayda olabilir;

... sakatlığı bir analiz kategorisi, bir tarihsel topluluk, bir maddi pratikler kümesi, bir toplumsal kimlik, bir siyasi tutum ve bir temsil sistemi olarak feminist araştırmanın –hatta tüm araştırmaların- içeriğine dahil etmenin, şu “feminizm” dediğimiz eleştiriyi güçlendirebileceğini savundum. Sakatlık da, tıpkı toplumsal cinsiyet ve ırk gibi her yerdedir, yeter ki onu nasıl bulacağımızı bilelim. Sakatlık analizlerini dahil etmek tüm öğretim ve araştırma pratiklerimizi geliştirecek, derinleştirecektir. Ayrıca bu tür bir eleştirel entelektüel çalışma, toplumsal-siyasal dünya için -herkesin çıkarına- daha tam bir bütünleşme sağlayacaktır. Tıpkı toplumsal cinsiyet, ırk, cinsellik ve sınıf konusunda olduğu gibi, sakatlığın nasıl işlediğini anlamak tümüyle insan olmanın ne demek olduğunu anlamaktır (s. 544).

2.3. Sakatlık Modelleri: Sakatlığa Kuramsal Bakış

Sakatlık çalışmaları alanında yeti yitimli olma ve sakatlık hali üzerine çeşitli perspektifler geliştirmiş modeller mevcuttur. Sakatlık modelleri sakatlığa nelerin neden olduğunu ve çözümün kim tarafından yapılması gerektiği üzerine sorular sormaktadır (Smart & Smart, 2016, s. 35). Bunlar içerisinde tıbbi model ve sosyal model tarihsel ortaya çıkış süreçleri, sakatlık üzerine yaptıkları tanımlamalar ve aralarındaki ikilem üzerine kurulmaları nedeniyle ön plana çıkmaktadır.

Bu iki modeli temel alarak sakatlık üzerine farklı tanımlamalar ve açıklamalar getirmeye çalışan alternatif modeller de mevcuttur. Bunlardan bazıları; kronik hastalık bağlamı içerisinde biyolojik, sosyal ve psikolojik etmenlerin birbirleriyle bağlantılı olduğunu söyleyen biyopsikososyal model, sakatlığın nedenine göre bireye kahraman, şanssız veya suçlu gibi atıflarda bulunan ve sakatlığı bireye indirgeyen atıf modeli ve

sakatlığı olumsuzlayan, trajikleştiren, çözümü de ekonomik yardımlarda görerek hayırseverlik anlayışı taşıyan kişisel trajedi modeli gibi modellerdir (Engel, 1979; Burcu, 2015).

Biyotıbbi model olarak da anılan tıbbi modelde sakatlık yeti yitimini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu modelde toplumsal bir inşa olarak görülmeyen sakatlık bireye indirgenmekte ve tıbbi bir dil kullanılmaktadır. Sakatlığın tıbbi modelde nesneleştirilmesi sakat bireylerin insanlık dışı bir alana itilmelerine neden olabilmektedir. Normatif değerlerle sakatlığın patolojik bir durum, sapma veya bozukluk olduğu görüşünün benimsendiği bu modelde sakatlığın sadece tedavi edilmesi gereken tıbbi bir sorun olduğu düşünülmektedir (Burcu, 2015, s. 23-24). Bu modelin tanımlamalarının sakat bireylerin toplumda ön yargılara ve dışlanmalara daha çok maruz kalmalarına neden olabileceği söylenebilir. Bu tez çalışmasının içerisindeki sakatlık tarihi başlığı altında da anlatıldığı gibi aşırı tıbbileştirmenin tarihte öjeni gibi çeşitli hareketlere de neden olduğu iddia edilebilir. Tıbbi modelde sakatlığın toplumsal arka planı tamamen görmezden gelinmektedir.

Sosyal model ise tıbbi modele bir eleştiri olarak geliştirilmiştir. Bu model kendini sakat bireylerin toplumsal alanlardaki var oluşları ve ilişkileri üzerine kendini konumlandırmaktadır. Sakatlık ve yeti yitimi arasında bir fark görmekte ve sakatlığı toplumsal bir inşa olarak düşünmekte olan sosyal model, sakatlığı başlı başına politik bir alan olarak çizmesi açısından hem yasa yapıcılar hem de genel olarak toplum üzerinde bir bilinç değişikliği hedeflemektedir (Burcu, 2015, s. 25-26).

Genel olarak sakatlık üzerine geliştirilen modeller sakatlığı tanımlama, problemleri tespit etme ve çözüm yolları üretme amacıyla atılmıştır. Tıbbi model ve sosyal model arasındaki farkları görmek için Tablo 1.'e bakınız (Haeghele & Hodge, 2016, s. 2).

Tablo 1.

Tıbbi Model ve Sosyal Modelin Özellikleri

Konu	Tıbbi Model	Sosyal Model
Sakatlık nedir?	Vücut fonksiyonlarındaki veya yapılarındaki bozukluklardan kaynaklanan bireysel veya tıbbi bir fenomen; bir eksiklik veya anormallik	Toplum tarafından değersizleştirilmiş sosyal bir inşa; bir farklılık
Tedavi veya hizmetlere erişim	Tanı ile yönlendirilme	Kendi kendini yönlendirme, deneyim odaklı
Müdahale hedefleri	Sakatlığı mümkün olan en üst düzeyde “düzeltmek”, “normalleştirmek”	Çevresel engelleri azaltmak ve anlayış düzeylerini yükseltmek için sosyal veya politik değişim
Müdahalelerin sonucu	Normalleştirilmiş işlevler; mevcut toplumun işlevsel üyeliği	Kendini savunma, çevre ve anlayıştaki değişiklikler, sosyal içerme
Çözümde bulunanlar	Profesyoneller	Birey, bir savunucu veya birey ile toplum arasındaki düzenlemeleri olumlu yönde etkileyen herkes olabilir
Toplumsal düzeydeki etkisi	Toplum aynı kalır	Toplum daha kapsayıcı bir hale evrilir
Engelli bireylere yönelik algılamalar	Hatalı birey	Benzersiz birey
Kavramsal yetkili	Bilim insanları ve tıp doktorları	Sakat akademisyenler ve savunucular
Sakatlık algısı	Sakatlık negatiftir	Sakat olmak kendi başına ne olumlu ne de olumsuzdur

2.3.1. Tıbbi Model

Tıbbi modelde sakatlığın tanımlaması bedensel unsurların eksik olması, hatalı veya yanlış çalışması durumlarına göre yapılmakta ve sakatlığa tıbbi yöntemler ve terimlerle açıklamalar getirilmektedir. Sakatlığın nedenini bireyde gören bu modelde, sakatların topluma uyum sağlaması için bazı yollar önerilmektedir. İlk yol olarak birey kendi perspektifini geliştirmeli ve topluma ayak uydurarak verdiği mücadeleler ile kendini topluma entegre etmeli böylece engellerinin üstesinden gelebilmelidir. Çeşitli

haberlerde görülebilen “engellerine rağmen başardı”, “onlar engel tanımayanlar” gibi başlıklar altında gördüğümüz kimi haberler bu anlayış ile yazılmıştır.

Modelin önerdiği ikinci yol ise edilgen ve etkisiz olarak konumlandırılan sakat bireylerin sorunlarının etken ve muktedit olan sakat olmayan kişi ve kurumlarca çözülmesidir. Çeşitli sosyal sorumluluk projeleri, yardım çalışmaları, tedavi ve rehabilite etme olanaklarının sunulması buna örnek olarak verilebilir. Yine bu yolda da amaç sakat bireylerin sonuçta topluma uyum sağlamasıdır (Bezmez ve diğerleri, 2011, s. 14-15).

Yeti yitimli olmayı açıklayan geleneksel ve bireyselci bir model olan tıbbi modele daha sonraları pek çok eleştiri getirilmiştir. Yeti yitimli bireyler bu modelde sorunlu, düzeltilmesi gereken ve problemli kişiler olarak görülmektedir ve sakatlığın toplumsal arka planı görmezden gelinerek haklarında tıbbi bir dil ile değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu nedenlerle yeti yitimli bireylerden azade bir dünya tahayyülü taşıdığı da söylenebilmektedir. Bu tür bir yaklaşım yeti yitimli bireylere karşı toplumsal ön yargıları beslerken yeti yitimli bireylerin de kendilerini değersiz bir sınıfta olarak görmelerine ve toplumsal dışlanma pratiklerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Burcu, 2015, s. 24).

Toplumsal dışlanmaya ön ayak olabilmesi nedeniyle tıbbi modele getirilebilecek eleştirilerden biri de yeti yitimli bireyleri bedensel, duyuşsal ve mental durumlarıyla tanımlamaya girişerek kategorize etmesi olabilmektedir. Toplum içerisinde yeti yitimli bireyleri öznel varoluşları ve kişilikleri ile değil tıbbileştirilmiş özellikleri ile vurgulayarak hem yeti yitimli bireyleri nesneleştirebilmekte hem de günlük hayattan ve yeti yitimi olmayan bireylerden soyutlayabilmektedir. Siyahi bireyleri beyaz olmayanlar diye kategorileştirmek ırkçılık, eşcinsel bireyleri heteroseksüel olmayanlar diye kategorileştirmek homofobi olarak görülebilmektedir, bu durumda yeti yitimli bireyleri de “normal” kabul edilen yeti yitimli olmayan bedenler üzerinden yola çıkarak bir yoksunluk, farklılık ve bozukluk olarak tanımlamak da başka bir ayrımcılık biçimi olan sağlamlılık olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu terim Türkçede sosyal bilimlerde sakatlık çalışmaları alanında yayınlanmış az sayıda olduğu söylenebilecek çalışmalardan biri olan Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak (Bezmez ve diğerleri, 2011) adlı eserde Türkçeye sağlamlılık olarak çevrilmiştir.

Sağlamlılık, sağlamlılıkla mücadele amaçlı kurulmuş olan bir internet sitesinde şöyle tanımlanmıştır;

“Toplumda engellilerin potansiyelini düşüren ve sınırlayan uygulamalar ve baskın tutumlar. Gelişimsel, duygusal, fiziksel veya psikiyatrik engelleri olan insanlara düşük değer veren bir dizi uygulama ve inanç” (Stop Ableism).

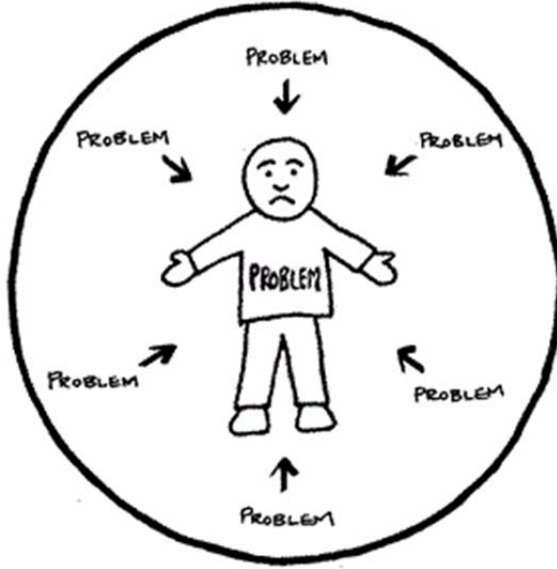
Goodley (2014) sağlamlılık hakkında şunları söylemektedir;

Sağlamlılığın psikolojik, sosyal, ekonomik, kültürel karakteri normatif olarak yetenekli olma ayrıcalığını; pürüzsüz kişilik biçimlerini ve pürüzsüz sağlığı teşvik eder; normatif vatandaşlar için uygun alan yaratır; özerk, bağımsız organlara karşı kurumsal ön yargıyı teşvik eder; neoliberal ve hiper-kapitalist üretim biçimlerine ekonomik ve maddi bağımlılığa destek verir (Goodley, 2014, s. 21).

Yeti yitimli olmanın sadece bedensel, duyuşsal veya mental bir durum değil bunun yanı sıra ve belki de bundan daha çok toplumsal bir inşa olması, tıbbi modelin yeti yitimli bireyler hakkında geliştirdiği söylemleri yetersiz veya geçersiz kılabilir. Örnek vermek gerekirse yeti yitimli bir bireyin bir okulda eğitim görüp göremeyeceği, bir işte çalışıp çalışamayacağı çoğu zaman bir sağlık profesyonelinin vereceği rapora bağlı olabilmektedir. Böylece tıp bu konuda yetkin olmadığı halde yeti yitimli bir bireyin toplumsal alandaki aktiviteleri ve kuracağı ilişkiler hakkında belirleyici bir söz hakkına sahip olabilmektedir (Yılmaz, 2018).

Tıbbi model yeti yitimliliği tamamen bireysel bir deneyim ve problem olarak ele almaktadır ve tarihte uzun dönem yeti yitimlilere karşı algıların biçimlenmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu modelde yeti yitimli olmak kişiselleştirilmekte, özelleştirilmekte, tıbbileştirilmektedir ve model yeti yitimli bireyleri nesneleştirerek insanlık dışı bir alanda konumlandırmaktadır (Smart & Smart, 2006, s. 30). Bu nedenle yeti yitimli olmayı sakatlığın tek nedeni olarak görmenin yetersiz olduğu gerekçesiyle ve erişimsiz toplumun bireyi sakatlayıcı yönünü ihmal etmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Halbuki bireyin tıbbi durumunun her zaman sakatlığının tek nedeni olduğu söylenememektedir, örneğin tıbbi olarak görme yeti yitimi olan bir bireyin eğitime erişimi eğitim ortamlarının ve araçlarının sağlamlı bir yaklaşımla sadece yeti yitimli olmayan bireyler için erişimsiz bir şekilde tasarlanması nedeniyle engellenebilmekte ve böylece görme yeti yitimi olan birey toplum tarafından sakatlanabilmektedir. Tıbbi modele getirilen bu eleştiriler nedeniyle sosyal modelin bu modelin eksiklerini tamamlamak ve yanlışlarını düzeltmek üzere geliştirildiğini söylemek mümkün olabilmektedir.

TIBBİ MODEL

Bozukluklar ve kronik hastalıklar genellikle gerçek zorluklar yaratırlar, ancak bunlar ana problemler değildir.

Geleneksel Bakış

- Fiziksel, duyuşal ve mental yeti yitimleri sakatlığa neden olur.
- Birey;
Yeti yitimlidir.
Problemdir.
- Tıbbın odağı;
Yeti yitimini "tedavi etmek".
Yeti yitiminin etkilerini hafifletmek.

Şekil 2. Tıbbi model

Kaynak: <http://ddsg.org.uk/taxi/medical-model.html>, Erişim tarihi: 03.01.2020

2.3.2. Sosyal Model

Sosyal model yeti yitimli bireylerin erişimsiz toplum tarafından sakatlanmış olduklarını ifade etmektedir. Dünyada sakatlık hakkında tarihte önceleri dinsel ve batıl açıklamalar getirilmiş, daha sonra o dönemler için bir gelişme olarak sayılabilse de sakatlık hakkında tıbbi açıklamalar yapılmaya başlanabilmektedir. Ancak dünyanın birçok yerinde örgütlenmeye başlamış olan sakat hareketleri sakatlığın sadece tıbbi bir durum olarak yeti yitimini anlattığı fikrine karşı çıkmaktadır. Sosyal modelin temelleri İngiltere’de Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS) isimli sakat hakları örgütünün söylemleri ile atılmıştır. Sakatlık sosyal modeli tanımını ilk yapan kişi ise sakatlık çalışmaları üzerine İngiltere’de çalışan ilk akademisyenlerden biri olan Mike Oliver’dır (Shakespeare, 2011, s. 51-52).

UPIAS ve The Disability Alliance sakat hakları örgütlerinin 1975’te belirledikleri Sakatlığın Temel Prensipleri’nin ilk maddesi şöyle başlamaktadır;

“Her ikimizin de aynı fikirde olduğumuz temel ilkeler: engellilik, ortadan kaldırılmasını gerektiren sosyal koşulların neden olduğu bir durumdur” (UPIAS & The Disability Alliance, 1975, s. 4).

Buradan da anlaşılabileceği üzere sosyal modelde sakatlık toplumsal nedenlerle oluşmakta ve aynı zamanda toplumsal bir inşa olarak tanımlanmaktadır. Sosyal model biyolojik indirgemeciliğe karşı çıkarak ve yeti yitimi ile sakatlık arasında net bir ayrım yaparak kendini açıklamaktadır. Yeti yitimi bedensel bir eksiklik veya kusurluluk iken sakatlık yeti yitimli bireyleri yok sayan, toplumsal alandan izole eden ve alandaki aktivitelerini sınırlayan bir düzendir (Hughes, 2011, s. 66).

Tıbbi model ile kimi zaman karşıtlık üzerine oturtularak inşa edildiği ifade edilen sosyal modelde birey değil, erişilebilirlik ve hakların geliştirilmesi gibi konularda engel teşkil eden veya yetersiz kalan toplum işaret edilmektedir. Yeti yitimli bireylerin toplumsal alana tam bir entegrasyon sağlamasını engelleyen genel davranış ve tutumlara odaklanılmaktadır.

Buna rağmen sosyal model toplumsal entegrasyon uğruna bireysel farklılıkları yok saymamaktadır ve önceliğini sakat bireylerin kendilerini politik olarak geliştirmeleri üzerine oluşturmaktadır (Burcu, 2015, s. 32).

Sistematik ayrımcılık biçimlerine sıkça maruz kaldığı söylenebilecek toplumsal grupların yürüttüğü kimlik siyaseti, sosyal model odaklı olan sakat hareketleriyle benzer noktalar taşıyabilmektedir. Davis bu konuda şunları söylemektedir;

Kadınlara ve kız bebeklere yapılan müdahaleler – dişi ceninlerin alınması, klitorektomi, uygulamaları, gey, lezbiyen, biseksüel ve trans bireylere yapılan baskılar – sakatlanma mekanizmalarıyla genellikle bilinen ve bilinmeyen şekillerde kesişiyor. Dünyada en çok ezilen insanın sakat, üçüncü dünyalı, eşcinsel, beyaz olmayan kadın olduğu söylenebilir (Davis, 2011, s. 517).

Ancak Shakespeare (2011) sakatlığın bir kimlik siyaseti olmasıyla birlikte, feminist, LGBTİ+ ve etnik azınlık gruplar gibi diğer kimlik siyaseti hareketleriyle benzeştiği kadar önemli bir ayrımı olduğunu da vurgular. Diğer kimlik siyaseti gruplarının problemleri Shakespeare'e (2011) göre dışsaldır, içlerinde aslında sorunlu değillerdir ve mücadeleler sonucunda haklar konusunda gelişimler sağlanarak toplumsal bir entegrasyon sağlayabilirler, ancak sakat bireylerin içsel olarak da sorunlu bir yönü bulunmaktadır ve bu da sakatlık kavramını toplumsal algıda iyileştirmeyi zorlaştırmaktadır. Diğer kimlik siyaseti hareketlerinin sorunları büyük ölçüde sosyal adaletsizlik, ayrımcılık, özgürlüklerinin kısıtlanması ve haklarının verilmemesinden kaynaklanmaktadır, bunlar aşıldıktan sonra kendilerinde bireysel bir sorun olmadığı için verilen mücadele başarıyla sonuçlanabilir. Eşcinseller eşit evlilik hakkı elde edebilir ve yasalarla ayrımcılıktan korunabilirler, kadınlar şiddet, istihdam gibi daha birçok

yaşamsal sorunlarını örgütlenerek ve yasalar yoluyla halledebilirler, ırkçılığa karşı verilen mücadeleler günün sonunda farklı etnik kökene sahip insanlara eşit yurttaşlık sağlayabilir ancak sakat bireyler sosyal, ekonomik ve daha birçok dışsal sorunlarını çözseler bile bedensel olarak hâlâ bir içsel sınırlılık hali yaşayacaklardır. Bu da sakatlığı diğerlerinden farklı bir konuma yerleştirmekte ve “sakatlık gururu” kavramını içselleştirmeyi zorlaştırmaktadır (s. 59).

Yeti yitimli olmayı kavramsallaştıran ilk model olan tıbbi yaklaşıma eleştirel bir karşı çıkış olarak görülebilecek sosyal modele karşı getirilen eleştiriler de mevcuttur. Diğer bazı politik ve toplumsal sakat hareketlerine göre bireyin sakatlığı hem bedene hem de topluma bağlanırken sosyal model bireyi sakatlayanı direkt toplum olarak görmektedir. Ancak bu bakış açısının - UPIAS gibi diğer sosyal model öncülerinin fikirlerinin aksine - yeti yitimli olmanın tıbbi yönünü göz ardı etmesi ve tedavi, rehabilite, tıbbi önlem gibi işlemlerin reddedilmesi gibi olası tehlikelere imada bulunabileceği yorumları getirilmektedir (Shakespeare, 2011, s. 56). Sosyal modelin sakatlığın tıbbi yönünün ihmal etmesi ve sakat bireylerin karşılaştıkları bütün problemleri toplumsal kaynaklı gibi görme yönelimi, gerçekten gündelik hayatlarında bedenlerinden kaynaklı ağrılar yaşayan ve ihtiyaçlarını gidermekte güçlükler çeken sakat bireyleri tıbbi modelin tanımlamaları içinde yalnız bırakabilmektedir.

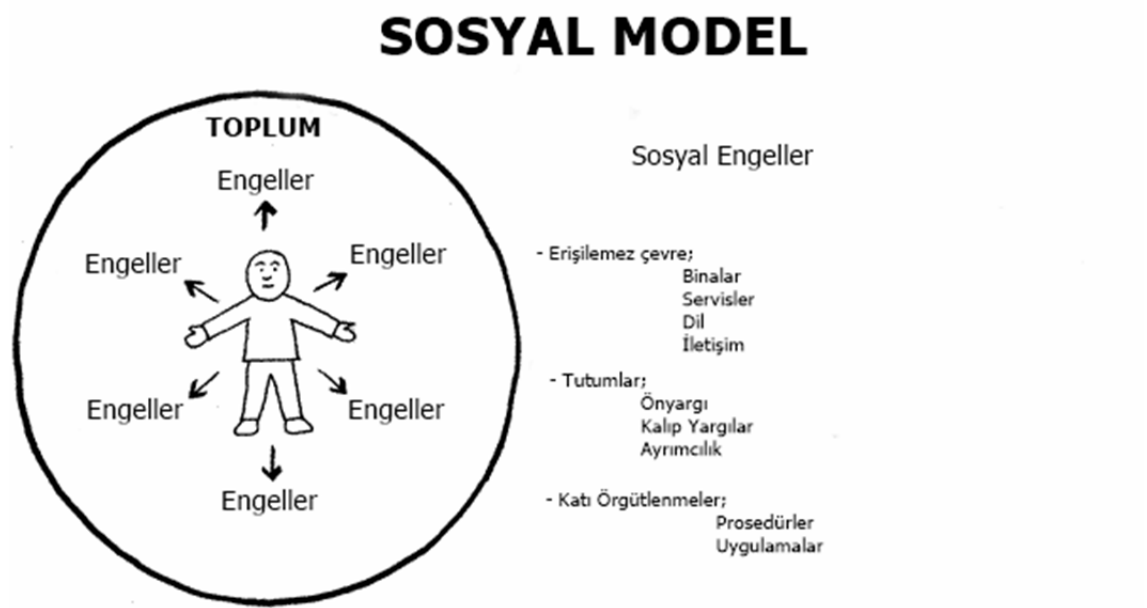
Ve yine Shakespeare’e (2011, s. 59-60) göre her ne kadar sakatlığa toplumsal bir bakış açısı getirmek elzem ve sakatlığı tıbbi bakış açısıyla ele almak yanlış olsa da günümüzde artık sosyal modelin kaba ayrımlarından ve tanımlarından sıyrılarak sakatlığı tanımlayacak daha karmaşık modellere ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü her ne kadar sosyal model sakat hakları konusunda önemli gelişmelere yol açmış olsa da ve sakatlığın sosyal yönünü inkâr etmek mümkün olmasa da, sakat bireylerin kişisel ve toplumsal faktörlerle olan bağlarını anlamlandırma, yaşadıkları ayrımcılıkları açıklama ve çözümleme açısından yetersiz kalmaktadır. Ancak bu sakatlığın tıbbileştirilmesini doğru kılmaz sadece sosyal modelin sakatlık hakkında geliştirilen modellerden sadece bir tanesi olduğuna ve sakat bireylerin ihtiyaçlarına yönelik başka yaklaşımlar da gerektiğine vurgu yapar.

Hughes ve Paterson (2011) ise daha da ileri giderek tıbbi model ve onu eleştiren sosyal modelin aslında benzeşmeleri olduğunu şöyle ifade etmektedir;

Gerçekten de biyotıp ve sosyal model arasında ciddi bir yakınlaşma vardır. İkisi de bedene toplum öncesi, hareketsiz, fiziksel bir nesne olarak, benlikten ayrı, elle tutulur ve ayrık bir şey olarak yaklaşır. Şu an sosyal model için semantik bir

uzlaşım olan yeti yitimi ile sakatlık arasındaki tanımsal ayrım, insanın yapısına ilişkin geleneksel, Kartezyen, Batılı üstanlatıyı takip eder. Sosyal modelin önerdiği yeti yitimi tanımı biyotıbbın bedene dair “kusurlu makine” modelinin tekrarıdır (s. 67).

Sakatlık çalışmaları üzerinde tartışılan bu konular ve getirilen eleştirel bir sakatlık sosyolojisi alanını da böylece doğurmaktadır. Hughes ve Paterson da (2011) siyasetin artık estetikle de bağlantısı olduğunu söyleyerek bir yeti yitimi sosyolojisinin elzem olduğu ifade etmektedir (s. 77).

Şekil 3. Sosyal model

Kaynak: <http://ddsg.org.uk/taxi/social-model.html>, Erişim tarihi: 03.01.2020

2.4. Beden ve Sağlamlılık

İnsanlık tarihi boyunca beden kutsal veya dışlanmış bir varlık olarak toplumlarda yerini almıştır. Bedenin acı çekmesini kutsallaştıran çileci rahipler, Hristiyanlıkta çektiği bedensel acılarla insanlığın kefareti ödeyen bir Mesih inancı gibi kutsal bedenlerden, doğuştan yeti yitimli olduğu için şeytanlaştırılmış bedenlere, her zaman insan bedeni bir odak noktası olmuştur. Belki de bu nedenlerle bilinen eski tarihi Antik Mısır’a kadar dayanan erkek sünneti gibi çeşitli bedene müdahale ritüellerine günümüzde dahi rastlayabilmekteyiz (Aggleton, 2017, s. 15). Bireylerin bedenlerine yaptırdıkları piercing veya dövme gibi diğer birçok müdahale de ideolojik bir tavır olarak olarak görülebilir. Bedenin politik bir özne olduğunu söylemek bu noktada

mümkün olabilmektedir. Ve politik olan her şey gibi beden de kendi içerisinde çeşitli iktidar ilişkileri taşımaktadır.

Bedenin Batı'da sosyal bilimlerin ilgi alanına girmesi ve çokça konuşulmaya başlanması 1975 yılında Foucault'un Hapishanenin Doğuşu kitabını yayınlamasıyla başlamıştır (Akay, 2009). Foucault kitabında orta çağdan itibaren iktidar ve güç ilişkilerini incelemiştir. On sekizinci yüzyıl Avrupasında caydırıcı olduğunun düşünülmesi nedeniyle iktidarların suçlulara halka açık yerlerde işkence etmesi veya infazlarını gerçekleştirmesi bedensel simge üzerinden toplum üzerinde kurulmak istenen otoriteyi yansıtmaktadır. Modern zamanlara doğru intikama dayalı bedensel cezalandırmalar kısmen sona erse ve suçlunun ıslahını, topluma adaptasyonunu hedefleyen mahkûmiyet cezalarının çekildiği hapishaneler artış gösterse de, bedensel cezaların böylece gerçekten son bulup bulmadığını sorar Foucault (1992, s. 15). Kitapta kışlaların, hastanelerin, hapishanelerin, fabrikaların ve okulların benzer yapılarda olduğuna dikkat çekerek, hepsinin iktidar ilişkilerini sürdürmekte rolleri olduğunu savunur ve böylece iktidar her yerdedir der. İktidarın kapsamlı ancak istikrarsız olduğunu, ayrıca sadece fiziksel bir güç veya yasalar ile değil çeşitli normlar ve bedenle ruhun yönlendirilmesiyle işlediğini belirtir (Best & Kellner, 2016, s. 81-84). Foucault biyopolitika kavramını sistematik bir hale getirdiği Cinselliğin Tarihi (2007) kitabında şöyle yazmıştır;

Somutta, yaşam üzerindeki bu iktidar, XVII. Yüzyıldan itibaren belli başlı iki biçimde gelişti; bu biçimler birer karşı sav değildiler; daha çok bir ara bağıntı kümesinin birbirine bağladığı iki gelişim kutbu oluştururlar. Kutuplardan biri ve anlaşıldığına göre ilk oluşanı, bir makine olarak ele alınan bedeni merkez almıştır: Bu bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi, bütün bunlar *disiplinleri* şekillendiren iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır: insan bedeninin *anatomo-politikası*. Biraz daha geç, yani XVIII. Yüzyıl ortasında oluşan ikinci kutup, tür-bedeni, canlı varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkez almıştır: Bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır; bunların sorumluluğunun yüklenilmesi bir dizi müdahale ve *düzenleyici denetim* yoluyla gerçekleşir: İşte bu da nüfusun biyo-politikasıdır (102-103).

Foucault bedenlerin ve insan popülasyonun kontrolünün sağlanmasına yönelik birçok tekniğin olduğu bu çağ artık biyoiktidar çağıdır diye de ekler. Modern iktidar biçimi olan biyoiktidar yalnızca insanın bedeninin potansiyellerinin geliştirilmesini hedefler ve insanı politik olarak yok sayarak onu yalnızca biyolojik bir özneye indirger. Daha önceki egemen iktidarlara bedeni acı yoluyla cezalandırırken, yeni egemen biyoiktidarlara bireylerin akılları ve ruhlarını ıslah etmekte böylece kendileri için kullanışlı hale getirmektedir. Var olan kurumların birçoğu bu amaç doğrultusunda görev almaktadır. İktidarlara her bir beden üzerinden bütün toplumu disipline etmeye çalışmaktadır.

Şu anki toplumsal inşacı bakışın Foucault'un bu çalışmalarının etkisiyle de biçimlenmiş olduğu söylenebilir. Toplumsal inşacı bakışta beden sadece biyolojik bir varlık değil, toplumsal etkenlerle şekillenmiş bir varlıktır (Nazlı, 2009, s. 64).

Beden iktidar biçimleriyle iç içe politik bir varlıktır ve iktidar her yerde olduğu gibi bedenler de sadece siyasi erklerin ve yasaların tahakkümü altında değil toplumun tüm ince damarlarına kadar sızmış olan bütün tahakkümlerin altındadır. Kadın bedeni ataerkil toplum içerisinde, queer bedenler cis-heteronormatif toplum içerisinde, sakat bedenler ise sağlamcı (ableist) toplum içerisinde her zaman politik bir mesele olarak yer almıştır. Kadın bedeni üzerinde tahakküm kurmaya yönelik toplumsal güzellik algısı dayatmaları gibi mikro politikalar ve yasalarla engellenmeye çalışılan kürtaaj hakkı gibi makro politikalar bunlara örnek olarak verilebilir. Nihayetinde amaç bireyin kendi bedeni üzerindeki tasarrufunu kabul etmeyerek bedeni daha toplumsal bir noktaya taşımaktır.

Toplumda oluşturulan ideal veya normal bedene dair algılar, bu beden tanımları içinde yer almayan ve bu nedenle makbul görülmeyen bedenlerin tespitini sağlamaktadır. "Normal" beden sadece estetik olarak değil, fonksiyonları yönünden de bir kalıp içerisindedir. Sağlamcı ideolojiyle ampute bacaklı beden, tam ve işlevsel iki bacağına sahip bir bedenin karşısında eksik, hatalı ve norm dışıdır. Burada ampute bacaklı bedeni norm dışına iten başta bedenin fonksiyonu veya "tam" olması olsa da ikincil sebep olarak yine estetik yargılarla karşılaşmaktadır.

Campbell (2009) sağlamcılığı tartışırken önce sakatlığı açıklar. Sakatlığı, gerçekten veya varsayım olarak sakat olan kişilere karşı uygulanan bilinçli veya bilinçsiz eşit olmayan ve ayrımcı davranışlar olarak tanımlar. Campbell'in burada sakatlığı sakat kişi üzerinden değil de, karşı taraf üzerinden kurması onun perspektifini anlamak açısından önemli bir ipucudur. Sağlamcılık üzerine başka tanımlamalar olsa da,

bir sağlamcının en temel g r    n n sakatlığın veya yeti yitiminin doğası gereği kötü, iyileştirilmesi veya yok edilmesi yönünde olduğunu belirtir Campbell (2009, s. 4-5).

Sağlamcılığı makro politik olarak yasalar veya çeşitli mevzuatlarca sakat bireylerin çeşitli sosyal veya siyasal haklarına erişiminin engellenmesi gibi durumlarda görebilsek de, mikro politik olarak gündelik insan ilişkilerinde de görebilmekteyiz. Sakat bireye karşı acıma ve merhamet içeren söylem ve davranışlar bunun en basit örneğidir. Böyle negatif görülebilecek söylem ve davranışlar dışında olumlu olarak görülebilecek sağlamcılık çeşitlerine de rastlanabilmektedir. Örneğin sağır bir çocuğun uluslararası okçuluk turnuvasında derece elde etmesi, kendi ya  grubunda yeti yitimi olmayan bir akranının aynı başarısına göre daha çok ilgi çekebilmekte ve gerek toplumda gerek medyada bu başarısı “engeline rağmen” gibi ifadelerle yarı madaki ba arisından daha üstün bir başarıyı elde ettiği ima edilerek sağlamcı ideoloji yeniden üretilmektedir. Böyle bir örnek ne kadar olumlu veya sakat bireyi destekleyici gibi görünse de yeti yitimi ile bağlantısı olmayan bir konuda başarı elde etmesinin bireyin yeti yitimi üzerinden okunması onun gerçek ba arisını gölgelemektedir.

Ancak sağlamcılık sadece ayrımcılık veya negatif tutum, davranışları değil aynı zamanda basitçe görmezden gelmeyi de kapsamaktadır. Eri imsiz çevrenin nedeni sağlamcı dünya olsa da, burada o sağlamcılığı temellendiren yapılardan birinin de sakatları görmezden gelme olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin bir spor kompleksinin k rler için hissedilebilir kılavuz yolunun olmaması, tekerlekli sandalye sürücüsü için rampalarının olmaması en basitinden sakat bireyleri sportif bir faaliyet içinde tahayyül edemeyen göz ardı edici ve sağlamcı zihninin eseridir. Chouinard (1997) sağlamcılığı tanımlarken bu görünmezliğe şöyle değinmiştir;

“Sağlamcılık, sadece sağlam bedenliliği kabul edip ve böylece sakat kişileri marjinal, ezilen ve büyük  l de görünmez 'diğerleri' olarak inşa eden fikirleri, uygulamaları, kurumları ve sosyal ilişkileri ifade eder (s. 380).”

Ancak sağlamcılığın sadece sağlam bedenli olarak varsayılanların bir zihin yapısı olduğunu ve sakat bireylerin hiçbirinin sağlamcı fikirleri olmadığını düşünmek de hatalı olacaktır. Zira tıpkı cinsiyetçilik, heteronormartive ya da ırkçılığın hedef aldığı bireylerde bile bu düşüncelerin var olabilmesi gibi sağlamcı bakış açısına sahip sakat bireyler de her zaman var olacaktır. Sakatlığını gizlemek isteyen, sakat bireylerin erişim sağlayıcı çeşitli araçlarını kullanmak istemeyen ve kendinde eksiklik, yanlış veya hata gören sakat bireyler de tanımın farkında olsun olmasın sağlamcı bir zihin içerisindedir. Campbell (2009) bunu i selle tirilmi  sağlamcılık olarak adlandırır (s. 16).

Goodley (2014, s.86) bedenin ne sadece sosyal ne de sadece biyolojik olarak indirgenmesi mümkün olmayan karmaşık bir şey olduğunu belirtir ve sakatlığı biyoiktidar kavramının içinde değerlendirmenin önemli olduğunu söyler. Zira yeni iktidarların teknolojisi olan biyoiktidarı sakat bedenler üzerinde de görebilmekteyiz. İkinci dünya savaşında yükselişe geçmiş öjeni hareketinden beri sakat bedenleri direkt olarak hedef alan uygulamalarla belki artık karşılaşmıyoruz ancak sağlamcı ideoloji bir biyoiktidar çeşidi olarak hâlâ sakat bedenleri tahakküm altına almaya ve böylece o bedenler üzerinden bütün bir toplumu disipline etmeye çalışmaktadır. Sakat bedenlerin erişimsiz çevrelerce kuşatıldığı, sadece tıbbi otoritelerce varlıklarının tanımlanmadığı, topluma entegrasyonları için adımların atılmadığı ve ayrımcı söylem ve tutumların devam ettiği her an biyoiktidar devrededir.

2.5. Medyada Sakatlık Söylemi ve Temsili

Medyada sakatlık, sakat bireylerin temsili ve söylemini çalışmış yayınların Türkçe alanyazında yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Buna karşılık ulusal televizyon kanallarında sakat bireylerin haklarını (Sönmez, Karatekin & Merey, 2013), çizgi dizilerde sakat bireylerin temsili (Serttaş & Güngör Eral, 2017), yakın dönem Türk sinemasında sakat bireylerin temsili (Paftalı, 2013), (Özkar, 2020), sakat sporcu bireyler ve medyadaki söylemi (Erhart, 2012), sosyal medyada sakat bireylerin benlik sunumunu (Koç, 2017), sosyal medyada sakat bireylerin kimliğini (Güzel & Keskin, 2019), dijital medyada sakatlık aktivizmini (Meriç Fermanoğlu, 2019) ve basılı yayında sakatlık temsili (Yavalar, 2020) konu edinen çalışmalar mevcuttur. Ulusal tez merkezi üzerinde arama yapıldığında şu ana kadar iletişim çalışmaları alanında sakatlık ve sakat bireyler özelinde yapılmış lisansüstü tezler ise şunlardır;

Bilik Yıldırım, Ş. (2011). Engellilere ilişkin haberlerin hak haberciliği bağlamında değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Polat, Ç.S. (2011). Engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamaların başka dilde aşk filmi üzerinden incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Cinisi, N.A. (2012). Ulusal basında özrürlülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir

Ulu, E. (2013). Televizyon haberlerinde sunulan engelli temsillerinin alımlaması. Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.

Paftalı, E. (2013). Yakın dönem (1996-2013) Türk sinemasında engellilerin temsili. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Kınay, Ö. (2014). Canlandırma filmlerinde engelli karakter kullanımı: V. Propp'a göre 'Kayıp Balık Nemo' filminin çözümlemesi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Özdemir, B. (2019). Engele sahip insanlara ilişkin haber ve köşe yazılarının Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerindeki sunumu. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Koç, M. (2020). Engelliliğe bakışın evrimi: bağlam, söylem ve siyaset. Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Söylem kuramı, toplumdaki çeşitli kodların dilsel çözümlemeler yoluyla anlamlandırılabilceğini iddia eden bir kuramdır. Kuramın birincil odaklarından biri söylemin dayandığı altyapıları ve konumlandırılma şekillerini inceleyerek var olan güç ilişkilerini çözümlemektir. Zira toplumsal gruplar hegemonyalarını sağlamak veya sürdürmek, ideolojik yaratımlar elde etmek için söylemi bir mücadele şekli olarak benimsemiştir. Bu nedenlerle Aristoteles'ten itibaren söylem retorik çalışmalara konu olmuştur. Söylem çözümlemesi dilsel eylemler ve edimlere odaklanmakta ve metinleri yorumlanacak bir mesajı olan yapılar olarak görmektedir. Daha politik bir yaklaşımla eleştirel söylem çözümlemesi ise dil veya dile benzer başka temsillerin ideolojik ve toplumsal yönlerini ele almakta, iktidar ilişkileri ve toplumsal eşitsizliklerin gündelik dilde nasıl yeniden üretildiğini ve meşrulaştırıldığını incelemektedir (Mutlu, 2012, s. 281-282).

Foucault'cu söylem kuramı bilgi ve iktidar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya yönelik bir yapıya dayanmaktadır. Bilgi egemenlerin değerlerini başkaları üzerinde kabul ettirme aracıdır. Söylem yapısı bilgiyi üreten ve yanlış ile doğruyu ayıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidarın dikey bir şekilde yukarıdan aşağı doğru şemalanmadığını, her yerde karşımıza çıkan güç ilişkileri olduğunu iddia eden Foucault, söylem ve ideoloji arasındaki bağlantılara dikkat çekmektedir (Elpeze Ergeç, 2010, s. 3-

4). Disiplin ve Ceza isimli kitabında Foucault söylemin bedenler üzerinde bir hâkimiyet kurduğunu söyler, böylece söylemi bir biyopolitika aracı olarak da görmek mümkün olabilmektedir (Açıkalın, 2017).

İletişim temelli söylem yaklaşımının öncülerinden olan Alman düşünür Habermas, fikirleriyle eleştirel söylem analizi yöntemine katkıda bulunmuştur. Söylemin iletişim üzerine iletişim olduğunu söyleyen Habermas söylem teorisini şu dayanaklar üzerinden geliştirmiştir;

- Söylem dili veya konuşmanın eşanlamlısı değil, uzlaşmaya varmayı amaçlayan konuşmayı aydınlatıcı bir biçimdir.
- Felsefeciler ve bilgiçler tarafından yönlendirilen dilbilimsel eylemin tuhaf bir biçimi değil, gündelik hayatın temelini oluşturan haklı çıkarmayı ve usamlamanın genel pratiğini belirtir.
- Söylemin içeriği gerçeklik savına bağlıdır.
- Söylem dinleyici tarafından geçerlilik savının iyi yapılması için konuşmacıya karşı çıkarılan bir meydan okuma ile başlatılır (Elbirlik & Karabulut, 2015, s. 38-39).

Teun A. van Dijk’a göre ise söylem ideolojilerden meydana gelir ve toplumsal olarak uygulanır. Bu nedenle söylemin işleyişini görebilmek için toplumsal temsilleri ve ideolojileri kavramak gereklidir. Yazılı veya diğer metinlerde sözcükler ve cümlelerde yapılan tonlamalar ve vurgular, kullanılan görseller, sayfa yapıları, eylemlerin failliği belirli ideolojik anlamları açığa çıkarır veya bilinçli olarak örter. Haber kurgularında bu tür örneklerle rastlanabilmektedir. Ayrıca van Dijk ideolojiler ile hayata başlamadığımızı onları zaman içerisinde birçok medya metnini tüketerek kazandığımızı söylemektedir ve söylem bu türden toplumsal pratikler arasında en önemli rolü oynamaktadır, bu nedenle söylem kuramına başvurmadan ideoloji kuramı eksik kalmaktadır. Ancak söylem ve ideoloji arasındaki çift taraflı bir ilişkidir, söylemin rolünü anlamak, toplumsal temsilleri ve ideolojilerin yeniden nasıl üretildiğini anlamaya bağlıdır (van Dijk, 2015, s. 111-112). Bu nedenlerle van Dijk’ın eleştirel söylem çözümlemesi iletişim bilimleri alanında özellikle haber çözümlemelerinde sıkça başvurulan bir yöntemdir.

Medyada karşılaşılan söylemler temsillerin de nasıl inşa edildiğini ortaya çıkarmaktadır. Temsil kavramı Mutlu’nun (2012) İletişim Sözlüğü kitabında şöyle tanımlanmaktadır;

- Göstergelerin, anlamlarının yerine geçirilmesi süreci. Bir şeyin yerini tutmak, simgesi ya da işareti olmak, onun örneği olarak bulunmak; bir şeyi göstermek,

belirgin özellikleriyle yansıtmak; bir şeyin yeniden sunumu. Temsil üçlü bir ilişkiyi dile getirir: bir şeyin veya birinin bir şey ya da biri tarafından başka birine temsili ya da sunumu (s. 299).

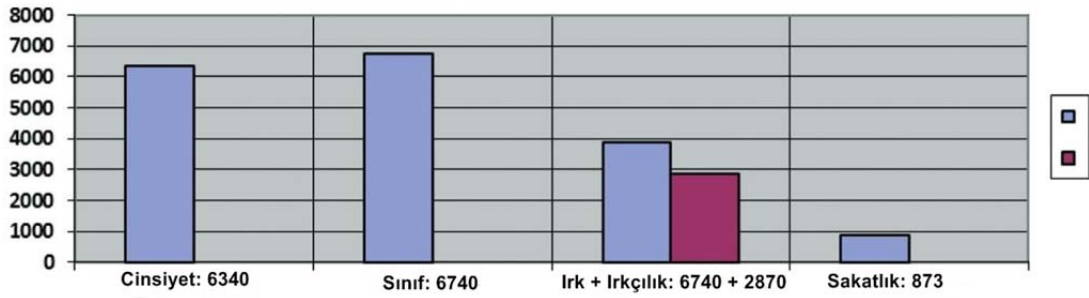
Haber bilindiği üzere gerçeğin yeniden üretilerek enformasyon aracı haline getirilmiş kurgusudur. Yukarıdaki temsil tanımında olduğu gibi, haberlerde işlenen temsiller de gerçeğin kendisi değil onun yerini almış kurgusal öznelerdir. Haber metinlerinde rastlanılan her türden temsil söylem biçimleri kendi ideolojik mesajlarını iletmektedir. Kültürel kuramcı Stuart Hall'un da belirttiği gibi haberler üzerinde anlaşılmış profesyonel ve ideolojik kodlar içeren kültürel ürünlerdir (aktaran Dursun, 2001, s. 124). Medya kendi içinde *haber değeri* taşıyan olayları şeffaf bir raporlama yaparak bizlere ulaştırmamaktadır, haberler karmaşık bir sistem sonucu olayların elenmesi veya sıralanması ile kategorize edilerek üretilmektedirler (Hall, 1978, s. 53).

Hall (1997) temsil kavramını anlamların dil yoluyla üretimi olarak ifade etmektedir (s. 14). Medya ve haberlerdeki temsillerin her ne kadar kamuoyunu yansıttığı düşünülse de Hall (1978) bunun doğru olmadığını belirtir çünkü kamuoyunun doğru temsili inşa edilmemiş bir yapı ile mümkündür ancak rastladığımız temsiller söylemlerle tamamen yeniden inşa edilmiş durumdadırlar (s. 121).

Medyanın kitleler üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu gibi erken dönem iletişim çalışmaları alanındaki paradigmalar artık her ne kadar genel olarak kabul görmese de bir enformasyon aracı olarak medya oluşturduğu temsillerle neyin normal neyin anormal olduğu (Jackson & Nesterova, 2017, s. 95) ve ne hakkında nasıl düşünmemiz gerektiği konusunda yönlendirebilmektedir. Kitlelerin zaten medyada gördükleri her şeyin kurgu olduğunu bildiği ön kabulüyle medyanın etkisinin üzerlerinde sınırlı bir etkisi olduğunu iddia etmek, medya tüketicilerinin hepsinin birer medya okuryazarı olduğu gibi yanlış bir varsayıma dayandığından dolayı doğru bir önerme olmayacaktır. Çünkü medyadaki birçok ürün gerçeklik duygusu veya iddiasıyla verilmektedir. Enformasyon akışını sadece medyalar üzerinden sağlayan insanlar medyanın oldukça seçici aynalarındaki görüntülere maruz kalarak gerçek verilerle uyuşmayan fikirlere sahip olabilmektedirler. Özellikle şiddet konusu ele alındığında bu durum daha çok ortaya çıkabilmektedir (Türkoğlu, 2010, s. 115-116). Örneğin bugüne kadar ABD hakkında tüm bildiklerini medya üzerinden alan biri ilk kez bu ülkeye yapacağı seyahat konusunda çeşitli kaygılar taşıyabilir, çünkü bugüne kadar izlediği Amerikan filmlerindeki şiddet görselleri, haberlerdeki silahlı çatışmalar ve baskınlar aklındadır. Ancak daha sonra seyahati

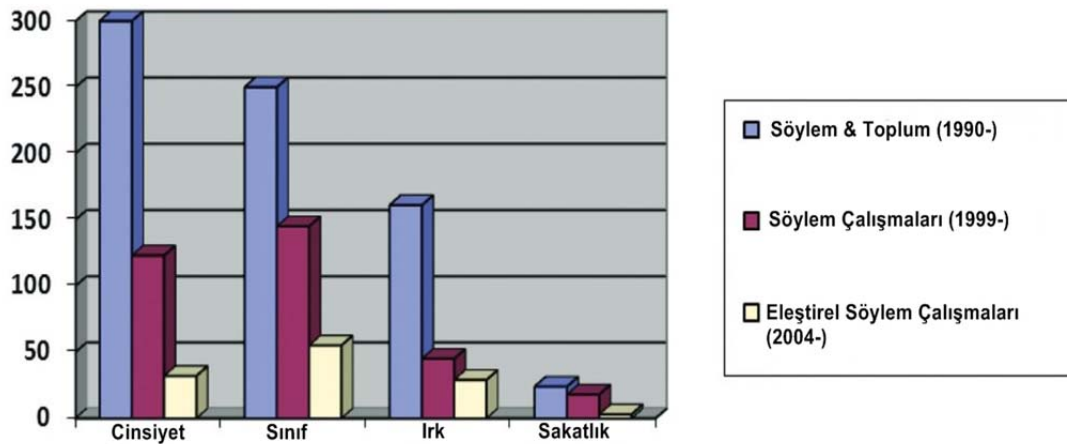
boyunca ülkede geçirdiği zamanda bu türden bir şiddet olayına rastlamayabilir ve gerçeklikle ilgili fikirlerinde daha önce yanılsama içinde olduğunu farkına varabilir.

Sakatlık konusu akademide her ne kadar başka alanlar altında söylem analizi ile incelenmiş bir başlık olarak kendine yer bulsa da, sakatlığın başlı başına bir alan olması sakatlık çalışmaları ve sakat hareketi arasındaki ilişkiyi güçlendirmek açısından önemlidir. Sakatlık hakkında yapılmış söylem analizi çalışmaları toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırkçılık gibi diğer azınlık veya ötekileştirilmiş gruplar hakkında yapılmış söylem analizi çalışmalarına göre daha az durumdadır (Grue, 2011, s. 533-534). Sakatlığın sosyal bilimler alanında da ihmal edildiğini bu noktada söylemek mümkündür. Grue'nun (2011) Google Scholar ve dergilerde eş zamanlı yaptığı aramalara dayanarak çalışmasında sunduğu veriler şu şekildedir;

Şekil 4. Google Scholar arama sonuçları

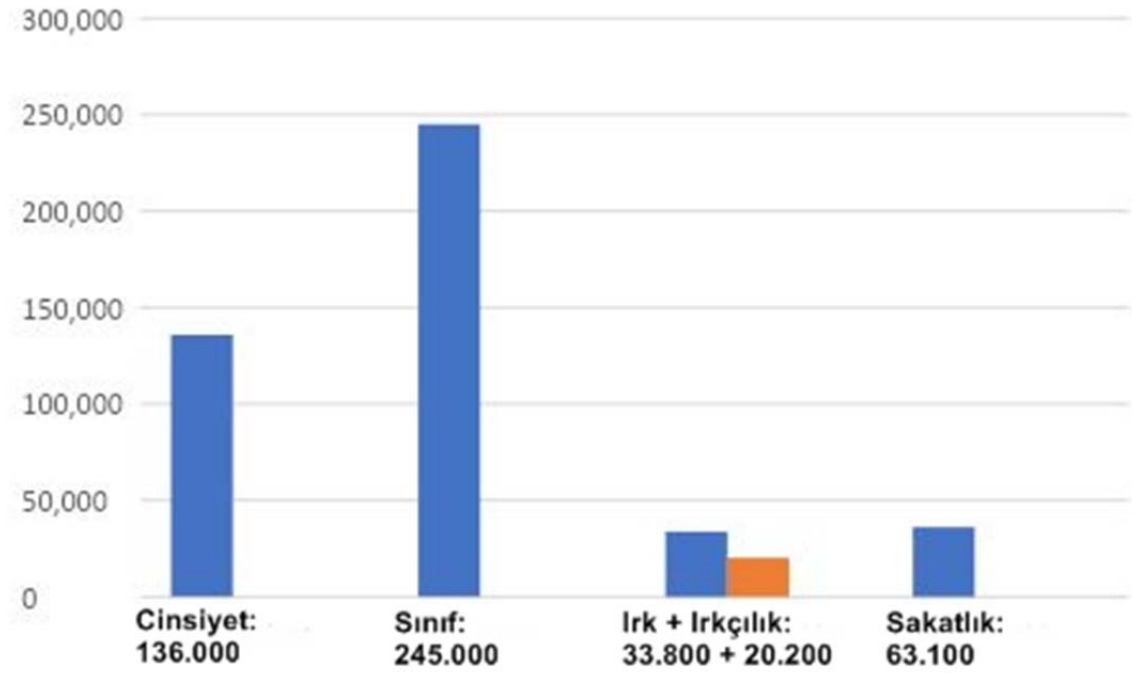
Kaynak: Grue, 2011, s. 534

Şekil 5. Anahtar kelimelerin dergilerdeki görülme sıklığı

Kaynak: Grue, 2011, s. 534

Daha güncel verilere ulaşmak amacıyla 26.03.2020 tarihinde 2019 yılı itibariyle yapılmış çalışmalar aynı İngilizce anahtar kelimeler kullanılarak (gender, class, race + racism, disability) Google Scholar üzerinde aratıldığında ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır;

Şekil 6. Google Scholar arama sonuçları

Kaynak: Google Scholar. <https://scholar.google.com/>, Erişim tarihi: 15.07.2020

Sakat bireyler politik, ekonomik ve kültürel olarak küresel düzeyde hâlâ haklarından mahrum bırakıldıkları gibi, bu verilerden de görülebileceği üzere sakatlık sosyal bilimler alanında diğer benzer sayılabilecek azınlık veya ötekileştirilmiş gruplar arasında yine en az dikkatleri çeken konu olarak durmaktadır.

Sakatlık modelleri göz önüne alındığında, sakatlık söylemlerinin farklılaştığı görülmektedir. Tıbbi modelde sakatlık üzerine kurulan söylemler sakatlığı bireyselleştirici, anormalleştirici, ayrıştırıcı özellikleriyle tıbbi bir dil kullanır. Sosyal modelde ise söylemlerin sakatlığı toplumsallaştırıcı, normalleştirici ve toplumsal entegrasyonu vurgular bir şekilde kurulduğu görülebilir. Sakatlığa dair medyada karşılaşılan söylemler de kimi zaman böyle farklılıklar gösterebilmektedir. Geleneksel olarak da adlandırılabilen ana akım medyada tıbbi modele yakın söylemlere daha çok rastlanabilirken, geleneksel medya dışında kalan alternatif olarak adlandırılabilen hak odaklı yaklaşım sergileyen medyada sosyal modele uyan söylemleri görebilmekteyiz.

Medya hakkında düşündüğümüz şeyler üzerinde algılarımızı şekillendirici bir araç olarak görülebilmektedir. Özellikle haberler gerçeğin kurgulanmış bir hali olarak oluşturduğu söylemler ve kullandığı temsiller ile gerçeğe en yakın medya ürünü olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle ki gazetecilik hak odaklı bir şekilde, liberal söylemlerdeki gibi tarafsız değil güçsüz veya eşitsiz olanın tarafında olmalıdır, sesi olmayanın sesi olarak kendini konumlandırmalıdır, basın ancak böylece “beşinci bir kuvvet” olarak eşitlik ve demokrasi bekçisi olma iddiasını sağlayabilir. Toplumsal alanın birçok noktasında görmezden gelinebilen, ön yargılara maruz kalan, haklarından mahrum bırakılmış, erişimsiz sağlamcı çevre içerisinde yaşayan sakat bireylerin haberlerde kendi sesleriyle görünür olması, doğru temsil edilmesi var olan bu sorunların aşılması veya en azından sorunların yeniden üretilmemesi ve meşrulaştırılmaması açısından önemlidir. Sakat bireylerin ön yargılar nedeniyle yaşadığı sorunlar onların yoksulluk, başkalarına bağımlılık ve sosyal dışlanma içerisinde yaşamalarına neden olmaktadır. Toplumsal bilinçlenmenin medya yoluyla sağlanması aynı zamanda devletin de yükümlülüğüdür. Türkiye’nin de taraf devlet olduğu Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinin 8. Maddesine göre devletler eğitim sistemi ve yaygın medya aracılığıyla toplumun geneline yönelik olarak bilinçlendirme kampanyaları gerçekleştirmelidir (United Nations, 2009, s. 8). Bu ön yargıları aşmak için medyanın sakat bireylere dair toplumsal mitlerden ve kökleşmiş inançlardan kaçınarak, gerçek ve olumlayıcı bir tavır edinmesi şarttır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) *Reporting on Disability Guidelines for the media* (Sánchez, 2015) isimli yayınında gazetecilerin ve iletişim profesyonellerinin insan onuru ve haklarına dayalı bir şekilde haberlerde sakatlık temsiliinin nasıl olması gerektiğine yönelik ipuçları şu şekilde belirtilmiştir;

- İnsan haklarına dayalı bir yaklaşım desteklenmeli. Toplumsal perspektifin olumlu yönde değişimi ve sakat bireylerin topluma tam katılımının sağlanmasında insan haklarını önemsemek önemli olduğu gibi her şeyden önce temel bir prensiptir.
- Bireyin yeti kaybına değil bireye odaklanılmalıdır. Bir kişiyi tanımlarken onun işlevsel veya fiziksel sınırlarına değil bireyselliğine odaklanılmalıdır.
- Hikâyede çok önemli bir yeri yoksa bireyin sakatlığına değil yapabildiklerine vurgu yapılmalıdır. Tekerlekli sandalyeye mahkûm, şanssız, kadersiz gibi duygusal kelimelerden kaçınılmalıdır. Haber sunumunda üzgün ve melodramatik tanıtımlar kullanılmamalıdır.

- Sakat bireyler toplum içerisinde aktif bir özne olarak resmedilmelidir. Bu sakat bireylerin pasif, bağımlı ve muhtaç olduğu algısını bozarak engellerin yıkılmasına ve fırsatların sağlanmasına yardım eder.
- Sakat bireylerin kendileri için konuşmasına olanak sağlanmalıdır. Deneyimler göstermektedir ki çeşitli durumlar hakkında sakat bireylerin kendilerine güvenli bir şekilde ve bilirkişi olarak konuşmaları, sakat olmayanların sakatların yetkin olduklarına daha çok inanmalarını sağlamaktadır.
- Sakat bireyler *kahraman* olarak abartılı bir şekilde vurgulanmamalıdır. *Halk süper kahramanlara* hayran kalabilse de, engelli insanları süper star olarak tasvir etmek, tüm engelli insanların bu seviyeye ulaşması gerektiği konusunda gerçekçi olmayan beklentiler ortaya çıkarır (s. 21).

Erişilebilir ve kapsayıcı topluluklar yaratmayı hedefleyen Together We Rock! (TWR) (2016, s. 1) isimli organizasyon, sakat bireylerin on yıllar boyunca öncelikli olarak yeti yitimleriyle tanımlandıklarını, sakatlıklarının kurbanı olarak gösterildiklerini ifade ederek bunların değiştirilmesi için bir terminoloji önermektedir (TWR, t.y., s. 1-4);

Tablo 1.

Together We Rock! Organizasyonunun Önerdiği Birey Önceleyici Terminoloji Önerisi

Kaçın	Tercih Et
Multiple skleroza tutulmuş, serebral palsi	Serebral palsisi olan birey, serebral palsili birey vb.
Kriz, nöbet	Felç, inme
Doğum kusurları, deformite	Sakatlığı olan birey, doğuştan sakatlığı olan birey
Kör, görmesi yitimli	Kör olan birey, görme yitimli birey
Beyin hasarlı	Beyin hasarı olan birey, beyin hasarı geçiren birey
Tekerlekli sandalyeye mahkûm, tekerlekli sandalyeye bağlı	Tekerlekli sandalye kullanan birey, tekerlekli sandalye kullanıcısı
Çılgın, deli, akılsız, bunak, manyak, nevrotik, psikozlu, şizofrenik, sapkın	Zihinsel sakatlığı olan birey, şizofrenisi olan birey
Kötürüm, topal	Fiziksel sakatlığı olan birey, hareket yitimli birey, koltuk değneği ile yürüyen birey, yürüteç kullanan birey
Sağır, dilsiz	Sağır olan birey (İşaret dili kullanıcıları “Sağır olan” [büyük harf “S”] olarak tanımlanır. İşaret dili kullanmayanlar ise “sağır olan” [küçük harf “s”] olarak tanımlanır.
Kusur, bozukluk	Sakatlığı olan birey, sakatlıkla doğan birey
Başka yönden sağlam	Sakatlığı olan birey
Sakat topluluğu	Sakatlık topluluğu
Engelli sporu	Sakatlığı olan spor için spor
Sakat olan	Sakatlığı olan, sakatlıkları olan, sakatlığı olan bir adam, sakatlığı olan bir kadın
Cüce, bodur	Kısa boylu birey
Epileptik	Epilepsisi olan birey
Özürlü	Sakatlığı olan birey
Özürlü koltuğu / park yeri / tuvaleti	Erişilebilir koltuk / park yeri / tuvalet
İşitme yitimli, işitme güçlüğü	İşitme güçlüğü olan birey
Yatalak	Sakatlığı olan birey
Aksak	Hareket yitimli birey
Öğrenme sakatı, disleksiler	Öğrenme sakatlığı olan birey, öğrenme sakatlığı olan birey
Geri zekâlı, aptal, embesil, moron	Zihinsel sakatlığı olan birey, gelişimsel sakatlığı olan birey
Mongol, mongolluk	Down sendromu olan birey
Normal	Sakatlığı olmayan birey
Hasta	Sakatlığı olan birey (Doktor ve hasta arasındaki ilişki ifade edilmediği sürece)
Fiziksel engelli	Sakatlığı olan birey
Spastik	Kas spazmları olan birey
Özel, cesur, kahramanca	(Sakatlığına uyum sağlamış bireyler bu özelliklere sahip olmak zorunda değildir)
Kekeme	Konuşma bozukluğu olan birey, kekemeliği olan birey
‘den / ‘dan çeken, muzdârîp	Sakatlığı olan birey, serebral palsili birey, vb. (Sakatlık acıyla eş anlamlı değildir)
Dilsiz	Konuşma veya iletişim bozukluğu olan birey
Multiple skleroz kurbanı, artrit, vb.	Sakatlığı olan birey, hareket yitimi olan birey (Sakat bireyler kurban değildir)

Sakatlığı olan bireyler hakkında haber yazımı yaparken haber sakat bireyin bakış açısından kurgulanmalı, sakat bireyin mağdur veya kahraman olarak abartılı temsil edilmesinin de bir ayrımcılık türü olduğu unutulmamalı, sakat birey hak sahibi bir

yurttaş olarak gösterilmeli ve haber dili ile kullanılan görseller ön yargıları ve yanlış inançları beslememelidir. Engelli Kadın Derneğinin Engelli Ayrımcılığına Karşı Medya Dili Kılavuzu'nda şunlar önerilmektedir;

- Engelli bireylerin yaşadıkları sorunların yapısal nedenlerine odaklanan haberler yapmak
- Engelli bireyleri toplumsal, politik, ekonomik ve sosyal yaşama katılan aktif bireyler olarak resmetmek
- Eşitlik ve hak temelli perspektifle sorunları ele almak/eşitlikçi söylemi geliştirmek
- Medyada engelli bireyleri istihdam etmek (Engelli Kadın Derneği, 2017, s. 10-11).

2.6. Yeni Medya ve İnternet Gazeteciliği

21. yüzyıl ile beraber gelişen yeni teknolojiler ve iletişim biçimlerinde yaşanan dönüşüm ile yeni medya diye adlandırılan bir alan tanımlanmaya başlanmıştır. Yeni medyanın artık geleneksel veya eski medya diye adlandırılan medya ile farklılaştığı nokta web 2.0 teknolojisinin getirdiği olanaklar ile belirlenmiştir. Dijk (2018) yeni medya için şu üç özelliği sıralamıştır;

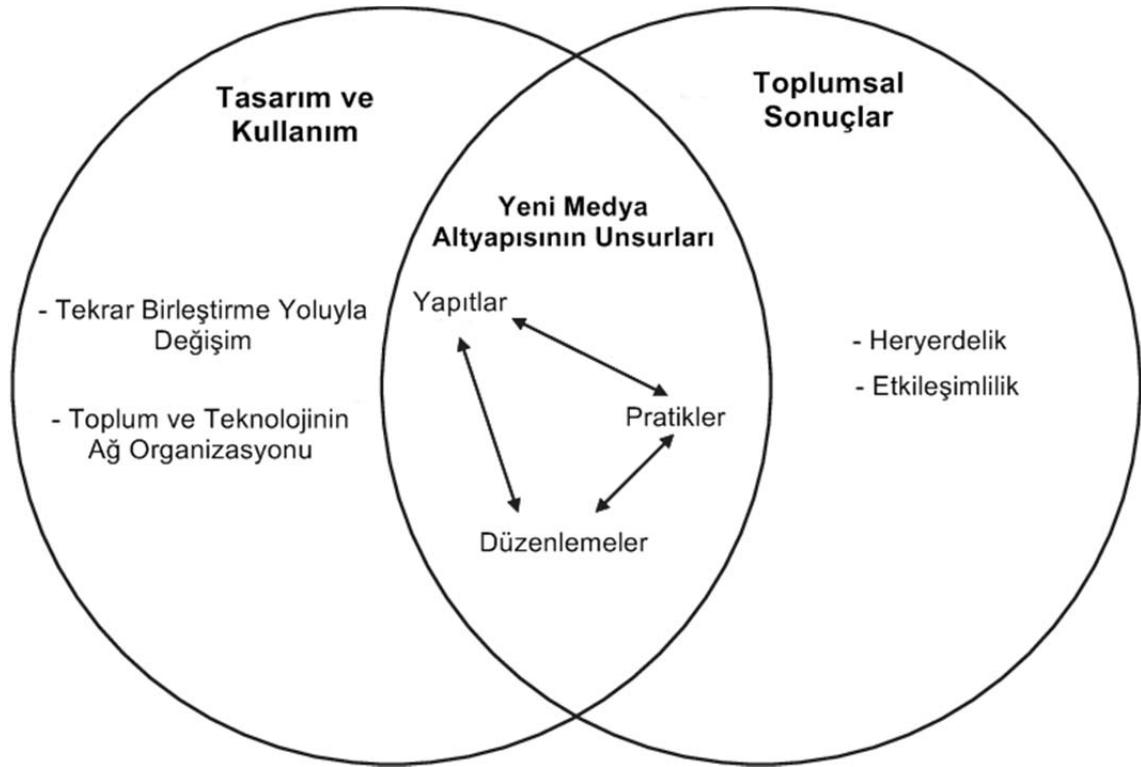
- Kitle iletişimini ve veri aktarımını tek bir alanda bir araya getiren yapısal bir özellik olarak bütünleşme ve yöndeşme
- Karşılıklı etkileşimi mümkün kılan ikinci yapısal özellik olan interaktiflik
- Yeni medyanın biçimselliğini açıklayan teknik bir medya özelliği olarak dijital kod ve hiper metin (s. 20-24).

Rogers (1986, s. 5-7) ise yeni medyanın en önemli üç özelliğinin etkileşim, eş zamansızlık ve kitlesizleştirme olduğunu belirtmektedir.

Her medya aracı kendinden bir önceki teknolojiye göre yeni olabilir ancak yeni medya kavramı içerisinde değerlendirilemez, zira yeni medyada tarihsel bir yenilikten daha ziyade dönüşen iletişim pratikleri söz konusudur. Örneğin son on yılda mp3 çalarlar ve iPod'ların yerini akıllı telefonların Spotify, Apple Music ve SoundCloud vb. gibi müzik dinleme uygulamaları almıştır. Bu uygulamalar ile insanlar dinledikleri müzikler için artık cihazlarında sınırlı bir bellek ayırmak zorunda kalmamış, çevrimiçi olarak neredeyse sınırsız ve dünya çapında bir müzik arşivine diledikleri an ulaşabilir konuma gelmişlerdir. Bu noktada değişen araç değil, dönüşen müzik dinleme pratikleri yeni medya kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

Yeni medya tanımlamaları büyük ölçüde onun yapısal ve teknolojik özelliklerine atıfta bulunurken, yeni medyayı daha farklı açıklayan Lievrouw gibi akademisyenler de vardır. Yeni medya için daha farklı bir tanımlama önerisi getiren Lievrouw (2016), yeni medyayı iletişim ve enformasyon teknolojilerinin toplumsal bağlamları ile açıklamaktadır. Bu bağlamlar şunlardan oluşmaktadır;

- İnsanların anlam paylaşımı ve iletişim yetilerini genişleten ve imkân veren maddi yapılar ve araçlar;
- İnsanların bu araçları kullanmak için ve geliştirmek üzere kalkıştıkları iletişim eylemleri ve pratikleri
- Bu yapılar ve pratikler çevresinde insanların yarattığı ve inşa ettiği daha geniş toplumsal düzenlemeler ve örgütsel formlar (s. 17).

Şekil 7. Yeni medyanın tanımı

Kaynak: Lievrouw, 2016, s. 25

Toplumsal hareketler içerisinde yeni medyanın alternatif/aktivist kullanımları da görülmektedir. Lievrouw (2016) alternatif/aktivist yeni medyanın rolünü “Alternatif/aktivist yeni medya, yeni enformasyon ve iletişim yapıtlarını, pratiklerini ve toplumsal düzenlemelerini, egemen, olağan ve kabul görmüş olan toplum, kültür ve politika yapma biçimlerini değiştirmek ya da onlara meydan okumak için kullanır ya da

değiştirir” şeklinde açıklamaktadır (s. 28). Bu alternatif/aktivist yeni medyanın beş türü vardır (Lievrouw, 2016, s. 32);

Tablo 2.

Alternatif ve Aktivist Yeni Medya Türleri

Tür	Toplumsal alan	Şekil	Amaçlar
Kültür bozumu	Popüler kültür, ana akım medya, şirket reklamcılığı	Popüler kültüre ait görüntü, ses ve metinlerin sahiplenilmesi	Kültürel eleştiri, siyasete ve ekonomiye dair yorum yapmak
Alternatif programlama	Programlama, Telekom, medya altyapısı (donanım ve yazılım)	Korsanlık, açık kaynak sistem tasarımı, dosya paylaşımı	Bilgi ve IT'ye açık erişim ve kullanım
Katılımcı gazetecilik	Muhabirlik, haber, yorum, kamuoyu	Çevrimiçi haber servisleri, bloglar Indymedia	Az haber yapılan grupları, konuları ele alma, araştırmacı gazetecilik
Medya aracılığıyla mobilizasyon	Toplumsal hareketler, kimlik, kültürel siyaset, yaşam tarzları	Sosyal medya, çeteler, sanal dünyalar, bloglar	Aktivist seferberlik, yaşam tarzına ilişkin örnekler (“kâhinlik”)
Müşterek bilgi	Uzmanlık, akademik / teknik disiplinler ve kurumlar, toplumsal yaptırımı olan bilgi	Etiketleme (tagging), imleme (bookmarking), wiki’ler, “kitle kaynak” (crowdsourcing)	Amatör, “dışarıdan” bilgiyi seferber etme, çeşitli ve gizli kalmış bilgilerin kapsamlı şekilde toplanması ve derlenmesi

Kitap, dergi gibi basılı yayınların ve dolayısıyla basılı gazetelerin okuyucu sayıları her geçen sene düşmektedir. Bu oldukça hissedilir azalmanın hatalı bir şekilde okunmaması gerektiğini, yeni medyanın eski medyanın yerini almadığını, aslında yeni medyanın çok işlevli özelliğinin bu gerileme görünüşüne neden olduğunu ifade eden Dijk (2018), aslında okuma alışkanlıklarının çok da değişmediğini, sadece tablet, telefon ve elektronik okuyucular ile araçsal bir değişimin yaşandığını vurgulamaktadır (s. 315-316).

Web 2.0 ile birlikte birçok alan gibi gazetecilik de bir yeni medya teknolojisi olan internette kendine yer bulmaya başlamıştır. İnternet teknolojisinin yenilikleri, kolaylıkları ve avantajları bu geçişin nedenleri ve hızlandırıcı faktörleri olarak

görülmektedir. Yeni teknolojilerle beraber habercilik yapma yöntemi, haber içeriklerinin doğası, haber endüstrilerinin yapıları ve habercilerin kaynakları, sponsorları, rakipleri ve basın üzerinde baskı ve kontrol sağlamak isteyenler ile arasındaki ilişkiler değişime uğramıştır (Pavlik, 2000, s. 229). Deuze (2003, s. 206) internet gazeteciliğini basılı yayın, televizyon ve radyonun yanında *dördüncü bir tür gazetecilik* olarak adlandırmıştır. Günümüzde birçok medya kuruluşu birincil olarak ticari amaçlar gütmektedir, basılı gazetecilikte yayının basım ve dağıtım ücretleri, ofiste çalışan personeller, kullanılan teknolojik araçlar gibi birçok masraf bulunmaktadır. Önemli gelir kaynaklarından biri olan reklamların çeşitliliği ve sıklığı ise fiziksel olanaklar nedeniyle sınırlı durumdadır. İnternet gazeteciliğinde ise basım ve dağıtım masrafı yoktur, bir haber internet sitesi kurmak basılı bir gazete kurmanın yanında oldukça ucuzdur, internetin kolaylıkları ile daha az personel ile çalışılabilir ve sınırsız sayfa imkânı ile çok çeşitli ve daha sık reklamlara yer verilebilir.

Özellikle yeni kurulmuş bir basılı gazetenin tanıtım masrafları da olmaktadır bu nedenle televizyona, ilan panolarına veya internete reklam verebilmektedirler. Ancak bir internet gazetesi sosyal medya platformlarından yayınlarını paylaşarak, kullanıcıların paylaşım ve beğenileri sayesinde ücretsiz dahi reklam yapabilmektedir.

Bunun dışında habercilikte haberi önce veren olan olma telaşı meslek içerisinde sıkı bir rekabeti var etmektedir. Son dakika haberleri her zaman en ilgi çekici haberler arasındadır. Ancak basılı gazetecilikte gün içerisinde gerçekleşen bir haber en erken diğer günkü sayıda kendine yer bulabilecekken, internet gazetesinin haberi dilediği an yayımlama şansı vardır.

İnternetin basılı yayına kıyasla görece denetimsizliği ve özgürlüğü, sınırsız sayfa imkânı, haberi güncelleme imkânı, okuyucunun arşive ulaşarak bir haber hakkında arka plan bilgisi edinebilmesi, görsel işitsel içeriklerin haberin içeriğini zenginleştirilmesi ve insanların okuma alışkanlıklarının dijital ortamlara kayması da bu geçişin nedenleri içerisinde değerlendirilebilir.

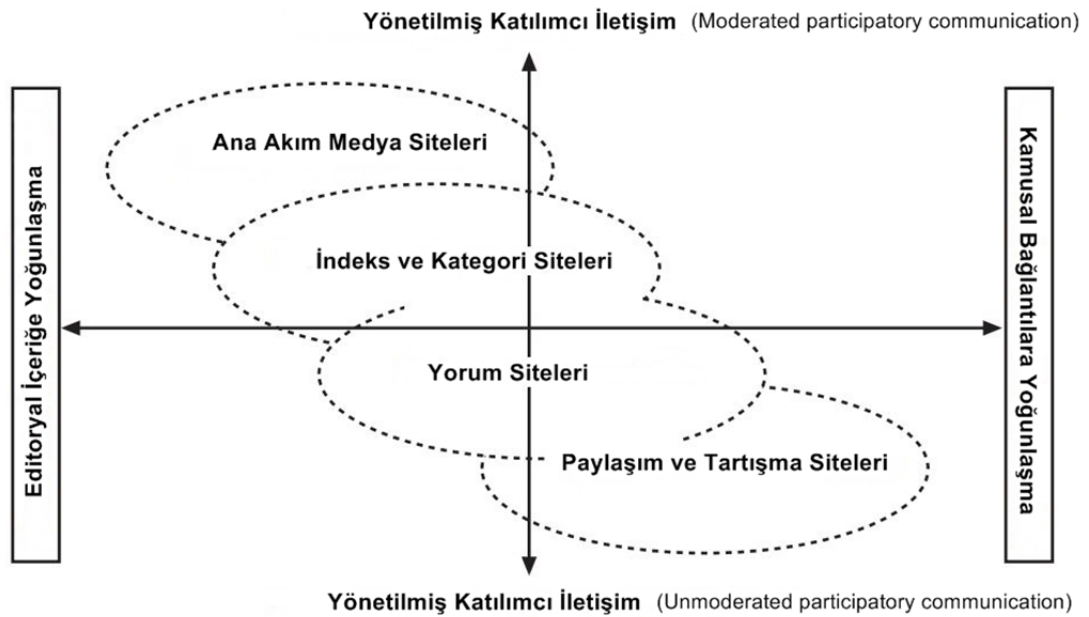
Bockowszki basılı gazete ve internet gazeteciliğini şu şekilde karşılaştırmıştır (aktaran Aydoğan, 2012, s. 24);

Tablo 3.

Boczkowski'nin Basılı Gazete İnternet Gazeteciliği Karşılaştırması

Basılı Gazete	İnternet Gazeteciliği
Fiziksel olarak sınırlı	Fiziksel olarak sınırsız
Genel ilgiye yönelik haber	Özelleştirilmiş haber ve kişiselleştirme
Mekân sınırlı	Mekân sınırsız (ağ yapılanması)
Zamansal olarak sınırlı 1- Belirli bir süreye bağlı olma 2- Sabit üretim döngüsü	Zamansal olarak sınırsız 1- Belirli bir süreye bağımlı olmama (arşiv) 2- Çeşitli üretim döngüleri (güncelleme)
Format sınırlı	Format sınırsız (çokortamlılık)
Profesyonel Kullanıcının ürettiği içerik	Kullanıcının ürettiği içerik
Genellikle durağan	Genellikle dinamik

Deuze (2013) çevrimiçi gazeteciliği şu şekilde sınıflandırmıştır;

Şekil 8. Çevrimiçi gazetecilik için bir tipoloji

Kaynak: Deuze, 2013, s. 205

Deuze (2013, s. 211) hipermetinsellik, multimedya ve etkileşimselliğin tanımladığı bu dört çevrimiçi gazeteciliğin de ortak anahtar karakteristikleri olduğunu ifade etmektedir.

Yeni medya teknolojilerinin olanak sağladığı özellikler alternatif medyanın idealleriyle de uyumlu olduğundan dijital yayıncılık sürdüren alternatif medya

kanallarının artış gösterdiğini ve/veya bu medyaların yurttaşlara daha kolay ulaştığını söylemek mümkündür. Denetim ve sansürdeki görece özgürlük, erişilebilirlik, katılımcılık, çift yönlü iletişim ve ucuzluk özellikle alternatif medyanın da internete geçişinin en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. İnternete erişimi ve cihazı olan her birey amatör şekilde gazetecilik yapabilmekte ve katılımcılı olarak dijital alternatif medyada yerini alabilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen demokratik sistemin çok gelişmediği toplumlarda alternatif medya olarak tanımlanan internet sitelerinin de mahkeme kararıyla kapatılması gibi çeşitli sansür girişimlerine maruz kaldığı gözlenebilmektedir. Yeni medya ile beraber alternatif medya kendini geliştirme imkânı bulabilmiş, hak haberciliği ve yurttaş haberciliği gibi kavramlar da daha çok konuşulur hâle gelmiştir. Bir şekilde ana akımın görmediği veya çarpıttığı haberler sosyal medyada ve katılama açık alternatif haber sitelerinde ana akımda olduğundan daha doğru bir temsil ve söylemle yer alabilmektedirler. Bu noktada yurttaşlar hem üretici hem de tüketici olarak konumlanmaktadır, Fuchs (2009, s. 82) bu durumu *prosumer* yani *üretüketici* olarak tanımlar. Kimi zaman bu katılımcılık ve çift yönlü iletişim sayesinde resmî kurumlar üzerinde hak talepleri daha baskın bir şekilde yapılabilmekte ve olumlu sonuçlar alınabilmektedir. Böylece belki de alternatif internet gazeteciliğinin, liberal yaklaşımın dördüncü kuvvet kavramındaki kadar iddialı olmasa da, kamu yararı için etkin bir rol oynadığı söylenebilmektedir.

Ancak internet gazeteciliğinin de eleştirilebilecek noktaları bulunmaktadır. Özellikle sosyal medya sitelerinden haber yayını yapan hesapların yaptığı yanıltma amacı olan clickbait’lerle sıkça karşılaşmaktadır; clickbait “ana amacı dikkat çekmek ve ziyaretçileri belirli bir web sayfasının bağlantısını tıklamaya teşvik etmek olan içerik” olarak tanımlanmaktadır (“Clickbait,” t.y.). Türkçede bu yolla yapılan haberciliğe tık haberciliği denmektedir. Reklam gelirlerini arttırmak isteyen haber siteleri gazetecilik etiği ile bağdaşmayan, eksik, yarım veya ilginç başlıklarla merak uyandırarak haber sayfasına yönlendirme yapabilmektedirler. Bu internet gazeteciliği içerisinde öyle yaygınlaşmış bir pratiktir ki, her an rastgele bir internet haber sitesi incelendiğinde güncel clickbait başlıklarla karşılaşmaktadır. Örnek olarak 07.05.2020 tarihinde Hürriyet gazetesinin @Hurriyet kullanıcı adlı resmi Twitter hesabındaki şu haber başlığı verilebilir; “BDDK harekete geçti! O işlemleri yapanlar yandı...”. Bilinçli olarak enformasyon eksiltimine gidilen bu başlık okuyanlarda merak hatta endişe uyandırmayı hedefleyerek tık haberciliğine güzel bir örnek oluşturmaktadır.

İnternet haberciliğinde bir diğer tartışma da kişiselleşmiş ve seçici enformasyon alımı üzerinedir. Gelişen internet teknolojileri ve artan internet kullanıcıları ile beraber algoritmalarla oluşturulmuş kişiselleştirilmiş içerikler karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu her ne kadar kullanıcılar için kolaylık sağlayabilecek bir özellik olsa da eleştirilen yönleri de mevcuttur. Bean (2014, s. 1034) her bir bireyin ayrı hedef olarak görülüp oluşturulan kişiselleştirilmiş içeriklerin insanların sağlık, politika veya tutumlarıyla ilgili önemli kararlar vermesinde yönlendirici bir etkisi olabileceğini ve insanların çoğunlukla bunun farkında bile olmadıklarını ifade etmektedir.

İnternetteki birçok içerikte olduğu gibi internet haberciliğinde de kişiselleştirilmiş haberlere rastlanmaktadır. Kullanıcıların beğenileri, internet geçmişleri gibi bıraktıkları sanal izlerle otomatik oluşturulan ve sürekli güncellenen algoritmalar kişiselleştirilmiş haberler sunabildiği gibi kimi zaman kullanıcı görmek istediği haber türlerini bizzat kendi belirleyerek sınırlandırabilmektedir. Ayrıca bireylerin bilgileriyle oluşturulan bu veriler bir meta olarak reklam şirketlerine ve çeşitli erk odaklarına da satılabilmektedir (Narin, 2018, s. 239). İnternetin yaygınlaşmasıyla beraber artan enformasyon akışının sanal kamusal alanları oluşturacağı ve toplumlarda demokratik devrimlere neden olabileceği gibi erken dönem iyimser öngörülerin artık kabul gördüğü söylenememektedir. Demokrasi yeni fikirlerin ve karşıt görüşlerin ortaya çıkarılması ile mümkünken, insanlar web ile kendi kişiselleştirdikleri yankı odalarını oluşturmakta ve duymak istemedikleri her sesi filtre edebilmektedirler (Sunstein, 2004, s. 57). İnternette haberleri takip eden kullanıcılar kendi ideolojileri, yakınlıkları veya ilgi alanları ile maruz kaldıkları haber akışlarını kişiselleştirebilmektedir. Ayrıca günümüzde birçok kişi haberleri sosyal medyadaki haber sayfalarından takip etmektedir bu da enformasyon filtrelemesi için başka türlü araçlar sunmaktadır. Örneğin Twitter, kullanıcıların belirli kelimeleri sessize almasını ve böylece seçtikleri kelimelerin geçtiği Tweetlerin ana sayfalarına düşmemesine olanak sağlamaktadır. Narin (2018) yankı odası etkisinin insanların ideolojilerine olan inancını daha da sağlamlaştırdığını ve kendi ideolojilerinin evrensel olduğuna dair bir illüzyon yarattığını belirtmektedir (s. 240). Binark (2017) yankı odaları konusunda şöyle öneriler getirmektedir;

Kanımcı, bireylere düşen ilk iş, kendine benzeyeni sevmeyi yeniden ve yeniden üreten yankı odalarının dışına çıkacak, algoritmaları yanıltacak direniş taktiklerini/oyunlarını büyük bir ciddiyetle geliştirmek/tasarlamak olmalıdır. Böylece sosyal medya akışımızda çeşitli ve farklı söylemsel pratiklerle karşılaşmak olanaklı olur. Sosyal medya platform sahipleri de, evrensel insan

haklarına saygıyı merkeze almaya, algoritmalarını nasıl ürettiklerine ve işe koştuklarına ilişkin şeffaf ve hesap verici olmaya sürekli olarak çağrılmalıdır. Bu çağrının kendisi de örgütlü bir yurttaş hareketine dönüşmelidir (s. 23).

Mekân sınırlamasını ortadan kaldıran internet sayesinde artık kimi zaman gazeteci habere değil, haber gazeteciye gitmektedir. Totaliter rejimlerin olduğu, özellikle uluslararası basın özgürce yerinde haber yapamayacağı ülkelerde veya savaş bölgelerinde orada bulunan insanlar ellerindeki akıllı telefonlar gibi araçlarla çektikleri fotoğraf ve video görüntülerini dünya basınına ulaştırabilmektedir. Bu katılımcılık her ne kadar istense ve desteklense de bu noktada başka bir tehlikeler söz konusu olabilmektedir; kasıtlı çarpıtılmış bilgiler içeren dezenformatif ve kasıtsız eksik ya da hatalı bilgiler içeren misenformatif haberler. Kaynağı güvenilir olmayan, doğrulanamayan ve internet aracılığıyla yayılan bu haberler pek tabii bilinçsiz ve art niyetsiz olarak ortaya çıkabilse de kimi zaman özellikle propaganda amaçlı bilinçli servis de edilebilmektedir. Yakın zamandan bir örnek olarak Suriye iç savaşı boyunca Beyaz Baretiler oluşumunun ulus aşırı medyaya doğru olmayan haberler ve kurgulanmış görüntüler servis ettiği iddiası oldukça konuşulmuştur. Pavlik (2001, s. 86-87) 16 mm veya 35 mm filmlerin haber odalarında incelendiği dönemlerin, şu an her türlü dijital manipülasyonun mümkün olduğu döneme göre görüntü doğrulama açısından çok daha güvenilir olduğunu ve geleneksel medyanın haber üretimindeki etik sorunlarının dijital teknolojilerle beraber oldukça büyüdüğünü ifade etmektedir.

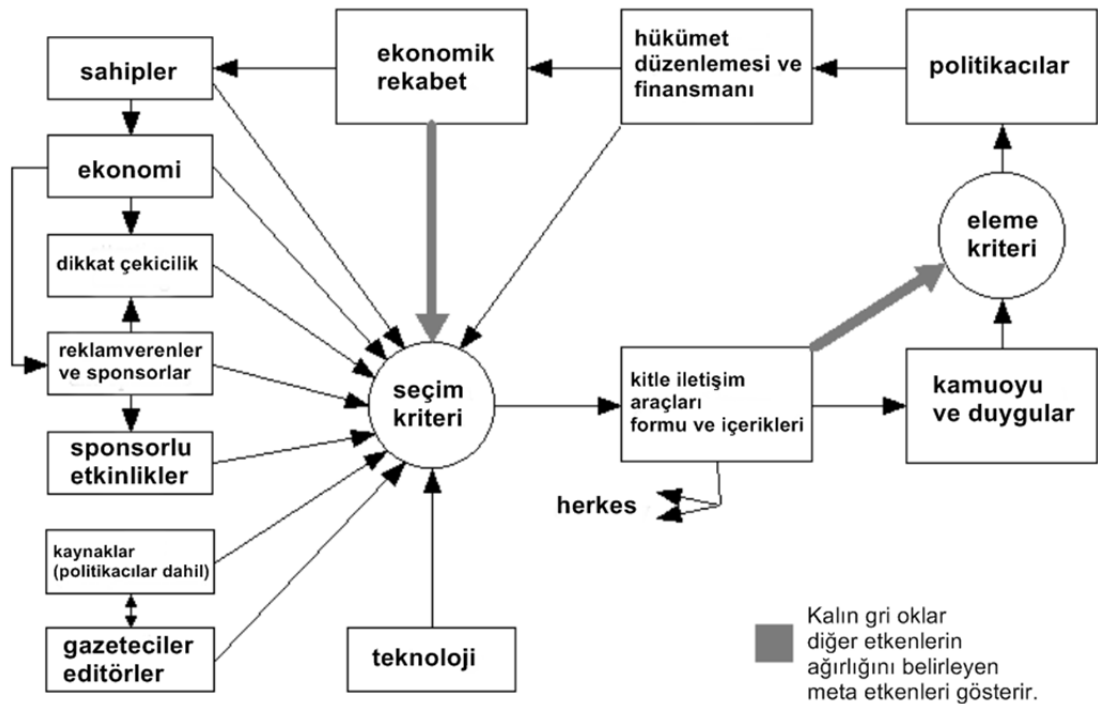
Demokratik değerlerin güçlendirilmesi, hak odaklı ve kamu yararı için çalışan haberciliğin gelişmesine imkân tanınması açısından neredeyse kimileri tarafından bir enformasyon devrimi olarak görülen yeni medya teknolojilerine yönelen iyimser analizlerin ise ne kadar geçerli olduğu tartışılır bir konudur. Bunu belki de ana akım medyaya yönelik liberal yaklaşımlara benzetmek mümkündür. Evet, yurttaşların medyaya katılımı, enformasyonun yayılma hızı, kolay erişim gibi basılı yayında olmayan olanaklar internet gazeteciliğinde mevcut ancak ticari medya kuruluşları kendi öncelikleri ve değerleriyle interneti aslında daha geniş bir pazar yeri olarak görmektedir. İnternetin sanki krizleri bir gece içerisinde çözebiliyor gibi görünen bir araç ve eleştirileri susturmak için uygun bir yol hâle geldiğini söyleyen Scott (2005) internete olan iyimser beklentileri *tekno-ütopyalar* olarak kavramsallaştırmaktadır (s. 91-92). Aydoğan (2012) internet gazeteciliğindeki bağlamsal çalışmaların eksikliğini incelediği çalışmasında internete dair olumlu yöndeki büyük beklentilerin daha realist bir perspektifle ele alınması gerektiğini, bu beklentilerin esasen kamu çıkarı gözetin

politikalar ile gerçekleştirebileceğini, internet gazeteciliğinin de bir endüstri olduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmektedir, zira internet içerikleri reklam sektörü ve endüstriler tarafından belirlenmektedir (s. 36).

2.7. Geleneksel Medya

Kitle iletişim medyası, haberden eğlenceye veya eğitime kadar birçok içerik türü üreten organizasyonların endüstriyel olarak bir araya gelmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu endüstri dünyada milyarlarca anonim kişiye ulaşma potansiyeline sahip bir seri üretim süreci işletmektedir (Turow, 2010, s. 6). İnsanlar kitle iletişim araçlarını eğlence, bir aradalık hissi yaşama, dünyada neler olup bittiğine dair gözlem yapma ve yorumları takip etme amaçlı veya başka birçok sebeplerden kullanmaktadırlar.

Kitle iletişim medyasında üretilen ve dağıtılan içerikler ekonomik kaygılar, kültürel öğeler, hükümet politikaları, medya şirketinin sahiplik yapıları gibi birçok başka etken ile belirlenmektedir.

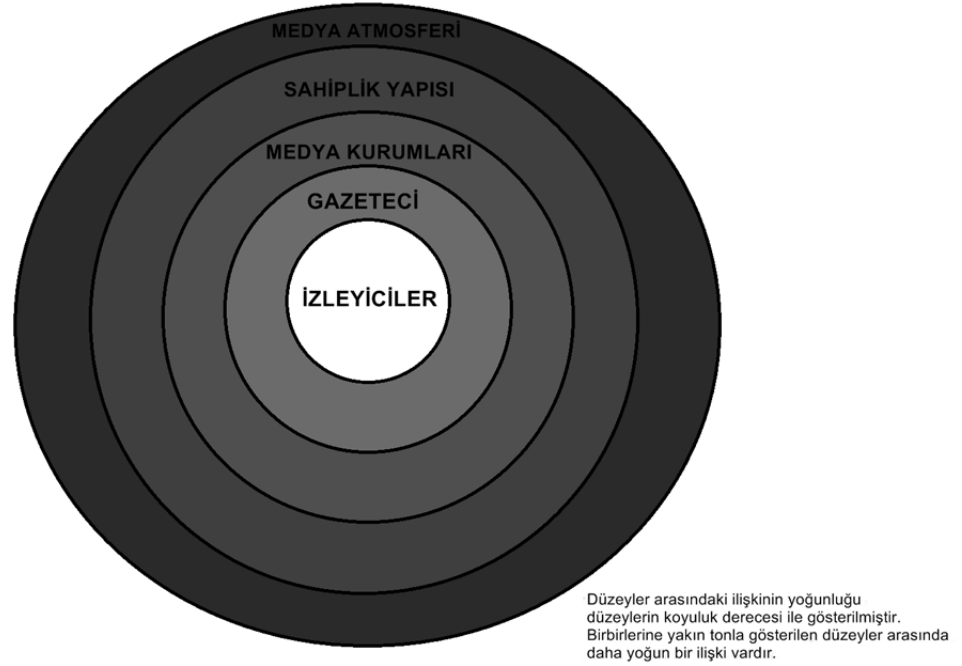
Şekil 9. Demokratik bir toplumda kitle iletişim araçlarının rolünü gösteren entegre model

Kaynak: Fog, 2004. s. 31

Danesi (2009) Medya ve İletişim Sözlüğünde kitle medyası ve ana akım medyayı eş anlamlı olarak “büyük gazeteler ve televizyon ağları gibi baskın, güçlü medya kuruluşları” (s. 182) şeklinde tanımlamıştır.

Dördüncü bir kuvvet ve hükümetlerin bekçi köpeği olduğu düşünülen basın modern toplumlarda demokrasinin temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmekte ve tarafsız özgür basının önemi kimi zaman ilginç bir şekilde basını bizzat sansürleyen çeşitli erkler tarafından dahi vurgulanmaktadır. Kaldı ki tarafsız basın da oldukça sorgulanabilir bir kavramdır, zira gazetecinin etik olarak aslında sesi duyulmayı duyurması, kamu yararına yayın yaparak kendini tüm hegemonyaların karşısında taraf olarak yerleştirmesi beklenmektedir. Ancak basına yönelik bu tür iyimser liberal yaklaşımlar medya kuruluşlarının sahiplik yapılarını ve diğer organik bağlarını göz ardı etmektedir.

Haberlerin seçim, üretim ve sunuluş biçimine etki eden medyanın organik bağlarından biri sermayeyle ilişkisi ve sahiplik yapısıdır. Ana akım medya kuruluşları artık genellikle sadece bu alana değil diğer birçok başka iş alanına da yatırımlar yapan holdingleşmiş ticari kuruluşlardır. Medya patronu televizyon ve gazetenin yanı sıra inşaat, turizm vb. gibi başka birçok alanda da sahiplikleri olan bir iş insanı olabilmektedir. Bir holding medyanın yanı sıra enerji, sanayi, gayrimenkul, turizm, eğitim, teknoloji ve şans oyunları alanlarında da çalışabilmektedir. Bu tür sermaye bağları bazı haberlerin görmezden gelinmesine, çarpıtılarak ve belli anlamlarla kurgulanarak servis edilmelerine neden olabilmektedir. Örneğin bir inşaat alanında yaşanan iş cinayetleri, aynı zamanda bu inşaat çalışmasını da yürüten holdingin medya kuruluşlarında muhtemelen haberleştirilmeyecek veya diğer medya kuruluşlarında olduğundan daha farklı şekilde gösterilerek yer alacaktır.

Şekil 10. Medya sistemi işleyiş modeli

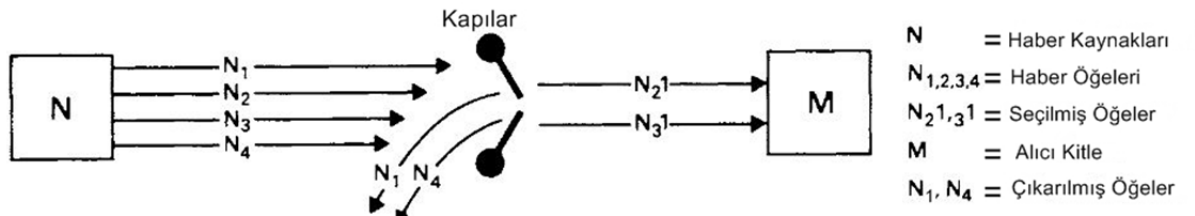
Kaynak: Tılıç, 1998. s. 372

Aynı şekilde medya kuruluşlarının siyasi erklerle kurdukları ilişkiler de haber üretim ve dağıtım süreçlerini etkileyebilmektedir. Kimi zaman direkt bir hükümet etkisi olmasa dahi medya kuruluşları kendi otosansürlerini gerçekleştirebilmektedirler.

Bir başka etmen de tecimsel kaygılardır, büyük kitlelere ulaşan medya kuruluşlarının üretimleri toplumun kültürel değerleri, inançları, hassasiyetleri gibi nedenlerle belirlenebilmektedir. Zira büyük reklam gelirlerini kaybetmek istemeyen medya kuruluşları toplumdan gelebilecek çoğunlukla muhafazakâr tepkilere maruz kalmak istememektedirler çünkü gelen tepkiler reklam anlaşmalarının iptaline veya azalmasına neden olabilmektedir. Özellikle ülkemizde *Türk aile yapısına ve genel ahlaka aykırı* olduğu gibi sübjektif gerekçelerle kimi zaman Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'ndan (RTÜK) bir yaptırım veya toplumdan bir eleştiri gelmeden medya kuruluşları kendi sansürlerini uygulamaktadırlar.

Ana akım basın birincil kaygısının tecimsel olması nedeniyle sansasyonel hikaye peşindedir, haber tüketilecek bir meta şeklinde kurgulanmıştır. Şiddet, dram, cinsellik ve suç hikâyeleri içeren haberler tercih sebebidir, kimi zaman bir haber içerisinde olay ile doğrudan bağlantısı olmasa da, bu bilgilere ihtiyacımız olmasa da bu unsurlar olayın da önüne geçebilecek şekilde abartılarak göz önüne sokulur. Medya sanıldığığının aksine

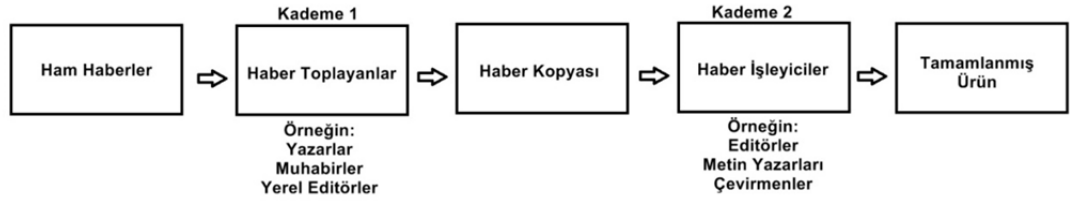
çoğunlukla bir konu hakkında ne düşüneceğimizi değil o konu hakkında nasıl düşüneceğimize dair bize öneriler getirmektedir. Chomsky (2002) *Medya Gerçeği* isimli kitabında şöyle söylemektedir; “Demokratik sistemde gerekli yanılsamalar zorla dayatılamaz. Tersine, halkın zihnine daha ince araçlarla kazınmalıdır” (s. 80). Kamusal bir tartışma demokratik toplumlarda istense de, tartışmanın çerçevesi gündemi belirleyenler tarafından çizilmiş durumdadır. Ülkemizde de kimi zaman görmekteyiz ki önemli toplumsal hadiseler yaşandığı dönemlerde siyasi erk sahipleri bunları farklı bir gündemle tartışmaya açmakta ve böylece kamuoyu ile medya bu sınırlar dâhilinde tartışmasını gerçekleştirmektedir. Bu noktada habercilik için çokça kullanılan eşik bekçiliği kavramı akla gelmektedir. Eşik bekçiliği enformasyonların kitle iletişim araçlarınca nasıl verileceğini belirleyen kişi ve grupların fonksiyonunu açıklayan terimdir. Eşik bekçileri elde ettikleri mesajları bir süzgeçten geçirir ve ne ölçüde gerçeğe uygun olarak yeniden üretileceğine karar verirler (Mutlu, 2012, s. 101-102). Bir ana akım medya kuruluşu hiyerarşisi içinde en altta görülebilecek stajyerlerden, en üstteki medya patronuna kadar herkes bu görevi görmektedir. Bu terimi iletişim alanında gazete haberleri için *The “Gate Keeper”: A Case Study in The Selection of News* başlıklı makalesinde ilk kez kullanan kişi olan White’ın (1950) modeli şu şekildedir;

Şekil 11. White’ın eşik bekçiliği modeli

Kaynak: McQuail & Windahl, 1993. s. 166

Bass (1969) *Refining The “Gatekeeper” Concept* başlıklı makalesinde White’ın ve diğerlerinin eşik bekçiliği kavramsallaştırmalarına eleştiriler getirmiştir. Ona göre daha önce yapılan kavramsallaştırmalarda eşik bekçilerinin rollerinde bir ayrıma gidilmemiş ve seçimlerin hangi önemli noktalara göre yapıldığı belirtilmemiştir. Bass haber organizasyonu içerisinde gerçekleşen eşik bekçiliğinin haber toplama ve haber işleme olarak iki kademedele ele alınması gerektiğini savunmaktadır (McQuail ve Windahl, 1993. s. 171).

Şekil 12. Bass'ın eşik bekçiliği modeli

Kaynak: McQuail & Windahl, 1993. s. 171

Eşik bekçilerinden dijital medyada da bahsetmek mümkündür. Haber yayını yapan kurumun kendini ideolojik olarak tanımlaması, okur baskısı, tıklanma sayısı ve sayfa trafiğini artırma gibi hedefler de eşik bekçiliği rolünü üstlenmektedir. Ayrıca dijital habercilikte çift yönlü iletişimin getirdiği imkânla yorumlarıyla dönüş sağlayan okurlar da bir eşik bekçisi konumundadırlar (Dündar, 2019, s. 88).

Yine tecimsel kaygılarla haber platformları birbirleri ile yarış içerisinde, bir haberin yorumunu ilk kimin yapacağı yarışı özellikle gazete ve televizyon kurumları arasında uzun yıllar boyunca yapılmaktadır, görece yeni ve kolay erişilebilir bir haber platformu olarak internetin de yarışa katılmasıyla bu daha hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bourdieu'nun (1997, s. 33) *fast thinker* olarak tanımladığı belli konularda profesyonel olarak kabul edilen kişiler, haber merkezlerinin sürekli iletişim içinde olduğu ve sıcak her gelişmede başvurduğu yorumculardır. Örneğin Almanya ile diplomatik bir krizin olma ihtimali baş gösterdiği an bir haber platformunun başvuracağı yorumcu ya da fast thinker hazır, hemen o kişiye bağlanır ve konu hakkında o an yeterince bilgi olup olmaması, üstüne düşünülüp düşünülmemiş olması hiç önemli değildir, önemli olan kamuoyunun ilgisini çekecek bu konuda ilk yorum yapan platform olmaktır. Böylece haberin arka planı ve geçmişi atlanarak, haber alıcısına olay hakkında kendi fikrini edinebileceği bilgiler veriler verilemez. Bu geçiş her haber temasında mevcuttur, bir sakatlık konulu haberde de sansasyonel ve kalıp yargıları içeren unsurlara rastlayabiliriz ancak sakatlık halinin sosyal ve toplumsal arka planı, tarihi, haklar mevzusu haber içerisinde yer almayabilir.

Alışlagelmiş gazetecilik pratikleri de ana akım habercilikte haberin işlevini zedeleyen bir etken olarak yer almaktadır. Meslek içerisindeki birçok basın mensubu kendisinin yıllardır kullandığı, bazen kendinden önceki ve medya kuruluşundaki diğer gazetecilerden öğrendiği haber yazım pratiklerini sorgulamadan devam

ettirebilmektedir. Haberin kurgulanma şekli ve dilinin haberi nasıl dikkat çekici ve sansasyonel daha doğrusu *kendini satan haber* haline getireceğine odaklanılmaktadır. Bu esnada gazeteciliğin etik ilkeleri çoğu kez yok sayılabilmektedir. Bunu erkek faili kadın cinayetleri haberlerinde sıkça görmek mümkün olmaktadır. Çoğu zaman bu cinayetler haber spotunda ve içeriğinde romantikleştirilebilmekte ve pornografikleştirilebilmektedir. Benzer bir örnek de yine sakat bireyler hakkında haber dilinde ortaya çıkabilmektedir, haberin konusu sakatlık ile hiç ilgili olmasa dahi hikâye içinde bir sakat karakter varsa bu sakatlık haber içinde kendine çoğu kez acındırıcı bir şekilde yer alabilmektedir. Bu ve benzer haberlerin yazım şablonu neredeyse her zaman aynıdır, her yeni haberde hikâye bu şablon üzerinden yazılmaktadır. Bu şablonların bir başka nedeni de tabii ki hız meselesidir, haberi en önce verme yarışında olan gazeteciler bu pratiği devam ettirmektedirler. Ancak bu haber yazma pratikleri pek tabii her zaman sadece gazetecinin kendi seçimi olmamaktadır. Alaylı veya iletişim bilimleri alanlarında eğitimi olan gazeteciler bağlı oldukları medya kuruluşlarının haber yazma pratiklerini devam ettirmeye mecbur kalabilmektedirler.

Liberal yaklaşımlarda ana akım medya toplumu doğrudan yansıtan bir araç olarak görülmektedir. Ancak yasama, yürütme ve yargıdan sonra medyaya atfedilen dördüncü güç olma düşüncesi bu noktada yanlışlanmaktadır. Çünkü görülmektedir ki haberler bir kurgudur, gerçek çeşitli etkenler ve süreçler içerisinde yeniden oluşturulmuştur.

Ana akım medyadaki haberlerde çoğunlukla egemen sınıfların söylemlerine yer verilir, bu kesimin dışında kalanlar kendilerine kolayca yer bulamaz. Böylece gerçekliğe dair fikirlerimiz de bir çerçeve içinde sınırlandırılmaya çalışılır. Bennet'e (2000, s. 63) göre haber "tarihin herhangi bir anında, politikacının tanıttığı, haber kuruluşlarının ürettiği, teknolojinin aktardığı ve insanların tükettiği şey"dir. Bennet (2000, s. 66) medyanın kimlerin ne kadar, ne konuda, ne kadar süre konuşabileceklerini ve konuşanların ne kadar güvenilir olduğuna dair bir belirleme mekanizması işlevi gördüğünü söyleyerek medyanın gücünü açıklar.

Bilgiye ulaşma konusunda ayrıcalıklı konuma sahip olan, toplumda yüksek konumlarda yer alan, çeşitli iktidar kurma güçlerine sahip olan kişiler inandırıcılıkları yüksek olduğu için ana akım medyada sözcü konumundadırlar, her zaman bir olayı öncelikli olarak onlar yorumlar, böylece egemen düşüncelerin söylemi dolaşımına devam eder. Böylece olay hakkında sınırlar belirlenmiş olduğu için üstüne yapılacak yorumlar da kısıtlamış olur.

Fakat buna rağmen medyada bu sözcülerin bile tüm görüşlerine her zaman yer verilmez, haber kuruluşunun ideolojisi, haber değeri konusundaki tanımlamaları, medya sahiplikleri ve medyanın organik bağları bu sözcülerin de söylemlerini kırabilir.

Haberler toplumsal üretim sağlarlar ve bu üretimin üç yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki belirli kategorilerde haber üreten medyanın bürokratik örgütlenme yapısıdır, ikinci yönü bu kategorilerdeki olayların sıralanması ve haber seçiminin değer ölçütleridir. Üçüncü ve son yönü ise haberin üretim anıdır. Haberlerde olaylar bir anlam inşası içerisinde kurgulanır, bu süreçte yapılan tanımlamalar ve kavramsallaştırmaları anlamak önemlidir. Ayrıca ana akım medya haber üretim sürecinin zamana karşı yarış gibi iç baskılar ve haberin objektif olması yönündeki kabul görmüş değerleri nedeniyle söz sahibi yetkili resmi makamlarla sürekli bir ilişki içerisinde. Bunun bir sonucu olarak medya toplumda var olan iktidar yapılarını ve egemen söylemleri tekrardan üretmektedir (Özer, 2011, s. 70-71).

Televizyon haberciliğinde olduğu gibi ana akım internet haberciliğinde de kimi zaman medya haberi “göstererek gizler.” Haber içerisinde muhakkak verilmesi gereken şeyler, haberde bambaşka şeyler gösterilerek geçirilir, bazen bilinçli olarak verilmesi gerekenler onları anlamsızlaştıracak bir şekilde konumlandırılır ya da haber içerisinde gerçeğe bağı kopmuş bir kurgu şeklinde sunulur (Bourdieu, 1997, s.23). Böylece haberin bilgilendirme işlevi zedelenir.

“Gazeteciler tarafından kullanılan çok yaygın anlatım tarzlarından birisi şöyledir: ‘Bugün dünyada bir şeyler ters gitti, ancak yetkililer durumun kısa bir süre sonra normale döneceğinden ümitliler. Ve şimdi, olay mahallinden bir haber için...’” (Bennet, 2000, s. 85-86).

Medyanın yurttaşlara gerçek ve gerekli enformasyonları taşıyarak bilinçlenmelerine yardımcı olması ve böylece toplumun demokratikleşmesine katkıda bulunması beklenir, ancak ana akım medya bu işlevini neredeyse kaybetmiş durumdadır. Medyanın enformasyon sağlamaktan çok büyük ölçüde bir eğlenme ve boş vakit geçirme aracı olma yönünde ilerlediği söylenebilir. Bu nedenle de haberciliğe eleştirel olarak yaklaşma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

2.8. Eleştirel Medya

Alternatif medyayı tanımlarken genel olarak katılımcılık ayırt edici bir kriter olarak öne sürülmektedir. Katılımcılık aynı zamanda yurttaş gazeteciliği ve hak odaklı

habercilik gibi ana akıma karşıt bir kamusalılık ve söylem oluşturma iddiasındaki alanların da kendilerini ana akımdan ayırt ettikleri bir özelliktir. Ancak Sandoval ve Fuchs (2015) katılımcılığın bazı sınırlılıklar getirdiğini ve sıraladıkları üç sınırlılık nedeniyle katılımcılığın alternatif medyayı tanımlamakta her zaman doğru olmadığını belirtmişlerdir.

Bunlardan ilki katılımcı alternatif medyanın amatör örgütlenme yapısı ile ilgilidir. Bu örgütlenme yapısı nedeniyle alternatif medya kendini karşıt kamusal olarak konumlandıramadığı gibi kamusal alanı parçalamakta ve marjinal olarak görülen kimliğinden sıyrılamamaktadır. Ancak hâkim söyleme karşı bir söylem geliştirmek ve görünürlük sağlamak için küçük kamuların birleşik olarak karşıt bir kamusalılığı oluşturmaları gerekmektedir.

İkinci sınırlılık katılımcılığın totaliter siyasi amaçlar ve kâr oluşturmak için araç olabilmesi üzerinedir. Katılımcı medyaların özgürleştirici bir yönü olduğu ileri sürülse de totaliter siyasi değişimler ve baskıcı amaçlarla bir araya gelmiş aşırı sağcı, kökten dinci ve muhafazakârların oluşturduğu katılımcı medyalara da rastlanabilmektedir. Bu da katılımcılığın her zaman özgürleştirici olmadığı hatta tam aksi bir yöne hizmet edebileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra ürettikleri fotoğraf, video, ses ve yazı gibi içeriklerle büyük şirketlerin kurucusu olduğu sosyal medya ve paylaşım sitelerinde katılımcı olarak yer bulan bireyler hem üretici hem de tüketici konumundadır. Üretilen bu içerikler ise reklam geliri elde eden web sitelerinde meta olarak satıldığı gibi aslında bir bakıma doğrudan bireylerin yaratıcılıklarını kapitalizm içerisinde meta durumuna getirmektedir. Sandoval ve Fuchs (2015) bu tür bir katılımcılığı övmenin kapitalizmi desteklemeye yol açabileceğini ifade etmektedir.

Üçüncü sınırlılık ise katılımcı medyanın dışlayıcılığı ile alakalıdır. Eleştirel ve muhalif yayın yaparak karşıt kamusalılık sağlama gücünü ve potansiyelini elinde tutan birçok medya kuruluşu profesyonel örgütlenme yapısı nedeniyle alternatif medya tanımlaması içerisinde dışlanmaktadır.

Tüm bu sınırlılıklardan dolayı Sandoval ve Fuchs (2015) alternatif medyayı tanımlarken yeni bir kıstas olarak esasen eleştirelliğin göz önüne alınması gerektiğini söylemektedir. Eleştirelilik kıstasını benimsemek yine katılımcılıkla kendini tanımlamaya çalışan yurttaş gazeteciliği ve hak odaklı habercilik gibi alanlar için de bu noktada yararlı olabilmektedir. Bu yeni perspektifle bahsedilen tüm bu habercilik biçimleri ve medya alanları eleştirel medya başlığı altında değerlendirilebilmektedir.

Eleştirel olarak adlandırılabilen farklı bir haber türü için Bennet (2000) arzulanan özellikler şöyle belirtilmiştir;

- Her haber kuruluşunca bağımsız olarak geliştirilen bir gündem hükümetin fiillerini ve politikacıların katkılarını değerlendirirken daha sağlam bir temel sağlayacaktır. (Tabii, kuruluşların haber bildirimlerinde meydana gelecek anlamlı farklılıkları da unutmamak lazım.)
- Kurumların ve politik grupların, haber olaylarının perde gerisinde nasıl çalıştıkları hakkında daha fazla analiz insanların sistemin nasıl işlediğini ve politik kararlara nasıl varıldığını anlamalarını kolaylaştıracaktır. (Belki de, insanlara haber çözümünde yardımcı olabilmek amacıyla siyasi bilimler öğretilmelidir.)
- Daha fazla değişik ses ve görüş açısı, sıradan insanların kendileri ile haberin içeriğine hükmeden ve devleti yöneten politikacılarla politikaya müdahil olanlar arasında bulunduğunu düşündükleri uçurumu küçültebilir.
- Haber öykülerini daha fazla tarihsel çerçeveye kuşatmak insanlara geçmiş hatırlamalarında ve yürürlükteki politik sorunların köklerine ulaşmada yardımcı olabilir. (Böylece politikacıların tarihi maksatlarına uygun şekilde yeniden inşa etmelerinin önüne bir nebze geçilmiş olur.)
- Şayet gazeteciler haber öykülerinde daha fazla değer ipucuna ve bağımsız analize yer verseler insanların meseleleri açıklığa kavuşturmaları kolaylaşabilir. (Politika hakkındaki zihin karışıklığının sadece haberlerin daha tarafsız olmasıyla gerçekten azalacağını gösteren çok az kanıt var.)
- Aktif vatandaşları göz önüne alan öyküler yazmak insanları hem daha basiretli hem de haberlerde tanık oldukları politik ihtilaflarla daha fazla içli-dışlı olmaya sevk edebilir. (Mesela, insanların öykülerde bahsi geçen devlet yetkilileri ve politik kuruluşlarla temas kurmalarında yardımcı olacak bilgi sağlanabilir. Ayrıca, sıradan vatandaşların katılımına daha fazla yer ayırmak diğerleri için bir model oluşturabilir.) (s. 69-70).

Ana akım medya ile eleştirel medya yaklaşımları arasındaki en temel fark kullandıkları öznelere biçtikleri rollerdir. Ana akım medyada toplumda zaten egemen ve güçlü olan özneler etken bir rolde yer alırken, eleştirel medya yaklaşımlarında bu durum bilinçli olarak tersine çevrilerek toplumda görünmez veya güçsüz olan özneler edilgenlikten çıkarılarak etken bir rolde sunulmaktadır. Böylece hâkim söylemin kırılması ve çok sesliliğin sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca eleştirel medyada

kurulan bu tür temsiller bahsedilen dezavantajlı grupların güçlendirilmesinde de etkili olabilmektedir. Ana akımda politik bir karar tartışılırken siyasiler ve profesyoneller verilen haberlerde ön plandayken, eleştirel bir yaklaşım benimseyen medya kuruluşunda verilen politik karardan doğrudan etkilenen yurttaşların ve grupların söylemleri ön plandadır. Örneğin sakat bireyler ve sosyal güvence bağlamında yapılan bir haberi ana akımda yasa yapıcıların, sağlık profesyonellerinin ve bilim insanlarının söylemleri doğrultusunda görmemiz daha olasıyken eleştirel medyada bu gelişmeden direkt etkilenen sakat bireylerin ve sakatlık hareketi yürüten sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli oluşumların söylemlerine rastlayabilmekteyiz. Eleştirel medyanın sağladığı bu katılımcılık politikacılar ve politikadan etkilenen yurttaşlar arasında bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca eleştirel medya olayların tarihsel ve düşünsel arka planlarını ortaya çıkararak izleyicisine/okuyucusuna/dinleyicisine haberi daha doğru analiz etme imkânı sunmaktadır.

Eleştirel medya yaklaşımları haberlerin gerçeğin doğrudan birer yansımaları olduğuna yönelik geleneksel medya perspektifine karşı çıkmaktadır. Geleneksel medya haberciliğinin tanımladığı zamanlılık, yakınlık, önemlilik, ilgi çekme (etkili ilgililik), ilginçlik, gerçekçilik, sonuç (Bülbul, 2011, s. 132) gibi yedi haber değeri ve habercinin yurttaş ile enformasyonlar arasındaki yalın bir bağlantı olduğuna dair inanışlar eleştirel medya yaklaşımları tarafından sorgulanmaktadır. Haber en nihayetinde çeşitli faktörlerle gerçeğin kurgulanmış ya da yeniden inşa edilmiş bir üründür.

Teorikleşmiş hâliyle medya dünyasında eşik bekçiliği denilen süzme-eleme, işleme dizisi, ham bilgiyi alıp, yoğurup mamul ürün hâline getirir ya da öldürür. Habere o hâliyle (olan-biten) denilebilir mi artık? Haber bir yeniden yapımdır, mamuldür, inşa edilendir, siyasi temsildir, montajdır, bir sunuştur. En kötü ihtimalde bir manipölasyon, en iyi ihtimalle bir röprodüksiyondur. Diyebilirim ki gerçeğin dublörüdür. İmitasyon gerçektir de diyebiliriz (Talu'dan aktaran Rigel, 2000, s. 179).

2.8.1. Hak Haberciliği

Kitle medyasının haber değeri tanımlamaları insan hakları ihlalleri konusunda sakıncalar yaratabilmektedir. Yoksullar, cis-heteroseksüel kimliklerin dışında kalan yönelim ve kimlikler, etnik ve dini azınlıklar ya da inanç sahibi olmayanlar, kadın ve çocukların yanı sıra sakat bireyler de başlarına gelen talihsizlikler ve istisna olarak

görülen başarıları dışında haberlerde yer alamayabilmekte ve temsil edilemeyebilmektedirler. Bu temsil edilmeme sorunu, egemen düşüncelerin meşrulaştırılmasına ve bu düşüncelerin karşısında yer alan düşüncelerin toplumda demokratik bir çerçevede dolaşıma girmesinin engellenmesine neden olabilmektedir (Alankuş, 2016, s. 41). LGBTİ hareketinin görünürlük yoksa özgürlük de yok mottosu belki de bu noktada tüm hak ihlali yaşayan ve kimlik politikası yöneten sakat hareketi gibi diğer tüm gruplar için daha anlaşılır bir hâle gelmektedir. Özellikle farklılıkların ve kültürel çeşitliliklerin yer alması hak odaklı haberciliğin özellikleri arasında sayılabilmektedir.

Bu noktada eleştirel bir medya yaklaşımı olan hak haberciliğini Alankuş (2007) şöyle tanımlamıştır,

“Hak ihlallerini görmezden gelmeyen, "ötekileri" haber yapmak için mutlaka bir hak ihlalinin konusu/faili olmalarını beklemeyen, herhangi bir haberi yaparken hak ihlaline yol açmayan bir habercilik” (s. 23).

Hak haberciliğinin gerekliliğini tartışırken Dursun (2007) insan hakları ve haberciliğin nasıl birbiriyle bağlantılı olduğunu ve hangi düzeylerde işlediğini şöyle anlatmıştır;

- Dolaylı ve örtük bağlantı: Haberler, hayatlarını ve kendilerini temsil ettiği, gösterdiği, sergilediği insanların varoluşlarına ciddi bir müdahalede bulunan metinlerdir. Onları adlandırarak, kategorize ederek, sınıflandırarak, hâlihazırda kullanılan hayata dair belirli haber temalarının içine sıkıştırarak, haber anlatısına ve diline boyun eğdirerek, "iyi" veya "kötü", "köle" veya "efendi", "kurban" veya "fail" konumlarına hapsederek müdahalesini gerçekleştirmektedir. Örtük, belirsiz ve ele gelmesi zor bir müdahaledir bu.

- Doğrudan ve açık bağlantı: Haberler, insanların evrensel haklarıyla ilgili temsil stratejileriyle, hak kavrayışımızı ve insan haklarına ilişkin algılayışımızı sorunlu hâle getiren metinlerdir. Bütün insanların doğuştan gelen yaşama, özgürlük ve kişisel güvenlik haklarıyla ilgili konular ile, tarih boyunca gelişerek evrensel geçerlilik kazanan yasalar önünde eşitlik, işkenceye ve insanlık dışı, onur kırıcı muameleye maruz kalmama gibi temel haklarla ilgili olan konularda da niteliği, yönü ve sonuçları bakımından oldukça sorunlu bir habercilik yapılmaktadır. Açık, belirgin ve kolay yakalanabilir müdahale ise, budur (s.106).

Haberlerin insan haklarıyla doğrudan bağlantılı olduğu fikriyle hak odaklı haberciliğin başarıya ulaşma umudu, şu andaki geçerli gazetecilik

eğilimleri ve haber yazım pratiklerinin değişmesine bağlıdır (Dursun, 2007, 106).

Bağımsız İletişim Ağı (BİANET) insan hakları odaklı habercilik yaparken oluşturdukları kıstasları şöyle anlatmıştır;

- İnsan haklarına ilişkin haberleri seçerken izlediğimiz yöntemlerden biri, yaygın basının duyarsız kaldığı veya gazetelerin bilmem kaçınıcı sayfasında, bilmem ne sütununda yer alan küçük bir haberin derinleştirilmesi idi.
- Yaygın medyanın pek rağbet ettiği askeri yetkililerin isimli ya da isimsiz demeçlerle, bu demeçlerin söylediğinin de ötesine geçerek, hatta verdiği "mesajları" da bize yorumlayan "haber"ler bianet için haber değeri taşıyordu. Demokratik bir toplumda ordunun yeri ne olmalıydı, siyasete müdahalesi nasıl olup da yaygın medya tarafından bu denli içselleştirilmişti? Bu tip haberleri uzmanlara yorumlatmak, öğretim üyelerinin görüşlerine başvurmak, insan hakları/demokrasi meselesinin siyasetle iç içeliğini vurgulamak önemliydi.
- Her gün onlarca hak ihlalinin gerçekleştiği bir ülkede hangi haberi/haberleri öne çıkaracağımız/işleyeceğimiz konusunda, belirli bir hakkın çok sıkça ihlali, (örneğin işkence ve kötü muameleye maruz kalma), belirli bir konuda basında çıkan yanlış haberler (örneğin azınlık hakları) ve doğru bilgilendirme (örneğin Lozan ve azınlıklar) gibi kriterler kullandık.
- Yaygın basının ihmal ettiği, hak kuruluşları çıkışlı haberlerin izlenmesi önemliydi. Hak kuruluşlarının yalnızca açıklamaları değil, düzenledikleri basın toplantıları (yaygın basının hemen hemen hiçbir zamana katılmadığı) da mümkün olduğunca izlendi.
- Hak kuruluşları ile sıkı ve güvenli bir işbirliği oluşturuldu. Yaygın medyanın haber kaynağı daha çok hak ihlallerinden sorumlu olan kurum, kuruluş ve kişiler idiysen bianet'in haber kaynağı hak kuruluşları, sivil toplum örgütleri, insan hakları aktivistleri olmalı düşüncesi haber üretiminde temel alındı. İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi ve değişik illerdeki şubeleri, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Helsinki Yurttaşlar Derneği ve dernek üyeleri, Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch - HRW) şu veya bu düzeyde işbirliği geliştirilen kuruluşlar oldu.

- Bu çerçevede çok sayıda hak kuruluğu ve sivil toplum örgütünün hazırladığı raporlar, yaptıkları araştırmaların sonuçları bilet sayfalarında geniş biçimde yer aldı.
- Özetle hak haberciliğinin bir parçası olarak insan haklar› ihlallerine ilişkin haberlerin oluşturulmasında en önemli kriter habere insan merkezli bakmaktı. İhlale maruz kalmış kişi/kişiler ya da kurumların anlatıları, tanıklıkları, sorular›, resmi şikâyet başvuruları bizim için önemliydi.
- Bu bilinçle bir de medya ortamına baktık: İletişim fakültelerinde sözü edilen gazetecilikte "objektif" olmanın ne kadar sorunlu olduğunu biliyoruz. Gazeteci esasen taraftır. Editörler, gazeteciler ve haber üreten herkes "taraf"; haber seçiminden, haberin açıldırılmasına, röportaj için kimle konuşulacağı kararından kullanılan görsel malzemeye kadar haberciliğin her aşamasında taraf olma söz konusu. Bunun için biz de haklardan yana "taraf" olduk; ama haberleri etik kurallar içinde, doğru ve adil biçimde verdik. Etik ve politik olarak sorumlu gazetecilik yaptığımızı tekrarlamak gerekiyor (Yıldız, 2007, s. 129-131).

Hak odaklı habercilikte dikkat edilmesi gerek en önemli nokta ise dil kullanımıdır. Barış yanlısı, geleneksel medyanın kalıplaşmış söylemlerinden uzak, mağdur değil fail odaklı, haberde geçen olayın tarihsel ve toplumsal arka planını veren bir haber dili hak odaklı haber yazımı ölçütlerinden bazıları olarak gösterilebilir (Korkut, 2007, s. 135-136). Örneğin sakat bir siyasetçinin kariyerinde önemli bir başarı elde etmesiyle ilgili bir haberde büyük ihtimalle geleneksel medya ‘‘sakatlığına rağmen’’ gibi ayrıştırıcı bir dil kullanacaktır. Ancak hak odaklı yaklaşım sergileyen bir medya kuruluğu bu haberi verirken sakatlığı nedeniyle bu siyasetçinin başarısını olduğundan daha abartılı bir hâlde vermemeli ve haber içerisinde toplumda ve siyasi alanda sakat bireylerin ne gibi engellemelerle karşılaştığı, haklarının ne olduğu ve bu konuda çalışan hak örgütlerinin isimleri gibi çeşitli bilgilere yer vermelidir. İnsan haklarını ilgilendiren haberlerde bu konuda çalışmalar yürüten insan hakları örgütlerinden bahsedilmesi şu varsayımlar nedeniyle önemli olarak görölmektedir zira bu örgütlerin;

“İnsan hakları kavramının tanıtılmasında,
insan hakları eğitiminde,
ihlallerin ulusal, bölgesel ve evrensel ölçekte bilinmesinde,
insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli rol oynadığı genel olarak kabul edilmektedir” (Öndül, 2007, s. 156).

Sadece hak örgütleri değil sivil toplum kuruluşları, inisiyatifler, insan hakları konusunda çalışan hukukçular, uzmanlar ve akademisyenler de hak odaklı gazetecilikte öncelikli kaynaklardır (Korkut, 2016, s. 200).

Hak örgütleri ve medya arasındaki ilişki karşılıklıdır. Hak odaklı medya bu örgütlerden kaynak olarak yararlandığı gibi medya da hak örgütleri için önemli işlevsellikler taşımaktadır. Bu işlevsellikler şunlardır;

- Medya, sürmekte olan bir hak ihlalinin duyurarak acil önlem alınmasını sağlayabilir.
- Medya, geçmişte yapılan hak ihlallerini kamuoyunun gündemine yeniden taşıyarak sorumlulardan hesap sorulmasını isteyebilir.
- Medya, insan hakları alanında toplumsal duyarlılığın yükseltilmesine, insan haklarının herkesçe sahip çıkılır ve savunulur kılınmasına katkıda bulunabilir.
- İnsan hakları ile ilgili önemli tartışmalara, bilgi sağlayarak, görüş aktararak katkıda bulunabilir.
- Hükümetlerin insan hakları ile ilgili politikalarının oluşumunu etkileyebilir (Gökçen, 2007, s. 84-85).

Shah'ın (1999) *Journalism in an Age of Mass Media Globalization* makalesini referans göstererek Haksever (2007, s.147) geleneksel medyanın hak gözetmeyen tavrını geçerli model ile tanımlarken ve buna alternatifin ise özgün model olduğunu söylemektedir. Bunu modellerin açıklaması Tablo 3'te şöyle gösterilmektedir (Shah'tan aktaran Haksever, 2007, s. 147);

Tablo 4.

Habercilikte Geçerli Model ve Özgün Model

Haberin Özellikleri	Geçerli Model	Özgün Model
Haberin Odağı	Olay	Süreç
Haber Kaynağı	Yetkililer/Ünlüler	Sıradan İnsanlar
Haberin Üslubu	Olgusal	Açıklayıcı
Mantıksal Kurgu	Bilim/Sayılar	Duygu/Zengin Bilgi
Amaç	Tanım	Sorgulatma/Öğretme

Shah'ın (1999) tanımladığı bu özgün model, eleştirel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilecek hak odaklı habercilik için de geçerli özellikler sunmaktadır.

Yine eleştirel yaklaşımlar içerisinde ve hak haberciliği ile beraber anabileceğimiz barış gazeteciliği ise genel geçer gazetecilik ve farklı olan yeni bir gazetecilik arasında karşıtlıklar kurarak bir anlamlandırma yapmaktadır (Lynch & McGoldric'ten aktaran Alankuş, 2016, s. 25);

Tablo 5.

Genel-Geçer Gazetecilikte ve Barış Gazeteciliğinde Gazetecilik/Habercilik Karşılaştırması

Eski rol	Yeni rol
Gözetleyici	Kolaylaştırıcı
Yorumlayıcı	İletişim sağlayıcı
Haberleştirdiklerinden bağımsız	Bağımsız ancak karşılıklı bağımlık içinde
Gözlemleyici	Aynı gemide
Öyküleştirme	Öyküleştirme
Tartışan	Diyalog kuran
Farklılıkları vurgulayan	Farklılıkları göz ardı etmeden ortak zemini vurgulayan
Gazeteciliğe yaklaşım	Gazeteciliğe yaklaşım
Basitleştirici	Karmaşıklığı sergileyen
Şiddet karşısında reaktif	Çatışmayı anlamaya, nedenlerini ortaya çıkarmaya çalışan
Olay-temelli haberleştirme	Süreç temelli haberleştirme
“Tarafsızım”	“Hakkaniyetliyim” (fair)
Dengeli haber yapıyorum: Her iki tarafa da eşit ağırlık veriyorum	Dengeyi, bütün tarafların öykülerini ve algılarını vererek sağlıyorum
İzleyici/Okura yaklaşım	İzleyici/Okura yaklaşım
Şiddetin sonuçlarını ölü, yaralı sayısını bilmekten ibaret gören bir izleyici/okur varsayan	İzleyici/okuru sorun çözücü olarak tartışmanın içine alan, katan
Gündemi haber merkezinin tercihlerini göre belirleyen/”biz en iyisini biliriz”	Sokaktaki insanın gündemini gözetin/onun görüşünü alan
İzleyicinin/okurun bilmeye hakkı var	İzleyici/okurun demokratik/siyasal süreçlere katılmaya hakkı var
Ben ne yapıyorsam gazetecilik odur	Yaptığını gerekçelendiren, esnek ve değerleri gözetin

Ancak hak haberciliği yaparken mesleki hayatta çeşitli engellerle karşılaşmaktadır, bunlar kısaca yasalar, medya patronları, reklam verenler ve toplumun ta kendisi olabilmektedir (Çelikkan, 2013, s. 190).

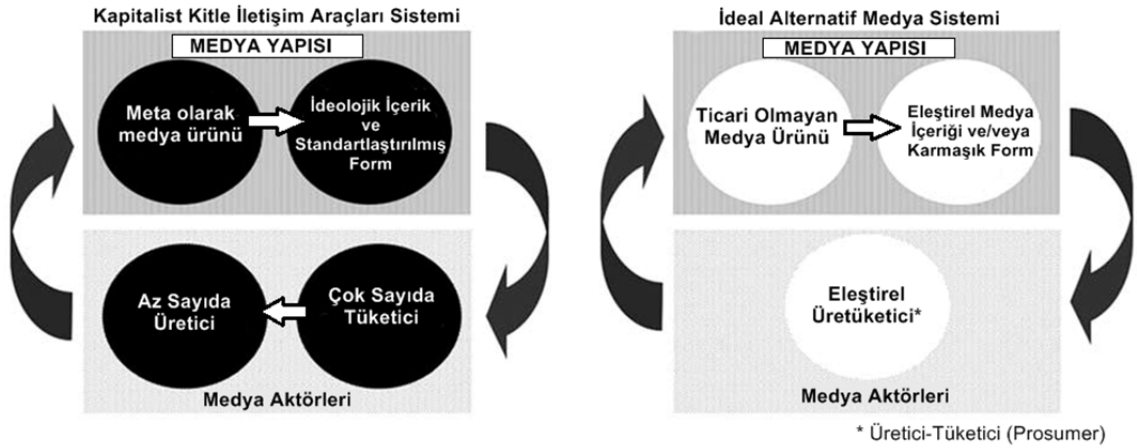
2.8.2. Alternatif Medya

Eleştirel haber yaklaşımları içerisinde kendini ana akımda medyadan en açık şekilde ayıran ise alternatif medya alanıdır. Bu tez çalışması içerisinde incelenen haber platformlarından bazıları da kendilerini alternatif medya olarak tanımlamaktadır.

Eleştirel medya içeriği, alternatif medyayı tanımlamak için asgari gereklilik olarak kullanılmalıdır. Eleştirel içerik, var olmanın bastırılmış olanaklarını, gerçekliğin antagonizmalarını, değişimin potansiyellerini görünür kılar, egemenliği sorgular, ezilen ve baskı altındaki grup ve kişilerin bakış açılarını ifade eder, ortaklaşmacı bir toplumun gerçekleştirilmesinin savunusunu yapar (Sandoval & Fuchs, 2015).

Sandoval ve Fuchs'un (2015) alternatif medyanın nasıl tanımlanması gerektiğine dair öneriler getiren çalışması *Alternatif Medyanın Eleştirel Bir Teorisine Doğru* isimli makalede kapitalist kitle iletişim araçlarının karşısına yerleştirilerek kurulan ideal alternatif medyanın yapısal ve aktörsel farklılıkları şöyle ele alınmaktadır;

- Yapısal düzeyde, ideal-tip alternatif medya, medya ürünlerinin ekonomik biçimi bakımından kapitalist kitle iletişim araçlarından farklılaşır: İdeal-tip alternatif medya, metalar yerine ticari olmayan medya ürünleri sağlar. Söz konusu medyalar aynı zamanda medya içeriği ve biçimi bakımından da farklılaşırlar: İdeal-tip alternatif medya, standartlaştırılmış biçimdeki ideolojik içerik yerine eleştirel içerik ve/veya karmaşık biçimi sağlar.
- Aktör düzeyinde ise, ideal-tip alternatif medya üreticiler ve tüketiciler arasındaki ayrımı ortan kaldırır, alternatif medya ürünlerinin tüm tüketicileri aynı zamanda üretim sürecine aktif bir biçimde dâhil olabilirler. Üretici-tüketici, mevcut medya içeriğini eleştirel olarak yorumlaması ve yeni eleştirel medya içeriği üretebiliyor olması bakımından eleştirel olmak zorundadır (Sandoval & Fuchs, 2015).

Şekil 13. Bir kapitalist kitle iletişim araçları modeli ve bir ideal alternatif medya modeli karşılaştırması

Kaynak: Sandoval & Fuchs, 2010. s. 145

Alternatif medyayı tanımlamak için çok kesin kıstaslar yapılamasa da veya bu kıstaslara bazen istisna sağlanabilse de genel anlamda bir medyanın alternatif olarak adlandırılması için temel bazı yapısal ve ideolojik özelliklerden şu şekilde söz edebiliriz;

- Kâr amacının bulunmaması ya da birincil hedefte olmaması
- Yatay örgütlenme
- Hiyerarşi karşıtı
- Eşitlikçi
- Katılımcı
- Azınlık ve dezavantajlı grupların kendilerini ifade etmelerine imkân sunması
- Hegemonik söyleme alternatif söylem sunma (Taylan, 2008, s. 112)

Alternatif medyayı tanımlama üzerinde süregelen tartışmalarda bir yön çizebilmek amacıyla Bailey, Cammaerts ve Carpentier'in (2015) *Alternatif Medyayı Anlamak* isimli çalışmasında sunulan çoklu-kuramsal yaklaşımların ise şu anda alan yazında bu konuda yapılan çalışmalara bir temel oluşturduğu söylenebilir.

Doğası gereği sınırları bulanık olan alternatif medyayı tanımlayan farklı görüşler ve bunların yanında kesinsizlikler mevcuttur, bu nedenle alternatif medyanın farklı özelliklerini vurgulayan ve onları birleştiren dört ayrı tanımlama yaklaşımı geliştirilmiştir (Ceyhan, 2009, s. 3). Bu çoklu-kuramsal yaklaşımlar şu şekildedir;

- Topluluğa hizmet etmesi bakımından alternatif medya
- Ana akıma alternatif olarak alternatif medya

- Alternatif medyayı sivil toplumla ilişkilendirmek bakımından alternatif medya
- Rizom olarak alternatif medya (Bailey ve diğerleri 2015, s. 31)

Aynı veya benzer aidiyetler, kökenler, ilgiler, uğraşlar gibi çeşitli ortaklıklara sahip olan insanların oluşturduğu fiziksel veya sanal topluluklardan bahsedebilmekteyiz. Bu tür toplulukların oluşturduğu ve topluluğun temasını barındıran kimi medyalar ise alternatif medya olarak değerlendirilebilmektedir. Global ve kapitalist medya yapılarında söyleyecek sözü olan ama temsil imkânı bulamayan azınlık, dezavantajlı veya marjinalleştirilmiş toplulukların oluşturdukları topluluk medyaları, hiyerarşi karşıtı, katılımcı, yatay örgütlenmiş ve demokratik değerlerde uzlaşmış şekilde bir alternatif medya alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılık topluluk olarak alternatif medyada sadece sağlanan değil aynı zaman da teşvik de edilen bir özelliktir.

Topluluk medyası olarak alternatif medyaya Türkiye’den bir örnek Agos Gazetesi verilebilir. Agos gazetesi yayın politikası olarak katılımcı, çoğulcu ve demokratik özellikler taşıyan, azınlık medyası olarak hegemonik söyleme karşı bir söylem geliştiren, topluluk medyası olarak kendi gündemini ana akıma başarıyla taşımış bir medya olarak topluluğa hizmet bakımından bir alternatif medya kuruluşu olarak görülebilir (Bileydi, 2015, s. 397).

Alternatif medya, ana akımda temsil edilmeyen kişiler, gruplar ve söylemler için bir alan açmaktadır, böylece toplumsal bir dönüşüm amacı gütmektedir. Azınlık ve dezavantajlı gruplara yer vermesi, egemen söylem dışında yer alan söylemlere aracı olması, toplumdaki farklılıklara karşı gösterdiği saygı ile kendini ana akımdan belirgin bir şekilde ayırır, bu noktada alternatif medya ana akıma alternatif olmaktadır. Dijital habercilik yapan engelsizler.net buna örnek olarak gösterilebilir. İnternet sitelerinde *Engelleri Kaldırmak İçin* şeklinde bir mottosu olan engelsizler.net, köşe yazarı olarak doğrudan sakat bireylere yer vererek kendi söylemlerini oluşturması ve böylece sağladığı katılımcılık açısından ana akıma alternatif bir alternatif medya olarak görülebilir. Ayrıca sitede engelli hakları ve mevzuatları hakkında bilgilendirici sekmeleri olması, hak haberciliğinin de özellikleri arasında görülebilir.

Üçüncü yaklaşımda ise sivil toplum alternatif medyanın önemli bir parçası olarak gözükmektedir. Bu yaklaşımda sivil toplumdan medyaya büyük ve küçük ölçekli katılımların alternatif medya yoluyla toplumda demokratik bir zemin oluşmasına katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır (Aydoğan ve Kırık, 2012, s. 64).

Yine Aydoğan ve Kırık (2012) rizom olarak alternatif medyayı ise şöyle tanımlamıştır;

Alternatif medya, değişik düşüncelerden insanların karşılaştığı bir kavşaktır. Demokratik mücadeleleri bir araya getirmesi nedeniyle, demokrasiyi güçlendirir, medya örgütlerinin akışkanlığının altını çizer, kamusal ve ticari medya örgütlerinin kesinliklerini sorgular. Ayrıca, alternatif medyanın ele geçirilemezlik özelliğı vardır. Bu özellik, alternatif medyanın denetlenmesini güçleştirir, aynı zamanda özgürlüğünü garanti eder (s. 64).

Bailey ve diğeri (2015, s. 66-67) alternatif medya için oluşturdukları bu dört yaklaşımın önemi ve zayıflıklarını şu şekilde tabloştırmışlardır;

Tablo 6.

Alternatif Medyaya (AM) Dört Kurumsal Yaklaşımın Özeti

	1 <i>Topluluğa hizmet etmek</i>	2 <i>Anaakıma alternatif</i>	3 <i>Alternatif medyayı sivil toplumla ilişkilendirmek</i>	4 <i>Rizom olarak alternatif medya</i>
Alternatif medyanın önemi	Topluluğun muteber kılınması ve güçlendirilmesi	AM “üçüncü yol”un medya kuruluşları için hâlâ açık olduğunu gösteriyor	AM’nin sivil toplumun bir parçası olmasıyla beraber, sivil toplumun (ve benzerlerinin demokrasi için önemi	Farklı tarzda hareketlerden ve mücadelelerden gelen insanların bulunduğu ve işbirliğine girdiği kavşak olarak AM
	Takipçi kitleyi bir topluluk içinde konumlandırmak	Alternatif örgütlenme biçimleri ve daha dengeli ve/veya yatay yapılar hâlâ geçerli bir olasılık	Mikro ve makro katılım açısından medyanın demokratikleşmesi	Farklı demokratik mücadeleleri birleştirerek demokrasiyi derinleştirme
	Söz konusu topluluğun erişimini ve katılımını sağlamak kolaylaştırmak	AM, ana akım medyanın ürettiklerinden farklı-karşı hegemonik temsiller ve söylemler önerebilir	Medya aracılığı ile demokratikleşme: kamusal alandaki tartışmaya yoğun katılım ve (bir) kamusal alanda kendi kendini temsil imkânları	Medya kuruluşlarının akışkanlığına ve olumsuzluğuna vurgu
	Topluluğu ilgilendirdiği düşünülen konular, o topluluğun üyeleri tarafından tartışılabilir	Kendi kendini temsil üzerine yapılan vurgu toplumsal seslerin çeşitliliğini sağlar		Kamusal ve ticari medya kuruluşlarının katı ve keskin hâllerini sorgulama ve dengelerini bozma, aynı zamanda transhegemonik işbirliklerine ve ortaklıklara alan açma
	Yanlış temsil edilenler, yaftalanmışlar ve baskı altındaki toplumsal gruplar için bir iletişim kanalı açar	Formatların ve türlerin çeşitliliği – deneye alan açma		Belirsizlik AM’yi (bir bütün olarak) kontrol edilmesi zor ve ele geçirilmez kılıyor – bağımsızlığı garanti altına alıyor
Alternatif medyaya tehdit	Topluluğa bağımlılık	Finansal ve örgütsel istikrarın yetersizliği, küçük-ölçekli, bağımsız ve yatay örgütlenme	Ticari eğilimli medya içinde rakiplerden biri olarak AM	Kavşaktaki rolünün farkında olmaması
	Hâkim medya söylemi tek-yönlü iletişime dayalıyken, topluluğun ilgisini iki-yönlü iletişime çekmek	Acemi, yetersiz, geniş kitlelere ulaşma kapasitesi sınırlı ve ifade alanı açmaya çalıştığı bazı toplumsal gruplar gibi marjinal sayılması	Reklamın birincil gelir kaynağı olmasının reddedilmesinin yıkıcı mali sonuçlar doğurması	Sivil kuruluşların amaçlarından farklılaşan ve bunlarla çatışan amaçlar, bu kuruluşlara karşı mecranın bağımsızlığının tehdit altında olması
	İki-yönlü iletişim becerisinin ve iki-yönlü iletişime duyulan ilginin yetersizliği	“Marjinal”e verilen düşük siyasal öncelik	Baskıcı bir devletin yol açtığı tehlikeler	Devlet ve piyasa kuruluşları tarafından yutulma, bu kuruluşlar karşısında bağımsızlığın yitirilmesi
	İki-yönlü iletişimi kolaylaştıran teknolojinin yetersizliği		Belli derecede verimsizlikle mücadele	Temsilci kuruluşların işleyişini karmaşıklaştıran ve iyi tanımlanmış bir AM hareketinin ortaya çıkışını engelleyen, siyasa belirleme çabalarının yetersizliğiyle sonuçlanan net “ortak zemin” eksikliği
	AM’nin, topluluğa hizmet rolünün aşama aşama önemsizleştirilmesiyle küçük-ölçekli yerel medya konumuna hapsedilerek topluluğun coğrafi anlamına indirgenmesi			

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Bu tez çalışması kapsamında veri analiz yöntemi olarak Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi kullanılmıştır.

Eleştirel haber araştırmaları kültürel çalışmalar, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesi çalışmaları alanlarında yapılmaktadır. Bu araştırmalar haber metinlerindeki ideolojik söylemlerin üretimine odaklanmaktadır. Bunun nedeni, haber metinlerinin ulaştıkları kitleler üzerinde ideolojik bir toplumsallaşma yarattığı düşüncesine dayanmaktadır (Özer, 2011, s.14-17).

Mutlu (2012, s. 92) eleştirel söylem çözümlemesini şöyle tanımlamaktadır;

Dil, iktidar ve ideoloji arasındaki bağları incelemek için oluşturulmuş çözümleyici bir çerçeve. Eleştirel söylem çözümlemesi (a) metnin çözümlemesini, (b) metnin üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerinin çözümlemesini ve (c) söylemsel olayın (ister bir mülakat, ister bilimsel bir bildiri veya sohbet olsun) bir bütün olarak sosyo-kültürel çözümlemesini bütünleştirir.

Bu tez çalışması için Teun van Dijk'ın eleştirel söylemi çözümlemesi yönteminin seçilmesinin bir nedeni, van Dijk'ın (1988, s. 176) haberin sosyal ve kurumsal bir inşa olduğunu, daha geniş bir sosyoekonomik ve kültürel çerçevede söylem çözümlemesi ile medya metinlerini daha açık, sistemli ve ilginç bir yolla incelenebileceğini ifade etmesidir. van Dijk söylem ile toplum arasında bir bağ kurarak sosyal temsil kuramına dayanır ve tek tipleşme, ön yargılar, direniş kavramlarına odaklanır (Doğruel ve Yardım, s. 137). Bu kavramlar tüm kimlik politikası yürüten toplumsal grupların da odağındadır. Sakatlık ve sakat bireylerin temsiline incelendiği bu çalışma için van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesinin seçilmesinin bir diğer nedeni de budur.

Eleştirel söylem çözümlemesi multidisipliner olarak gelişmiş dilbilimsel yollar ile ideolojik öğeler taşıdığı var sayılan dilsel yapıları inceleyen bir yöntemdir (Büyükkantarcıoğlu, 2012, s. 166). Haber metinlerinin çözümlemesiyle metinlerdeki ideolojik alt yapıyı öğrenmek ve medya-toplum arasındaki ilişki süreçlerinin ortaya çıkarılması mümkündür.

Teun Adrian van Dijk, Norman Fairclough, Gunter Kress, Theo van Leeuwen ve Ruth Wodak 1991’de Amsterdam’da yapılan bir sempozyumun sonrasında bir araya gelerek, iki günlük yoğun düşünce paylaşımıyla Eleştirel Söylem Çözümlemesi’nin temel ilkelerini belirlemişlerdir. Bu dilbilimciler, zaman içinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi’nin uygulamalarında farklı yaklaşımlar benimsemiş olsalar da, ortaya konulan temel ilkeler önemli ölçüde kalıcılığını korumuştur denebilir. Bu temel ilkeler, özetle belirlemek gerekirse, Eleştirel Söylem Çözümlemesinin toplumsal sorunlara yönelik olduğunu, güç ilişkilerinin söylemde yansıdığını, söylemin tarihsel olarak yapılandığını ve söylemin toplumsal bir eylem biçimi olduğunu ifade eder. Yine bu kapsamda, otoritenin ve ideolojilerin düşünceyi etkileme, dolayısıyla toplumsal eylemleri koşullama gücüne sahip olduğu da vurgulanmaktadır (Büyükkantarcıoğlu, 2012, s. 171).

Eleştirel söylem çözümlemesinin köklerini Frankfurt Okulunda da görebilmekteyiz;

Frankfurt Okulu düşünürlerinin Amerika’ya zorunlu göçleri ile birlikte kullanmaya başladıkları ‘‘eleştirel’’ terimi ise ESÇ’nin eleştireliliğinin kaynakları arasında yer alır. Frankfurt Okulu düşünürleri, kapitalist toplumlarda kültürel ürünlere yalnızca ekonomik temelin bir yansıması olarak bakılamayacağını ileri sürerek, bu ürünleri toplumsal bütündeki çelişkilerin görelisi olarak özerk ifadeler biçiminde değerlendirmişlerdir. Okul’un önemli üyelerinden biri olan Habermas’ın eleştirel bir bilimin özdüşünümsel olması, dilsel ve toplumsal etkileşimlerin içinde yer aldığı tarihsel bağlamı göz önünde bulundurması gerektiği yönündeki görüşleri de yine ESÇ içindeki eleştireliliği önemli ölçüde etkilemiştir (Durna & Kubilay, 2010, s. 60).

Eleştirel söylem çözümlemecisi, söylemi analitik araştırmanın bir türüdür. O, sosyal ve politik bağlamdaki bir konuşma ve metinler aracılığıyla yasalaştırılan, yeniden üretilen ve direnen sosyal gücün kötüye kullanımı yolunu, egemenlik ve eşitsizliği çalışmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemecisi, karşıt araştırmasıyla açık konumunu almakta ve böylece, sosyal eşitsizliği anlamak, açığa vurmak ve ona sonuçta direnmek istemektedir (van Dijk’dan aktaran Özer, 2015, s. 202).

Eleştirel söylem çözümlemesi, söylemlerin kimler tarafından, hangi ideolojik altyapılarla üretildiğini, yayıldığını, bu söylemlerle adalet, eşitlik vb. gibi hangi toplumsal sorunları düşünsel olarak yeniden ürettiği ve bunları meşrulaştırdığı üzerine çalışır. Örneğin toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik üzerine olan geleneksel söylemler,

söyleme ve söylemi yayma gücünü medya yoluyla elinde bulunduran hâkim bir kesim tarafından yayılırlar. Ataerkil ve milliyetçi toplum yapılarında, bu değerler medyada sürekli tekrar eden söylemler ile yeniden üretilir, korunur ve meşrulaştırılırlar. Hâkim söylemleri sakat olma hali ve sakat bireyler hakkında yapılan haberlerde de gözlemlemek mümkündür, bu haberlerde sağlamlılık ideolojik bir alt yapı olarak kendini konumlamaktadır. Sağlamlı haberlerde engellilere karşı bir ön yargı söz konusudur ve çeşitli ayrımcı ifadelere rastlanır, bunlar açıkça veya dolaylı yollardan haberde yer alabilirler. Ayrıca eleştirel söylem çözümlemesi sadece bu tür toplumsal sorunları ifşa etmemekte, aynı zamanda bu sorunların çözülmesine yönelik bir duruşta da bulunmaktadır;

“Eleştirel söylem çözümlemesi, öncelikle, gücün kötüye kullanımı, adaletsizlik ve eşitsizliğin sosyal boyutuyla ilgilidir. (...) Diğer söylem çözümlemecilerine benzemeyen bir şekilde, eleştirel söylem çözümlemecisi, açık bir sosyopolitik duruş almaktadır” (van Dijk’den aktaran Özer, 2015, s. 204).

van Dijk’a göre haberlerde söylem oluşturulurken bazı ifadelerin inanılabilirliği ve ikna sürecinde şunlara gereksinim duyulmaktadır;

- Savlaştırma: Gerçekleri izleyerek olumsuz değerlendirme.
- Retorik figürler: Onların olumsuz eylemleri ve bizim olumlu eylemlerimizi abartarak zenginleştirme; üstü kapalı sözler, inkâr, kendi olumsuz eylemlerimi yeterince ifade etmeme...
- Sözcüksel tarz: Olumsuz ya da olumlu değerlendirmeleri içeren sözcük tercihi.
- Hikâye anlatma: Olumsuz olayları kişisel deneyimler olarak anlatma; olayların olumsuz özellikleriyle ilgili olarak inandırıcı ayrıntılar verme.
- Metin şemasının başlığında, haber girişinde, özetlerde ve diğer unsurlarında (haberlerde), cümle sentaksının geçişken yapılarında (olumsuz öznelere görünür kılmak) onların olumsuz eylemlerine yapısal kurgu.
- Haberlerde güvenilir kaynaklar kullanmak, uzmanlardan alıntılar yapmak ve onların görgü tanıklığına başvurmak (van Dijk’den aktaran Özer, 2015, s. 203).

“van Dijk, haber anlatısını ‘sentaktik’ ve ‘semantik’ten oluşan iki ayrı dilsel çözümleme türünde ele almaktadır. Haber sentaksı, kullanılan cümlelerin gramatik yapılarıdır. Semantik ise, sözcüklerin, cümlelerin ve dolayısıyla bütün söylemin anlamına yöneliktir” (Özer, 2011, s. 83).

Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli şu şekilde açıklanmaktadır;

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık/lar

b. Haber Girişi

1. *Spot/lar*

2. *Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.*

c. Fotoğraf

2. Şematik Yapı

a. *Durum*

1. Ana Olayı Sunumu

2. Sonuçlar

3. Ardaan Bilgisi (Önceki olay da dahil)

4. Bağlam Bilgisi

b. *Yorum*

1. Haber kaynakları

2. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum

a. Nedensel ilişki

b. İşlevsel ilişki

c. Referansal ilişki

3. Sözcük Seçimleri

4. Haber Retoriği

a. Fotoğraf

b. İnandırıcı bilgiler

c. Görgü tanıklarının ifadeleri (Özer, 2011, s. 85)

3.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini Türkiye’de yayın yapan bütün haber kuruluşları oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini olarak web sitelerinin trafik bilgilerini veren ABD merkezli Alexa sitesinin verilerine göre 16 Ekim 2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de en çok ziyaret edilen ilk beş ana akım internet haber sitesi ve ana akım dışında konumlanmış eleştirel medya olarak dört internet haber sitesi incelenmektedir. Yine amaçlı örneklem kapsamında belirlenen 2010-2019 yılları arasındaki on yıllık zaman diliminde seçilen her bir internet sitesi içerisinde “engelli”, “engelliler”, “engele sahip”, anahtar sözcükleri aratılarak 3 Aralık Dünya Engelliler Gününde yayınlanmış sakatlık konulu haberler araştırmanın veri tabanını oluşturmaktadır. Belirlenen bu amaçlı örneklem ile son on yıl süresinde ana akım ve eleştirel internet haberciliğinde kullanılan sakatlık temsili ve söyleminin nasıl dönüştüğü ve ana akım ile eleştirel medyanın bu konuda hangi noktalarda benzerlik veya ayrım gösterdiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman tarama tekniği kullanılmıştır. Doküman tarama tekniği araştırma amacındaki olgular hakkında bilgi içeren yazılı gereçlerin çözümlemesini ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.189).

Web sitelerinin trafik bilgilerini veren ABD merkezli Alexa sitesinin sıralamasına göre 16 Ekim 2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de en çok ziyaret edilen internet haber sitelerinden ana akım yaklaşıma uygun düştüğü düşünülen ilk beş internet haber sitesi adresi şu şekildedir;

- 1) <https://www.ensonhaber.com>
- 2) <http://www.hurriyet.com.tr>
- 3) <https://www.aksam.com.tr>
- 4) <https://www.yeniakit.com.tr>
- 5) <https://www.sozcu.com.tr>

Bu çalışmada hak odaklı, alternatif medya yaklaşımına uygun veya kendilerini ana akımdan ayrı konumladığı düşünüldüğünden eleştirel medya kapsamında değerlendirilerek seçilen diğer dört internet haber sitesi adresi ise şu şekildedir;

- 1) <http://bianet.org>
- 2) <https://birgun.net>
- 3) <https://haber.sol.org.tr>

4) <https://t24.com.tr>

Eleştirel medya örnekleme olarak seçilen ve 10 yıldır yayın yapan bu dört internet haber sitesi spesifik bir toplumsal gruba hitap etmemektedir.

Genel yayın yönetmenliğini İlyas Efe Ünal'ın yaptığı Ensonhaber internet sitesi Ensonhaber Medya Grubu çatısı altında 2006 yılında yayın hayatına başlamıştır ve *tarafıtar değil haberciyiz* mottosunu kullanmaktadır. (Ensonhaber).

1 Mayıs 1948 yılında basılı olarak ilk kez yayınlanan Hürriyet gazetesi Sedat Simavi tarafından kurulmuş ve Simavi'nin vefatından sonra oğulları tarafından devralınmıştır. Dönemin Türkiye'sinde çok partili döneme geçişin başlaması ile ülkede esen demokratikleşme rüzgarlarının Hürriyeti de ortaya çıkardığı söylenebilir. Daha önceleri gazetelerin sahip olduğu edebi yönelimin Hürriyet ile kırıldığı ve haber ağırlıklı gazeteciliğe yönelimin ve ağıdalı dilin yerine ülkede herkesin anlayabileceği sade bir dilin tercih edilmeye başlandığı ifade edilmektedir. Gazetenin daha sonra 1994 yılında Doğan Holding'e satışı gerçekleşmiştir (Özkır, 2013, s. 47-56). Doğan Holding Hürriyet dışında yedi ayrı gazete, dijital platform birçok televizyon ve radyonun da sahibi olarak dönemin medya tekeli olarak gösterilmekteydi. Doğan Holding aynı zamanda medya sahipliği döneminde ve güncel olarak enerji, gayrimenkul ve sanayi gibi birçok başka alanda da çalışan bir kuruluştur.

Doğan Holding'in sahip olduğu diğer medya kuruluşları gibi Hürriyet gazetesi de 2004 yılından itibaren mevcut hükümet döneminde büyük gelişme gösteren Demirören Holding'e 2018 yılında satılmıştır. Eski sahiplik yapısında daha liberal yaklaşımlar sergilediği söylenebilecek gazete şimdiler de yeni organik bağlarına uygun bir çerçevede yayın yapmaktadır. Hürriyet gazetesine dair yapılacak incelemelerde ve yorumlarda bu noktaya dikkat etmek önem arz etmektedir. İnternet yayıncılığına 1996 yılında başlayan gazetenin şu an basılı yayıncılıktaki genel yayın yönetmeni Ahmet Hakan iken internet yayıncılığındaki genel yayın yönetmeni Hüseyin Özdemir'dir (Hürriyet). Demirören holding medyanın yanı sıra enerji, sanayi, gayrimenkul, turizm, eğitim, teknoloji ve şans oyunları alanlarında da faaliyet göstermektedir.

Necmettin Sadak tarafından 1918 yılında kurulan gazete, 1957 yılında Malik Yolaç tarafından satın alınmış ve daha sonra birkaç kere el değiştirdikten sonra 1971 yılında Ilıcak ailesine satılmıştır. 1994 yılında Çukurova Holdinge satılan gazeteye 2013 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından el konulmuştur. Daha sonra yapılan görüşmeler sonucunda gazetenin şu anki sahibi de olan TürkMedya grubuna satılmıştır. Medya grubu Güneş ve Star gazetesinin yanı sıra 3 televizyon kanalı, 2 radyo kanalı ve

2 derginin de sahibidir. 1997 yılında internet sitesi kurulan gazetenin şu anki genel yayın yönetmeni Mustafa Kartoğlu'dur (Akşam; TurkMedya).

Uğurlu Gazetecilik Basın Yayın Matbaacılık Reklamcılık Limited Şirketi'ne ait olan Yeni Akit gazetesi 1993'te Akit adıyla yayın hayatına başlamış 2001'de Anadolu'da Vakit ismini almış ve 2010 yılına kadar da bu ismi kullanmıştır. Yeni Akit'in internet sitesi 2010 yılında kurulmuştur. Genel yayın yönetmenliğini İsmail Uğur'un yaptığı gazete aşırı sağcı ve İslami bir ideoloji benimsemektedir (Yeni Akit).

Daha önceleri Doğan Holding bünyesinde Gözcü ismiyle yayın yapan Sözcü gazetesi 2007 yılında Estetik Yayıncılık A.Ş.'ye satışıyla şimdiki ismini almıştır. İnternet sitesinin 2005 yılında kurulduğu ve Genel yayın yönetmenliğini Mustafa Çetin'in üstlendiği gazete Kemalist ve ulusalcı bir ideolojiye sahiptir (Sözcü).

2000 yılının Kasım ayından itibaren yayın hayatını devam ettiren Bianet, kendi beyanlarına göre bağımsız medya için mücadele eden, etik ve politik olarak sorumlu gazetecilik yapan bir internet haber sitesidir. Bağımsız medyayı enformasyon ve içeriklerin sermaye ile devletten kurtularak sahipliğinin ve kontrolünün topluma aktarılması olarak tanımlamaktadırlar. Bu haber kuruluşu IPS İletişim Vakfınca İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı (SIDA) desteğiyle yürütülen, *Haklar İçin Habercilik, Haberciler İçin Özgürlük* projesi kapsamında yayın hayatını sürdürmektedir (Bianet).

Birçok sendika, meslek odası ve ortağın destek olduğu sermayeyle 2004 yılında yayın hayatına başlayan BirGün gazetesi *Halkın Gazetesi* sloganını kullanan sol siyasi yönelimlere sahip bir haber kuruluşudur. BirGün gazetesi kendi ifadeleriyle ortaklı sermaye yapısına sahip olmaları, genel yayın yönetmenlerinin kuruluştaki gazetecilerin seçimiyle belirlenmesi, çalışanlarla kurulan hiyerarşik olmayan ilişkiler ve okuyucularına muhabirlik yapma olanağı tanınması gibi özelliklerle dünyada ana akıma bir alternatiflik örneği oluşturduklarını iddia etmektedirler. Gazetenin şu anki internet yayın müdürü Hakan Demir'dir (BirGün).

Gelenek Basım Yayım ve Ticaret Limited Şirketi'nin sahipliğini yaptığı solL Haber Portalı 2006 yılından bu yana yayın hayatını sürdüren, sol komünist ideolojiye sahip, reklam almayan bir internet haber sitesidir. Sitenin şu anki genel yayın yönetmeni Orhan Gökdemir'dir (Sol).

2009 yılında yayın hayatına başlayan ve Doğan Akın tarafından kurulan T24, "Hiçbir şirket, kişi, kurum, kuruluş, dernek, örgüt, fon ve benzeri oluşumla bir ilişkisi bulunmayan, kendi ürettiği imkânlar dışında hiçbir dış kaynak tüketmeyen bağımsız internet gazetesi" olarak kendini tanımlamaktadır. Daha önce diğer ana akım haber

kuruluşlarında çalışmış ancak özellikle son 10 yılda medyada yaşanan dönüşümlerden sonra işsiz bırakılan veya işlerinden ayrılan birçok gazeteci T24 bünyesinde çalışmaya başlamıştır. T24 internet gazetesinin genel yayın yönetmenliğini Doğan Akın yürütmektedir (T24).

Araştırma kapsamında incelenen haberler oluşturulan temalar altında yorumlanmış ve çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için oluşturulan temalara iletişim alanında doktora yapmış ve araştırmalarında söylem analizi yöntemini kullanan iki araştırmacının haberleri inceleyerek oluşturdukları temalarla karşılaştırarak son hali verilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Ana Akım İnternet Haberlerinde Sakatlık Temsili

Bu tez çalışması kapsamında ana akım internet haberlerinde sakatlık temsili tespit edilen sekiz ayrı tema altında toplanarak eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmektedir.

4.1.1. Bilinçlendirmeye Yönelik Söylemler, Kampanyalar, Projeler, Etkinlik Haberleri ve Sakat Bireylere Hizmet Haberlerinde Sakatlık

Ana akım internet haberleri incelendiğinde, içinde sakatlık geçen haber temalarının büyük çoğunluğunu ayrımcılık karşıtı, erişilebilirlik konulu bilinçlendirmeye yönelik kampanyaların ve sakat bireyler için yapılan hizmetlerin oluşturduğu görülmektedir. Ancak bu noktada incelenen haberlerin amaçlı örneklem kapsamında seçilen Uluslararası Engelliler Günü olan 3 Aralık tarihinde yayınlandığı da göz ardı edilmemelidir.

Haber başlıkları incelendiğinde doğrudan ayrımcılık karşıtı tavra sahip sadece bir adet “Dışlanmak en büyük engel” (Akşam, 2015) başlığı görülmektedir. Haberin spotunda “Engelli olmak bireyi fiziksel ve zihinsel olarak etkileyebildiği gibi psikolojik yönden de oldukça zorlar. Özellikle toplumun engelli insanlara karşı olumsuz düşünce ve davranışları bu süreci hızlandırabilir.” şeklinde başlığı açıklayıcı ve ayrımcılığın olumsuz sonuçlarını açıklayan bilgilere yer verilmekte ve genelleştirme yapılarak sakatlığı zorluklarla tanımlayan bir anlam oluşturulmaktadır.

Haber fotoğrafında tekerlekli sandalyesinin kolçağına elini koymuş bir kişi ve o eli tutan başka bir el sakatlığı şefkat temsili ile sakatlığı yardım ve destekle özdeşleştirmektedir. Ayrıca kullanılan bu fotoğraf haberin teması olan dışlayıcılık karşıtı tavrın olumlu zıttı olarak kapsayıcılık ve eşitliği değil şefkati önermektedir.

Şekil 14. Dışlanmak en büyük engel

Kaynak: <https://www.aksam.com.tr/saglik/dislanmak-en-buyuk-engel/haber-467774>,
Erişim tarihi: 09.08.2020

Haberin devamında uzman dili bir psikoloğun sakat bireylerin psikolojisi, toplumda yok sayılmaları, erişilebilir çevrenin eksikliği konusundaki açıklamaları ve sakat çocuğu olan ebeveynlere önerileri ile yer almaktadır. Ancak burada da ön yargı ve sağlamcı söylemler kendine yer bulmaktadır.

Metinde uzmanın kullandığı şu tür ifadeler, sağlamcı bir yaklaşımla sakat bireyleri anormal olarak konumlandıran söylemler içerirken, sakat bireylerin kapsayıcı bir şekilde sosyal yaşama katılmalarını kolaylaştırmak için bir yol sunmamaktadır;

“Engelli bireyler hayatlarını normal insanların yaşadığı gibi yaşamakta güçlük çekerler. Çünkü toplumsal destek sistemi engelli yaşamını kolaylaştıracak kadar yeterli değildir.”

Ayrıca haberde uzman diliyle aktarılan aşağıdaki gibi bazı ifadeler ayrımcılığın nedeni olarak olması gerektiği gibi toplumu değil sakat bireylerin kendisini işaret ederek sakat bireyleri edilgenleştirmektedir ve konuyu bağlamından koparmaktadır;

“Engelli bireyin fiziksel veya zihinsel işlevselliklerindeki bozukluk hareket yeteneğini ve davranışlarını da etkilendiğinden toplumun diğer kesimi tarafından dışlanabilirler.”

Haberin kaynağında bir uzman psikoloğun yer alması, retorik olarak haberin inanılabilirliğini arttırmayı hedeflemektedir.

Bu haber başlıklarının hepsinin yapısında sakat bireyler ayrımcılığa uğrayan ve zorluklar yaşayan kişiler olarak edilgen bir şekilde konumlandırılmıştır, kimi zaman bu sorunların kaynağı olarak gösterilen toplum ise cümle içerisinde aktif bir konumda yer almaktadır. Ayrıca birçok farklı sakatlık türüne sahip sakat bireyler, engelliler başlığı altında genelleştirilmektedir.

Bunun yanı sıra empati yapma iddiası taşıyan “5 dakika engellilerle empati yaptılar.” (Hürriyet, 2014), “Öğrenciler 'engelli' olmayı yaşayarak öğrendi” (Hürriyet, 2015) ve “Parti başkanları tekerlekli sandalye ile gezdi” (Sözcü, 2019) gibi haber başlıklarına da rastlanmaktadır. Bu haber başlıklarında yer alan haberler sakatlık deneyimini dramatize edebildiği ve basite indirgeyebildiği gibi sakatlığı sadece yeti yitimi ile tanımlayarak sorunlu olanı sakat bireyler olarak göstermekte ve sakatlığın toplumsal yönünü göz ardı etmektedir. Böylece gerçek sorunları yansıtmamakta ve bu sorunların çözümü için bir söylem de geliştirememektedir. Hâlbuki sakat bireylerin yaşadığı sorunlar her zaman yeti yitimleri ile ilgili değil, sağlamcı toplumsal sistem, hak ihlalleri ve erişilebilirlik meseleleriyle ilgilidir. Bu haber başlıklarında da enformasyon eksiltimiyle engelliler olarak genelleştirilen sakat bireylere aktif bir özne olarak yer verilmemektedir. Birçok haber başlığında enformasyon eksiltimine başvurulmasının nedenlerinden biri mesleki pratiklerde yatmaktadır, bu yöntemle okuyucuda merak uyandırmak ve haberin devamını okumaya yönlendirmek amaçlanmaktadır. Her ne kadar basılı gazetecilikte de bu yöntem kullanılsa da internet gazeteciliğindeki tık kaygısı bunu daha ileri bir seviyeye taşımıştır. Bunun yanı sıra hızlılık ve başlıkta kısalık kaygısıyla veya ideolojik sebepler de enformasyon eksiltimine başvurulabilmektedir.

Yapılan bazı sakatlıkla ilgili etkinlikleri konu edinen haber başlıklarında siyasi figürler de yer almaktadır. “Cumhurbaşkanı Erdoğan minik konuğuyla şarkı söyledi” (Akşam, 2015), “Başkan Gökçek Engellilere Yapılan Hizmetleri Twitter’den Anlattı” (Hürriyet, 2015), “Bakan Selçuk: Engelli öğrenciler için iki kat fazla dikkatli olacağız” (Hürriyet, 2018), “Binali Yıldırım Dünya Engelliler Günü etkinliğinde” (En Son Haber, 2017) ve “Selçuk: Engellilerin gelişimi için desteğe ihtiyaç var” (En Son Haber, 2018) gibi başlıklar siyasi erklerin dilini kullanırken, konunun veya günün öznesi olan sakat bireylerin sesini ise kısmaktadır.

Yukarıdaki başlıklar arasından “Binali Yıldırım Dünya Engelliler Günü etkinliğinde” haberi örnek olarak incelendiğinde metin boyunca engelli sözcüğünün otuz üç kez kullanılarak vurgulandığı görülmektedir. Engelli kardeşlerimiz, engelli

vatandaşlara hizmet, engellilerimiz vurgularıyla anılan sakat bireyler edilgen bir özne olarak metinde yer alırken, yine haberde Başbakan'ın "başkalarına yardım eli uzatma azmimizi kaybetmeyelim" şeklinde aktarılan sözleri sakat bireyleri başkaları sözcük seçimiyle ötekileştiren ve sakatlığı yardıma muhtaçlık ile ilişkilendiren yaygın görüşü güçlülerin diliyle yeniden üreten bir söylem içermektedir. Yapılan bu tür vurgular ve sözcük seçimleri ideolojik yapılanmaları ortaya sermesi bakımından eleştirel söylem çözümlemesi içerisinde önemlidirler (Özer, 2015, s. 246). Ayrıca haberde devletin sakat bireyler için yaptığı hizmetler doğrudan Başbakan'ın sözleriyle aktarılırken aktif cümle yapıları kurulmaktayken, sakat bireyler edilgen cümle yapıları ile haberde yer almaktadır.

Haber fotoğrafında Başbakan kürsüde konuşurken, sakat bireyler gülümseyerek Başbakanı alkışlarken görülmektedir, bu görsel haberde yer alan güçlülerin dilini onaylayıcı, sakat bireylerin devletin hizmetlerinden memnun olduğu anlamını yaratıcı işlevde retorik bir unsur olarak kullanılmıştır.

Benzer bir durum ünlülerin yer aldığı haber başlıklarında da görülebilmektedir. Bu haber başlıklarında "Ünlüler Engelliler Günü'nde paylaştı" (Sözcü, 2016) ve "Birce Akalay: Bence engel biziz siz engelli değilsiniz" (Sözcü, 2018) benzeri daha nötr söylemler olabildiği gibi "Hüsnü Şenlendirici'den engelli öğrencilere moral" (Sözcü, 2019) başlığında olduğu üzere sakatlığı olumsuzlayan ve üzüntü verici bir durum olarak yansıtan söylemler de olabilmektedir. Ayrıca bu haberin içeriği incelendiğinde de diğer örneklerde olduğu gibi toplumsal tanınmışlığıyla güçlülerin dilini kullanan sanatçının engelli kardeşlerimiz gibi sakat bireyleri toplumsal yaşamda ikincilleştiren söylemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Kurumların sosyal sorumluluk projelerini ve etkinliklerini konu alan haberlerde de yardım temelli söylemlere yer verilebilmektedir. Örnek olarak "Bankadan otizmlı çocuklara eğitim desteği" (Hürriyet, 2013) başlıklı haberin spotunda "Genel Müdür Tuncay Karaman, Otizmlı çocuklara hizmet veren merkezi eğitime sokarak engellilerin eğitimi için onurlu bir görevi yerine getirdiklerini belirtti." ifadelerine rastlanmaktadır. Sakat bireylere yardım etmenin kişiyi erdemli bir konuma getirdiği hakkındaki bu söylem sakatlığı araçsallaştırmaktadır. Yine haber içerisinde kurum yetkilisinin herkes bir gün engelli olabilir minvalinde yaptığı şu açıklamaya bu tür projeleri konu alan başka birçok ana akım haberde de rastlanabilmektedir;

"İller Bankası Genel Müdürü Tuncay Karaman, Dünya Engelliler Günü ile ilgili yaptığı açıklamada herkesin bir gün engelli olabileceğine değinerek sağlıklı insanların

ve kurumların engellilere destek vermeleri gerektiğini söyledi.”

Herkes bir gün engelli olabilir şeklindeki klişe söylemler hak savunusu yapmak için doğru bir yol olarak görülmemektedir zira hak ihlali yaşayan bir grubu savunmak için o gruba dâhil olma ihtimalinin olması gerektiğine dair yanlış bir kanı içermektedir. Bu da kendimizi doğrudan hiçbir zaman ilgilendirmeyecek konulardaki hak ihlallerine karşı ses çıkarmaya gerek olmadığı anlamına gelebilmektedir. Ayrıca sağlıklılar ve sakatlar ayrımı yaparak, sağlığın sadece sağlam bedenlere özgü olduğunu işaret etmektedir. Ancak dünyadaki sakat bireyler kadar sakatlık deneyimi olduğu göz önüne alındığında, sakatlığı olan ancak sosyal, fiziksel ve ruhsal olarak kendini sağlıklı tanımlayan bireyler olabileceği gerçeği yok sayılmaktadır.

Ayrıca haber metninde yanlış adlandırılmış olarak anılan Dünya Engelliler Günü ile ilgili ifadeler yer almaktayken hiçbir sakat bireyin söylemine yer verilmemesi, etken veya edilgen hiçbir şekilde haberde yer almaması ancak kurum yetkilisinin aktif cümle yapılarıyla yer alması bugünde dahi sakat bireylerin bir kez daha görünmezleştirilmesine yol açmaktadır.

Burada görülmektedir ki ana akımda sakatlık konusunda söz söyleme gücü birincil olarak konunun bizzat muhatabı olan sakat bireylere değil, siyasi veya toplumsal tanınmışlığı olan figürlere ve kurumlara verilmektedir. Hâlihazırda sağlamcı toplumda görünmez durumda olan sakat bireyler ana akım medyada da bu yolla görünmez kılınmaktadırlar.

Doğrudan sakat bireylere veya onların söylemlerine yer veren “Engelli ve Ailelerinden İşaret Diliyle ‘Hayat bayram olsa’ Klibi” (Akşam, 2019) ve “Engelliler ‘Biz de varız’” (Sözcü, 2014) dedi” gibi bilinçlendirme çalışmalarını içeren haberlerin başlıkları ise kendilerine daha az yer bulmaktadır. Ana akımda doğrudan sakat bireylere ve sakat hareketine kendi seslerini kullanmaları için yer veren az sayıda haberlerden birine örnek olarak Hürriyet’in “Kayseri Anadolu Sakatlar Derneği Başkanı Osman Kılıç:” (Hürriyet, 2015) başlıklı haberini vermek mümkündür. Haberde sakat bireylerin yaşadıkları sorunlar ve hak ihlalleri dernek başkanının ağızından şu ifadelerle aktarılmaktadır;

“Engelliler bir haftalık acıyan gözlere ve yardıma değil, onlara sürekli hissettirilecek saygı, sevgiyle toplum içerisine kabul görmeye muhtaçtır”

Haberde geçen bu ifadede sosyal yaşamda sakat bireylerin talepleri dile getirilmektedir ancak yine de diğer haberlerdeki gibi sakatlığı muhtaçlık ile özdeşleştiren söylem burada da kendine yer bulmaktadır.

“(…) Yetkili merciler ilk safhada 20 bin kontenjan açıklamasıyla engellilere büyük bir umut aşılayıp daha sonra bunu 3 bin 500 ile 7 bin arası rakamlara indirgeyerek bizleri büyük bir umutsuzluk ve hayal kırıklığının içerisine sürüklemeleri nedenli doğru bir harekettir ama bizler yine de umudumuzu koruyor devletimizin bizlere sahip çıkarak iki yıl içerisinde 20 bin kontenjan sözünü tutacağını ve yerine getireceğine inanıyoruz”

Sakat hareketinden gelen bir kişi olarak dernek başkanının bu ifadelerinde hak ihlaline yaptığı vurgular devletin sahip çıkması gereken engelliler yaklaşımındaki söylemi yine sakatlığı mağdur yardım döngüsünde konumlandırmaktadır. Ayrıca metinde kullanılan cümle yapılarında kontenjan indirgeyen, sahip çıkan, sözünü tutan devlet aktif bir özne olarak yer alırken, umut aşılana, hayal kırıklığına sürüklenen sakat bireyler edilgen bir özne olarak yer almaktadır. Haberde kullanılan tek fotoğrafta tekerlekli sandalye ve koltuk değneği kullanıcısı genelleştirici bir şekilde sakatlık temsili olarak kullanılmaktadır.

4.1.2. Dramatizasyon Aracı Olarak Haberlerde Sakatlık

Ana akım haberlerde sakat bireylerin kimi zaman sadece sakatlık deneyimleri nedeniyle haberleştirildikleri de görülmektedir. En Son Haber’in merak uyandırarak tık avcılığı yaptığı “Süper Baba’daki sır yıllar sonra ortaya çıktı” (En Son Haber, 2011) enformasyon eksilimi içeren başlığı ve “Efsane dizi Süper Baba’da rol alan sanatçı Yusuf Basmacı yıllar sonra acı gerçeği açıkladı.” spotuyla verdiği haber de bu haberlere bir örnek teşkil etmektedir. Haberin spotunda verilen mesajda oyuncunun talihsiz, dramatik, üzüntü verici bir olay yaşadığına dair bir söylem verilmekte ve ancak yine enformasyon eksilimiyle bu olayın ne olduğu hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Haberin girişinde “Yusuf Basmacı, 90’lı yılların efsane dizisi Süper Baba dizisinde oynarken iki gözünü birden kaybetti.” ifadeleri ile spotta verilen bu olayın sakatlık olduğu açıklanmaktadır. Haberin devamında “Buna karşın dizi ekibi ona sahip çıktı ve Basmacı kadroda tutuldu” ifadesinde sakatlık mağduriyet ve yardıma muhtaçlık nedeni olarak söylemleştirilmekte ve cümleler arasında nedensel bir ilişki kurulmaktadır.

Haberin sentatik yapısı incelendiğinde şu örneklerdeki gibi kurgulanan cümle yapıları da haberin öznesi olan sakat bireyi edilgen olarak konumlamaktadır; “...görmeyen gözündeki (...) oyunculuk kariyerine de darbe vurdu” ve “(...) bu handikabını 75 bölüm kimse fark etmedi.”. Spotta acı gerçek ifadesinin geçtiği cümle

ise metnin devamında yer alan cümlelerde nedensel ilişki olarak açıklanmaktadır. Haber metninde oyuncunun yeti yitimine neden olan göz tansiyonu rahatsızlığı ve bu dönem boyunca “sakatlığını rağmen” ne kadar süre oyunculuk yaptığı ve projeleri ardalan bilgisi olarak verilmektedir. Ancak haberin sonunda oyuncunun “engellilerin günlük hayatta karşılaştıkları zorlukları” anlattığı bir oyun yazdığı belirtilse de bu bilgi tek bir cümle olarak geçirilmekte ve buna dair bir ardalan bilgisi verilmemektedir. Haberin bütününe bakıldığında oyuncunun haber olmasının tek nedeninin sakatlığı olduğu görülmektedir. Bu tür haberlerde sakatlık olumsuz imgelerle temsil edilmekte ve dramatizasyon aracı olarak kullanılmaktadır.

Yusuf Basmacı, 90'lı yılların efsane dizisi Süper Baba dizisinde oynarken iki gözünü birden kaybetti.

Tiyatro sanatçısı ve müzisyen Yusuf Basmacı, 90'lı yılların efsane dizisi Süper Baba dizisinde oynarken iki gözünü birden kaybetti.

Buna karşın dizi ekibi ona sahip çıktı ve Basmacı kadroda tutuldu. Çok geçmeden, göz tansiyonu nedeniyle kaybettiği gözlerinden birini geçirdiği ameliyatlar sayesinde belli oranında geri kazandı.

Hürriyet'in haberine göre; "**Süper Baba'nın Selamisi**" olarak tanıdığımız Basmacı, bu süre zarfında beş bölüm hiç görmeden, 70'inci bölümden dizinin final bölümüne kadar ise büyük oranda görmeden oynadı.

Hem Basmacı'nın oyunculuktaki ustalığı, hem de dizi ekibinin büyük yardımlarıyla başarılı sanatçının bu handikabını 75 bölüm kimse fark etmedi.

Hatta Basmacı bu şekilde Süper Baba'nın dışında toplam 20 dizi, yedi reklam ve bir sinema filminde daha oynadı.

Ta ki 2000 senesine kadar. Basmacı'nın görmeyen gözündeki renk değişikliği, o dönem 56 yaşında olan sanatçının oyunculuk kariyerine de darbe vurdu.

MÜZİĞE YÖNELDİ

Yaptığımız söyleşide sanat hayatı boyunca karşılaştığı güçlükleri anlatan ve gözündeki renk değişikliği yüzünden artık kendisine rol verilmediğini söyleyen Basmacı, 2000 yılından sonra müzik çalışmalarına ağırlık verdi. Aslen baterist olan ancak tüm vurmali çalgıları çalabilen Basmacı, tiyatrodaki ağırlıklı olarak oyun yazarlığı ve yönetmenliğe soyundu.

Türk tiyatrosunun duayenlerinden Aziz Basmacı'nın oğlu olan Yusuf Basmacı şu an "Engelsiz Orkestrası" ritim şefliğini ve "Osmaniye Türk Halk Musikisi Grubu" orkestra şefliğini yürütüyor. Aynı zamanda engellilerin günlük hayatta karşılaştıkları zorlukları mizahi yönüyle anlatan tek kişilik bir oyun yazıyor.

Basmacı'nın şeflik yaptığı her iki grup, 3 Aralık Engelliler Günü'nde saat 14.00-18.00 arası Osmaniye Atatürk ve Spor Yaşam Köyü'nde konser verecek.

Yaptığı çalışmalardan ötürü Zihinsel Engelliler Rehabilitasyon Ve Eğitim Vakfı (ZEREV) tarafından "**2010 yılının başarılı sanat emekçisi**" ödülüne layık görülen Basmacı'nın en büyük isteği tiyatro veya sinema sahnelerine geri dönerek, geniş kitlelere ulaşmak. Kendisiyle yaptığımız söyleşide oyunculuk konusundaki heyecanından hiçbir şey kaybetmediğini gördüğüm Basmacı'nın bu dileğinin gerçekleşmesi bizim de en büyük dileğimiz.

Şekil 15. Süper Baba'daki sır yıllar sonra ortaya çıktı

Kaynak: <https://www.ensonhaber.com/medya/super-babadaki-sir-yillar-sonra-ortaya-cikti-2011-12-03>, Erişim tarihi: 11.08.2020

Bunun yanı sıra haberde bahsi geçen dizinin bir sahnesinden alınmış fotoğraf kullanılmakta ve bu fotoğrafta sakat birey başrol oyuncusu tarafından hırpalanmaktadır. Bu fotoğrafın haberde bilinçli olarak sakat bireyi aşağılayıcı bir unsur olarak seçildiğini söylemek doğru olmayacaksa da sağlamlılığın toplumda zihinlere işlenmiş bir ideoloji olduğunu ve bu tür seçimlerin kimi zaman bilinçsiz olarak yapıldığını söylemek mümkündür.

Benzer bir şekilde ana akım internet haberlerinde sakatlık, haberin bağlamıyla ilgili olmadığı halde mesleki pratiklerce haberdeki dramı güçlendirici bir unsur olarak kendine yer bulabilmektedir. Ana akım internet haberciliğinde üçüncü sayfa haberleri olarak da tanımlanabilecek suç veya dramatik hikâye içeren genellikle adli konulu sansasyonel haberlerde buna daha çok rastlanmaktadır.

“Engelli oğlunu kız kardeşine bırakıp, intihar etti” (Hürriyet, 2018) başlıklı haberde sakatlık olayın bağlamından kopuk bir şekilde yer almaktadır. Başlıkta enformasyon eksiltimiyle bahsi geçen sakat bireyin yeti yitiminin ne olduğu hakkında bir bilgi verilmemekte ve engelli terimi altında genelleştirme yapılmaktadır. Haberin devamında “...zihinsel ve bedensel engelli oğlu...” ifadeleriyle sakat bireye yine yer verilmekte ve intihar eden kişinin özel hayatındaki sorunlar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle yaşamına son verdiği iddia edilmektedir, yani haberin konusunu oluşturan intiharın nedeni ile sakatlığın bir bağlantısı bulunmamaktadır. Cümlelerin arasındaki nedensel ilişkilere bakıldığında sakatlık intihar nedeni olarak yer almamaktadır. Haberin ana teması ve sosyal bir sorun olan intiharın arka planı hakkında ise metinde hiçbir bilgiye rastlanmamakta, ulusal bir intihar önleme hattının olmaması gibi kimi sorunlara da dikkat çekilmemektedir. Buna karşılık haberde sakatlık durumunun vurgulanması sakat bireylerin bir dram ögesi olarak ana akım medya tarafından kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra haberin cümle yapılarına bakıldığında sakat birey başkasına emanet olarak bırakılan edilgen bir özne olarak temsil edildiği şu ifadelerde görülmektedir; “(...) Zeynep E. (43), zihinsel ve bedensel engelli oğlu S.K.'yi (11) kız kardeşine bıraktıktan sonra (...)”

4.1.3. Haberlerde Mağduriyet Nedeni Olarak Sakatlık

“Felçli şehit babasına özel yol” (Akşam, 2010) başlıklı haberin girişinde “Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinde, şehit oğlunun mezarını, yolu kötü olduğu için ziyaret edemeyen felçli baba için Kaymakamlık yolu parke taşları ile döşemeye başladı,

babaya da tekerlekli sandalye hediye etti.” ifadeleri yer almaktadır. Sakatlık burada yine bir mağduriyet simgesi olarak yer almakta ve haber yardım temelli kurgulanmaktadır. Haberin ardalan bilgisinde o yolun neden o tarihe kadar yapılmadığı, başka hangi bireylerin bu yol nedeniyle erişim sorunu yaşadığı, haberdeki sakat bireyin eşit vatandaşlık kapsamında sosyal güvence ile şu ana kadar neden tekerlekli sandalye sahibi olmadığı gibi soruların cevabı yer almamaktadır, buna karşılık yeti yitimine neden olarak kişinin 3 yıl önce felç geçirmesi ardalan bilgisi olarak verilmektedir. Haberde biz (yardım eden) ve onlar (yardım edilen sakatlar) şeklinde bir dil kullanılmaktadır.

Mesleki pratiklerce haberin hiyerarşik kurgusu içinde haber metninin sonuna doğru kaymakamın sözlerine şöyle yer verilmektedir; “Bugünün Engelliler Günü olduğunu anımsatan Kartal, tüm engellilerin Engelliler Günü'nü kutlayarak, engellilerin bir gün değil, 365 gün hatırlanması temennisinde bulundu.”

Konunun öznesi olan sakat bireyin ise bu konuda bir söylemi yer almamaktadır. Sonuç olarak haberde sakatlığın yardım edilmesi gereken sorunlar içeren bir varoluş olduğu yönünde bir söylem kendini gösterirken, sakat bireylerin erişim hakkı konusunda bir sorgulama yer almamaktadır. Böylece sakat bireylerin toplumsal hayatta görmezden gelinen hakları haberde de tekrardan görünmez kılınmaktadır.

Haberin sentaktik çözümlemesinde sakat birey gidemeyen, edemeyen, üzülen gibi ifadelerle cümlelerin içinde edilgen bir şekilde temsil edilmektedir. Buna karşılık Belediye Başkanı ve Kaymakam haberde yapan, eden, başlatan, kaydeden ve olan gibi ifadelerle aktif özneler olarak temsil edilmektedirler. Kullanılan bu cümle yapıları haberdeki öznelerin hiyerarşik sunumunu ve kurulan sakatlık ile yardım ilişkisini güçlendirici bir işlev olarak yer almaktadır.

Haberde yer alan cümleler arasındaki nedensel ilişkiler incelendiğinde ise “. . . üç yıl önce geçirdiği felç sonucu oğlunun mezarını . . . ziyaret edemez oldu.” ifadeleri bireyin mezar ziyareti için erişim sağlayamamasının nedeni olarak sakatlığı ön plana çıkarmaktadır.

Mağduriyet ve yardım söylemi sakat bireylerin yoksulluk ile ilişkilendirildiği haberlerde de karşımıza çıkmaktadır. “Devlet yoksul aileye sahip çıktı” (En Son Haber, 2018) başlıklı haberin içerisinde sakat bireyin ifadelerine şu şekilde yer verilmektedir;

"Ben yüzde 88 engelliyim. Eşim 8 aylık hamile, fakat oturduğumuz ev oturulacak bir halde değil. 650 lira engelli maaşı alıyorum. Bu engelli maaşı ev kirası, elektrik, suya gidiyor. Yeme-içme zaten yok. Komşularımız getiriyor yemeklerimizi.

Bir aydır hastane kapılarında yaşıyoruz, hastanede ısınıyoruz. Ev soğuk, üşüyoruz, hasta olduk ama bugün sağ olsun müdürümüz bize sahip çıktı bir de bana iş buldu, artık çocuğum rahatça dünyaya gelebilir"

Yukarıdaki ifadelerde haberde sakatlığın yoksulluk ve mağduriyet nedeni olarak görüldüğü cümleler arasındaki nedensel ilişkiler ile ortaya çıkmaktadır.

Haber içerisinde verilen dört adet fotoğrafın birinde aile hastane koltuklarında uyurken diğer üçünde aile yetkililer ile birlikte görünmektedir. Bu fotoğraflar ile haberde muhtaçlık ve yardım temaları pekiştirilmektedir.

Haberde enformasyon eksiltiliyle ailenin yoksulluğunun ardalan bilgisi yer almamaktadır. Sakat bireylerin fırsat eşitsizliği dolayısıyla yaşadığı ekonomik engellerden ise haber içinde bahsedilmemektedir. Haber yine yardım temalı kurgulanırken haberin hiyerarşik yapısında metin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürü'nün şu sözleri ile sonlanmaktadır;

“Ailemizi geçici olarak sığınma evine alıyoruz. Orada barınacaklar. Bu süreç zarfında, Gürsu Belediyemiz ve biz de tekrar incelemelerimizi yapıp ailemizi yeni evlerine çıkaracağız. Ailemiz doğumunu yeni evinde yapacak inşallah”.

Yukarıda alıntılanan ifadelerde sığınma evine alınan ve yeni eve çıkarılan gibi kelime kullanımları aileyi edilgen olarak konumlandırmaktadır.

Ana akımda sıkça rastlanan bu tür haberler sakatlığı bir acıma ve merhamet etme perspektifinden görmekteyken sakat bireyleri pasifize ederek haklar bağlamından koparmakta ve böylece sakatlığı olumsuzluklarla söylemleştirmektedir.

4.1.4. Haberlerde Sakatlığın Hakaret Olarak Kullanımı

Araştırma bulgularında engelli kelimesinin ana akımda doğrudan hakaret anlamında ifade edildiği tek bir habere rastlanmıştır. Hrant Dink Vakfı'nın Mayıs-Ağustos 2019 tarihli son Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu'na (2019, s. 9) göre ulusal basında yine en çok nefret söylemine rastlanan gazete olan Yeni Akit'in “Merdivene ters binen Kılıçdaroğlu, Erdoğan'a 'zihinsel engelli' dedi” (Yeni Akit, 2014) başlıklı haberi buna örnek olarak verilebilmektedir. Başlıkta Kılıçdaroğlu'nun zihinsel engelli tanımını hakaret olarak kullandığı yönünde bir iddia bulunmaktadır. Ancak haberin konusu metnin devamında şöyle geçmektedir;

“Engellilerin yaşamından farklı kesitler sunan “İlle de Yaşamak” adlı belgeselin gösterimine katılan CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, engelli bir vatandaşın ‘Bu

kadar sorun varken kendisine bin odalı saray yaptıran Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın zihinsel engelli olduğunu düşünüyor musunuz' şeklindeki sorusuna, 'Ülkenin bu kadar sorunu varken kendisine bin odalı saray yaptıran ne denir. 'Zihinsel engelli' demek kendisine ödül olur herhalde, akılsız demek en iyisi' diyerek cevap verdi."

Kim olduğu belirtilmeyen ve anonim olarak sadece engelli vatandaş olarak tanıtılan bireyin ve bir siyasi figür olan Kılıçdaroğlu'nun doğrudan sözlerinin aktarıldığı bu haberde her ne kadar problematik ifadeler açıkça yer alsa da metne bakıldığında başlıkta söylendiği gibi bir durum olmadığı anlaşılmaktadır, aslında Kılıçdaroğlu değil, başlıkta amaçlı bir şekilde yanlış yönlendirme yapan Yeni Akit'in kendisi sakatlığı bir hakaret olarak tanımlamaktadır. Enformasyon bağlamının ideolojik nedenlerle çarpıtıldığı bu haberde sakatlık bir araç olarak kullanılmaktadır. Haberde başlığın ardalan bilgisini güçlendirmek amacıyla kullanılan fotoğrafta Kılıçdaroğlu yürüyen merdivende görülmektedir.

4.1.5. Yasal Düzenleme ve İstihdam Haberlerinde Sakatlık

Ana akımda sakatlıkla ilgili yasal düzenlemeleri içeren haberlerin ise neredeyse hepsi ekonomi veya istihdam konularıyla ilgilidir. "MHP, Meclis'e '3 Kanun Teklifi' sundu" (Yeni Akit, 2018) başlığında ve "MHP Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Kalaycı, engellilerin yaşadığı bazı önemli sorunlara çözüm getirilmesi amacıyla TBMM'ye '3 Kanun Teklifi' verdi." spotunda enformasyon eksiltimi olan haberin devamında doğrudan aktarımla MHP Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Kalaycı'nın 3 Aralık nedeniyle sarf ettiği ifadelerle şöyle yer verilmektedir;

"Eğitimlerine ve sosyal yaşantılarına normal olarak devam edebilmeleri için fiziki ve sosyal çevrenin oluşturduğu engellerin kaldırılması başlıca beklentimizdir. Engelli vatandaşlarımızın önündeki engeller kaldırılmalı, kendilerinin ve ailelerinin yaşam kalitesi yükseltilmelidir. Bu itibarla engelli bireylerin öncelikle işe yerleştirilmeleri, üretime katılmaları ve topluma kazandırılmaları temin edilmelidir"

Sakat bireylerin edilgen bir şekilde konumlandırıldığı bu ifadelerin yanı sıra, 3 Aralık Uluslararası Engelliler Günü'nde kendi sorunlarını ve hak taleplerini iletmek için özne olarak bir sakat bireyin temsiline olmaması, onun yerine söz söyleme gücünü zaten elinde bulunduran bir siyasi figürün yer alması haberde dikkat çekmektedir. Haberde kullanılan fotoğrafta ise genel açıdan çekilmiş bir meclis fotoğrafı

kullanılmakta ve sakatlık görsel olarak da temsil edilmemektedir.

Haberin devamında ise başlıkta belirtilen kanun tekliflerinin içeriği şu şekilde açıklanmaktadır;

"Bu kapsamda, engellilerin yaşadığı bazı önemli sorunlara çözüm getirilmesi amacıyla hazırlanan 3 Kanun Tekliflerinde, 'Engelli vatandaşlara bağlanan aylıklarda muhtaçlık durumunun, aile geliri yerine kendi gelirlerine göre belirlenmesi, başkasının yardımına muhtaç engelli aylığının ayda 985 liraya üç ayda 2 bin 954 liraya, engelli ve engelli yakını aylığının ayda 656 liraya üç ayda 1969 liraya yükseltilmesi, doğuştan ya da işe girmeden önce engelli olup, çalışma gücünün en az yüzde 60'ını kaybedenlerin de malul sayılması, kamuda engelli kotalarının yüzde 5'e çıkartılması ve 2019 yılında en az 10 bin engelli atamasının yapılması' önerildi."

Haberin girişinde siyasi figürün fiziki ve sosyal çevrenin oluşturduğu engellerin kaldırılması konusundaki beklentilerine dair sözlerine rağmen haberin devamında kanun içeriğinin ekonomi ve istihdam olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da ardalan bilgisi olarak erişimsiz çevre gibi fiziki engellerin, sosyal yaşamda ön yargılar, ayrımcılık ve sağlamcı toplum gibi sosyal engellerin yok sayılmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu yok sayma ile sakat bireylerin problemleri de haber metninde sadece maddi bir temele indirgenmektedir.

Benzer bir haber "Son dakika... Bakan açıkladı! Engelli atamaları yapılacak" (Hürriyet, 2019) başlığında da görülmektedir. Başlıkta engelliler ifadesi genelleştirme işlevi olarak kullanılmaktadır ve enformasyon eksiltimi ile başlıkta bahsi geçen atamaların zaman ve şart bilgisi gibi bilgilere yer verilmemektedir.

Haberin spotu başlıktaki cümleyle işlevsel bir ilişki kurarak başlığı açıklamakta ve Bakan'ın aralık ayında atamalar için kura çekileceğini ifade ettiği bilgisi verilmektedir.

Haberin devamında Bakan'ın açıklamalarının devamına yer verilmekte, devletin engelli haklarına önem verdiği, bunun için hangi kanunların çıkarıldığı ve bu kanunlarla nasıl ve nelere çözüm bulunacağını sırasıyla açıklandığı cümleler arasında işlevsel bir ilişki bulunmaktadır. Haber metnindeki sözcük seçimlerine bakıldığında sık sık engelli kardeşlerimiz ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir, bu seçim sakat bireyleri sağlamlara tabi gören düşüncenin bir yansıması olarak haberde yer almaktadır. Haber boyunca devletin sakat bireyler için yaptığı düzenlemelerden ve hizmetlerden aktif cümle yapıları ile bahsedilirken, sakat bireyler edilgen bir şekilde yardımlardan ve

hizmetlerden yararlanan bireyler olarak temsil edilmektedir.

Haberin inandırıcılığını güçlendirmek amacıyla kullanılan fotoğrafta ise Bakan mikrofon önünde konuşma yaparken görülmektedir.

4.1.6. Sağlık Haberlerinde Sakatlık

Yeti yitiminin beden ile olan doğrudan ilgisi nedeniyle sakatlık temsili sağlıklı ilgili haberlerde de görülmektedir. Araştırma kapsamında ana akımda sakatlık ve sağlık bağlamında bulunan haberlerin dört ayrı tema altında işlendiği anlaşılmaktadır;

Yeti yitimi bağlantılı sağlık sorunları ve tedavileri hakkında açıklama yapan tıp uzmanlarının söylemlerine yer veren haberler, tedavi ve erişilebilirlik adına gelişen teknolojileri konu edinen haberler, sakat bireylere özel sağlık hizmetleriyle ilgili haberler, yeti yitimini talihsizlik ve kimi zaman sakat birey ve çevresi için sorun kaynağı olarak gören haberler.

Tıp uzmanı söylemine yer veren bir haberin “Engellilerde idrar kaçırma önemli bir problem!” (Sözcü, 2018) isimli başlığı, yaptığı önermenin kaynağını belirtmeyerek enformasyon eksiltimine başvurmakta ve cümle sonunda ünlem işareti kullanarak söylemine vurgu yapmaktadır. Haberin spotunda Türkiye’de yaşayan sakat bireylerin sayısı ile ilgili istatistik bir bilgi ve devamında tıp uzmanının tek cümlelik görüşüne şöyle yer verilmektedir;

“Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de engelli nüfus oranının yüzde 6,9 olduğunu belirtiyor. Engellilerde sosyal hayatı etkileyen en büyük ürolojik sorunlardan biri de idrar kaçırma problemi! Konu ile ilgili bilgiler veren Kontinans Derneği Başkanı Üroloji Uzmanı Prof. Dr. Tufan Tarcan, ‘Engellilerde idrar kaçırma sorununda dikkat edilmesi gereken durumların en başında üst idrar yolları yani böbreklerin korunması gelmektedir’ vurgusu yaptı.”

Haber spotunda kullanılan istatistiksel bilgi ve uzman görüşü haberin inandırıcılığını güçlendirmek için retoriksel amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Haberde iki adet fotoğraf kullanılmaktadır. Stok fotoğraf olduğu görülen ilk fotoğrafta bir tekerlekli sandalye ve onu kullanan bir el yer almaktadır. Sakatlığın görsel alanda genellikle tekerlekli sandalyeyle temsil edilerek tüm sakatlık deneyimlerinin sadece yürüyememeye indirgenmesi bu haberde kullanılan görsel ile yeniden üretilmektedir.

Haberde kullanılan ikinci fotoğrafta takım elbise içinde, kendinden emin bir duruş ile poz vermiş şekilde tıp uzmanının göğüs plan bir fotoğrafı yer almaktadır. Bu fotoğraf yine retorik olarak haberin inandırıcılığını güçlendirici bir araç olarak kullanılmaktadır.

Haber metninde tıp uzmanının engellilik tanımı kendi sözleriyle şöyle aktarılmaktadır;

“Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler”

Sakatlığa dair özellikle tıp uzmanı tarafından getirilen bu tanım sağlamcı bir bakışla normal yaşam kavramı geliştirirken, sakat bireyleri bu yaşama kendini adapte edemeyen, normal dışı, sorunlu ve edilgen bir grup olarak konumlandırmaktadır.

Haberin devamı ve bütünü incelendiğinde cümleler arasında işlevsel ilişkiler olduğu görülmektedir, idrar kaçırmanın problem olduğunu belirten cümlelerin ardından, tıp uzmanının idrar kaçırmaya neden olan rahatsızlıklar ve yeti yitimleri, bunun neden olduğu tıbbi ve sosyal sorunlar ve tedavi yöntemlerinden bahsettiği önceki cümleyi açıklayıcı cümleler birbirini takip etmektedir. Ayrıca bu takip eden cümleler haber metninde geçen tıbbi kavramları da kullanımlarından sonra açıkladıklarından, aralarında kavramsal bir ilişki de mevcuttur. Sakat bir bireyin özne olarak olmadığı, onun adına sağlam bireylerin konuştuğu, özellikle de bu haberdeki gibi uzman dilinin hâkim olduğu söylemler hem sakat bireylerin seslerini duyurmasını kısıtlayabilmekte hem de deneyimlerini değersizleştirebilmektedir. Ana akım haberlerde hakların ve bilinçlenmenin konuşulduğu etkinlikler ve günlerde sakat bireyler yerine tanınmış ve sakat olmayan kişilerin söylemlerinin ön plana çıkarılması gibi, sakat sağlığı konusunda da uzmanların söylemleri ön plana çıkarılmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman sakat bireylerin kendi bedenleri ve sağlıkları hakkındaki deneyimlerini paylaşması engellenebilmektedir.

Sağlık temalı haberlerde sakat bireylere yönelik özel hizmetleri içeren haberler de mevcuttur. “Diş Hastanesinde Engellilere Özel Hizmet” (Hürriyet, 2015) başlıklı haber bu haberlere bir örnek oluşturmaktadır. Başlıkta enformasyon eksiltilimiyle engelli bireylere yönelik içerik bilgisi verilmeyen bir hizmetten bahsedilmektedir. Haberin spotunda başlıkla işlevsel bir ilişki içinde bu hizmetin içeriği açıklanmaktadır; “Eskişehir Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi’nde sadece engellilere özel diş muayene ve tedavisi yapılıyor.”

Haber fotoğrafında muayene koltuğunda oturan bir kişi ve sağlık çalışanları olabileceği izlenimi uyandıran tıbbi kıyafetler ve cerrahi maskeler giymiş yedi ayrı kişi muayene odasında koltuktaki kişiyi çevrelemiş şekilde görülmektedir. Bu görsel haberde özne olarak yer alan sakat bireylere özel ihtimam gösterildiği mesajını veren retorik bir öge olarak kullanılmaktadır.

Haber içerisinde hastane yöneticisi de olduğu belirtilen doktorun sözlerine şöyle yer verilmektedir;

“Engelli hastalarımıza daha ulaşılabilir ve kaliteli hizmeti verme çabası içerisindeyiz. Pazartesi ve çarşamba sabah mesaisini engellilerimize ayırdık. Diş çekimi ve dolgusu, diş taşı temizliği hizmetlerini gerçekleştirdiğimiz hastanemizde 2015 yılı içerisinde toplam 245 engelli hastamızı tedavi etmiş bulunuyoruz. Engelli hasta diş tedavisi özel yöntem ve uygulamalarla diğer hastalarımıza göre daha zor gerçekleşmektedir. Bu bakımdan engellilere hizmet veren hastanemiz ameliyathanede görevli cefakâr diş hekimi ve sağlık çalışanlarımıza teşekkür ederiz”

Haberin sentaktik yapısında yorumu alınan yetkili ve uzman kişinin sakat bireyler hakkında engellilerimiz şeklinde söylediği ifade sakat bireylerin bireyselliklerini yok saymakta ve işlevsel ilişki açısından incelendiğinde zıtlıklar kurarak biz ve onlar kurgusu içinde sakat bireylerin sağlam bireylere tabi olduğu yönünde bir söylem geliştirmektedir. Ayrıca haberde hizmet sağlayan tarafın doğrudan ifadelerine yer verilirken bu konuda sakat bireylerin görüşleri dolaylı bir şekilde ve sanki öznel fikirleri olmayan tek bir kolektif varlıklarmışçasına şu şekilde verilmektedir;

“Hastanede tedavi gören engelli hasta ve yakınları ise, gördükleri ilgi ve hizmetten duydukları memnuniyeti dile getirdiler.”

Haberin bu kısmında anonim bir şekilde kaç kişi oldukları belirtilmeden sakat bireylerin genel bir yorumunun aktarıldığının iddia edilmesi haberde bir kez daha sakat bireylerin bireyselliklerinin yok sayılmasına neden olmaktadır.

Haberin mikro yapısına bakıldığında diş hekimleri ve sağlık çalışanları tedavi edenler ve hizmet verenler olarak aktif cümle yapıları ile anlatılırken, sakat bireylerin tedavi edilen özneler olarak edilgen cümlelerle temsil edildiği görülmektedir.

Ana akımda sağlık temalı haberlerde de sakatlığın olumsuz bir imge olarak kurgulandığını ve sakat bireylerin sorun kaynağı olarak temsil edildiğini görmek mümkündür. “Ne uyuyor ne de ailesini uyutuyor” (Hürriyet, 2014) haber başlığı sorun kaynağı olan bir bireye işaret etmektedir. Haberin spotunda ise olayın içeriği özet

geçilmekte ve başlıkta atıfta bulunulan kişinin sakat bir birey olduğu anlaşılmaktadır;

“- Diyarbakır'da 4 yıl önce 12 parmaklı, dili yapışık ve görme engelli dünyaya gelen Sultan Altuner'i ayrıca beyindeki rahatsızlığından dolayı da uyuyamıyor - Uyumayan çocuklarının kendisine zarar vermesinden çekinen anne ve babası 24 saat boyunca yanından ayrılmıyor - Baba Altuner'i: 'Annesi gündüz yanından ayrılmadığı için ev işleri ile diğer çocuklarımızın bakımını yapamıyor. Ben de gündüz çalışmama rağmen geceleri uyuyamıyorum' “

Spotta sorun olarak gösterilen uyuyamama ve uyutmama ailenin çocuğunun beyindeki bir rahatsızlığından dolayı olduğu bilgisi verildiği üzere olayla bağlantısı olmamasına rağmen çocuğun görme yetisinin olmadığına dair verilen bağlamsız ekstra bilgi, sakatlığı sorunla özdeşleştiren toplumsal söylemi yeniden üretmektedir.

Sakatlığa dair metinde yaratılan olumsuz imgeyi pekiştirici olarak haber fotoğrafında sakat çocuk ağlamaklı bir ifade ile görülmektedir.

Haberin devamında aile üyelerinin doğrudan ifadeleriyle yaşadıkları sıkıntıların kaynağı olarak sakat çocuğun tıbbi geçmişi, yaşadıkları maddi sorunlar ve devletten alınan evde bakım ücretinin kesilmesi ardaalan bilgisi olarak verilmektedir. Ancak haberde evde bakım ücretinin sosyal devlet kapsamında anayasal bir hak olduğu ve yaşanan bu kesintinin hak ihlali olduğu belirtilmemekte, olay yardım temelinde kurgulanmaktadır.

Haberin sentatik yapısına bakıldığında sakat bireyin aktif cümle yapıları ile “uyumuyor”, “durmuyor” gibi kelimeler kullanılarak metinde yer aldığı görülmektedir. Olumlu haberlerde sakat bireylere edilgen olarak yer verilirken, buradaki gibi olumsuz haberlerde aktif olarak yer verilmesi haberin dramatik temasını güçlendirmek için bilinçli olarak kullanılmaktadır.

Sakatlık ve sağlık teması altında erişilebilirlik teknolojileriyle ilgili karşımıza çıkan haberler de kimi zaman bazı ön yargılar içerebilmektedir. “Engelli bireyler için ‘akıllı baston’” (Hürriyet, 2019) başlıklı haberin spotunda farkındalık oluşturma hedefiyle bir ortaokul öğrencisi tarafından geliştirilen baston şöyle anlatılmaktadır;

“Ortaokul öğrencisi Deniz Kasapbaşoğlu, Dünya Engelliler Günü kapsamında görme engelli bireyler için kodlama, elektronik (Arduino) ve 3 Boyutlu tasarım uygulamalarını bir araya getirerek ‘Akıllı Baston’ yaptı. Kasapbaşoğlu bu projeye, Dünya Engelliler Günü’nde bu konuyla ilgili bir farkındalık oluşturmayı amaçlıyor.”

Haberi tanımlayıcı bir unsur olarak fotoğrafta akıllı bastonu geliştiren öğrenci bastonla görülmektedir.

Haberin devamında görme yitimli bireylerin karşılaştıkları fiziksel engellerden bahsedilirken sosyal yaşamda karşılaştıkları engellere değinilmemekte ve anlatılan olayın farkındalık oluşturma amacına rağmen metin içerisinde görme yitimli bireylerin hâlihazırda zaten zor bir yaşamları olduğuna dair ön kabule dayalı ön yargı içeren bir ifade yer almaktadır;

“Engelli bireyler, sosyal yaşamlarında birçok zorlukla karşı karşıya geliyor. Görme engelli bireylerin, özellikle sokakta, yolda yürürken daha önce karşılaşmadıkları bir engelle yüz yüze gelmeleri çok olası. Bu durum onların hayat standartlarını düşürerek yaşamlarını daha zorlu hale getiriyor. Teknolojiyi hayatımızın her noktasında aktif olarak kullanıyoruz.”

Haberin sözcük seçimlerine bakıldığında sakat bireylerin engelli olarak tanımlanması dışında, engel sözcüğünün “engelle yüz yüze gelmek”, “engelle karşılaşmak”, “engeli algılamak”, “engel görmek” şeklinde başka noktalarda da sık sık kullanılarak vurgulandığı görülmektedir. Engel kelimesine yapılan bu vurgular, sakat bireylerin hayatını yalnızca engellerle dolu göre sağlamcı ideolojinin yansıması olarak haberde yer almaktadır.

4.1.7. Başarı Hikayelerini Anlatan Haberlerde Azmeden Engelliler

Sakat bireylerin haberlerde başarıları nedeniyle yer almaları da bir diğer temayı oluşturmaktadır. Ana akım haberler incelendiğinde sakat bireylerin başarılarının abartılarak kahramanlaştırıldıkları ve haber dilinin genellikle engeline rağmen şeklinde bir söylemle oluşturulduğu görülmektedir. Ana akım haberlerdeki bu tutum sakatlığı bireysel bir durum ve sorun olarak kavramsallaştıran, ayrıca sakatlığın bir çeşitlilik olduğunu reddeden, sakat bireylerin toplumsal yaşama tam katılımındaki engelleri görmezden gelen ön yargılı ve ayrıştırıcı bir söylem kullanmaktadır. Bu haberlerde sakat bireylerin engellerine rağmen ve azimle ulaştıkları başarı hikayeleri sanat, spor, eğitim, kariyer alanlarında olabildiği gibi olağan insan ilişkileri hakkında da olabilmektedir.

“Görme yetisini kaybetti ama azimle öğretmen oldu” (Hürriyet, 2018) haber başlığı öğretmenliğin ancak gören gözlerle yapılabileceği ve görmeyen bireylerin ancak çok çaba harcayarak bu mesleği yapabileceği konusunda ön yargı içeren bir ifade içermektedir.

Haberin spotu şöyle devam etmektedir;

“Afyonkarahisar'da işçi olarak çalışırken 10 yıl önce görme yetisini kaybeden Yusuf Şen (35), hayat mücadelesinden vazgeçmedi. Hem çalışıp hem okuyan Yusuf Şen, sosyal bilgiler öğretmeni oldu. Yusuf Şen, ‘Başardığım için çok mutluyum. İnanın insan istedikten sonra hiçbir engel yok. Gözmüş, maddi yetersizlikmiş bunların hepsi bahane. Yeter ki insan başarmak istesin’ dedi.”

Spotta ardalın bilgisi olarak görme yitimli bireyin sakatlığı ile bilgi verirken, mücadele etti, vazgeçmedi hem çalıştı hem okudu gibi sözcük seçimleriyle sakat olarak eğitim almanın, iş sahibi olmanın bireysel nedenlerle çok zor olduğu yönünde bir anlatım kullanılmıştır. Spotun devamında insan istedikten sonra hiçbir engel yok şeklinde verilen sakat bireyin sözleri de sakatlığın sosyal yönlerini yok sayan ve sakatlığı bireysel olarak sorunlaştıran toplumsal söylemi tekrar etmektedir.

Haberde inandırıcılığı güçlendirmek için kullanılan fotoğrafta görme yitimli birey sınıfta öğrencileriyle birlikte ders işlerken görülmektedir.

Haberde “Yusuf Şen, en büyük destekçisinin kendisini her gün şehir merkezinden okula getiren eşi olduğunu söyledi.” şeklinde verilen ifade sakatlığı yardımıyla bağdaştıran toplumsal söylemi tekrar etmektedir.

Haberin mikro yapısında retorik olarak görgü tanıkları olan öğrencilerin ifadelerine başvurulduğu ve engeline rağmen sözcük seçiminin kullanıldığı görülmektedir;

“Öğrencilerden 6. sınıftan Mevlüt Can Oduncu, ‘Gözünden engelli olmasına rağmen diğer öğretmenler gibi her şeyi bize öğretiyor. Hocamızla birlikte her engeli aşıyoruz, onu çok seviyoruz’ diye konuştu.”

Haberde eğitim hakkı ve çalışma hakkı kapsamında sakat bireylerin erişimsiz çevre ve sağlamsı toplum kaynaklı yaşadıkları engellemeler ve hak ihlallerine değinilmemekte ve bu toplumsal sorun görme yitimli öğretmen üzerinden bireyselleştirilmektedir.

Sakat bireylerin yaşamlarında elde ettikleri diğer alanlardaki başarılar da ana akım haberlerde yukarıdaki örnekteki söylemlerle benzer şekilde hikayeleştirilmektedir. Ayrıca sakat bireyler ön yargıyla asexual olarak varsayıldıkları için hayatlarında bir partnere sahip olmaları dahi bir başarı hikayesi olarak haberleştirilebilmektedir.

“Biri kısa boylu, diğeri görme engelli çiftin mutluluğı” (En Son Haber, 2019) başlıklı haberi buna bir örnek olarak vermek mümkündür. Haberin spotunda aşkları engel tanımıyor şeklindeki ifadeler duygusal ilişkileri sadece sağlam bireylerin tekeline veren, sakat bireylerin sakatlıkları nedeniyle bir ilişki yaşamalarının zor olduğuna dair

sakat bireyleri güçsüzleştirici sağlamcı düşünceleri aşağıdaki örnekte olduğu gibi meşrulaştırmakta ve yeniden üretmektedir;

“Gaziantep'te 16 yıl önce evlenen 1.30 santimetre boyundaki Özge ile doğuştan görme engelli Rıza Demir'in, aşkı engel tanımıyor. Engelleri bir bir aşan çift, mutlu bir şekilde yaşam sürüyor.”

Ayrıca spotta 16 yıllık evli oldukları ve kadının boyunun 1.30 cm olduğu gibi rakamsal bilgiler de haberde inandırıcı bir retorik unsur olarak kullanılmaktadır.

Haberde kullanılan fotoğraflarda çift yan yana ve gülümserken görülmektedir. İnternet haberciliğinin çoklu medya imkânı ile çiftle yapılan soru cevap içerikli bir video da haberde kullanılmaktadır. Videoda muhabirin kadına yönelttiği çeşitli sağlamcı sorular şu şekilde sıralanmıştır;

“Siz de engellisiniz, bunu bir sıkıntı yaptınız mı, dert yaptınız mı?”

“Engelli bir eşiniz var, bununla ilgili bir sıkıntınız var mı?”

“İnsanlar size bakarken teselli oluyorlar mı?”

Haber videosunda yöneltilen bu sorular sakatlığı ve sakat bir partnere sahip olmayı sorunlaştıran, sakat bireyleri sağlamlar tarafından bakılınca adeta ibret nesnesi olarak konumlandırıan, ön yargıları ve sağlamcı düşünceleri meşrulaştırıcı oldukça problematik ifadeler içermektedir.

Haber metninde ve videosunda kullanılan sorun, onaylamayan, dert, sıkıntı, teselli şeklindeki sözcük seçimleri sakatlığı olumsuzluklar ve mağduriyetle bağdaştıran sağlamcı düşünceleri yeniden üretmektedir.

Sakat bireylerin başarıları veya sağlamcı perspektifle başarı olarak görülen deneyimleri ana akım medya tarafından sakat bireyleri kahramanlaştırıcı veya sakatlığı mağduriyet ile özdeşleştirici söylemlerle kurgulanmaktadır. Kahramanlaştırıcı ifadeler sakat bireylerin kimi zaman sağlamlar yapınca olağan görülen başarılar için dahi hayatta daha çok efor sarf etmesi gerektiğine dair bir ön kabulü içermekte, sosyal hayattaki engeller ve kapsayıcı politikalar hakkındaki yanlışları veya eksikleri görmezden gelerek bunların sorumluluğunu bireye yüklemektedir.

4.1.8. Hak İhlalleri Haberlerinde Sakatlık

Diğer haberlerle kıyaslandığında daha az sıklıkta da olsa yaşanan hak ihlallerini konu edinen haberlere de ana akımda yer verilmektedir.

“Görme engelli öğretmen görevinden telefonda pardon denilerek alındı” (Sözcü,

2018) haber başlığında olay spotta şöyle özetlenmektedir;

“Manisa'nın Yunus Emre ilçesinde yaşayan görme engelli Müge Turanlı, öğretmen olarak görev yaptığı hafif düzeyde otizmlili çocukların gittiği okuldan MEB tarafından telefonda 'pardon' denilerek görevden alındı. MEB'den yapılan açıklamada ise 'Gerekli hassasiyet gösterilmedi. Özür dileriz' denildi.”

Haberde kullanılan fotoğrafta öğretmen gülümser şekilde olumlu bir ifadeyle görülmektedir. Bu görsel haberde aktif bir özne olarak hakkını arayan kendine güvenli sakat birey söylemini güçlendirici bir işlev olarak yer almaktadır.

Haber ardalan bilgisine bakıldığında öğretmenin yaşadığı hak ihlaline kendisinin doğrudan aktardığı ifadelerle yer verilmektedir;

“Her şey yolundaydı, uyumlu bir şekilde ders işledik. Ta ki üçüncü ders saatinin sonunda telefonum çalana kadar. İlçe milli eğitimden arayan kişi, ‘Hocam biz sizin öğretmenlik atamanızla ilgili hata yapmışız, pardon’ dedi. Görme engelimin bu sınıfta çalışmaya uygun olmadığını söyledi.”

“Görevden alınmama gerekçe olarak velilerin beni istemediğini söylediler (...)”

“Bir yetkili ise, ‘Hocam üzülme, bir sonrakinde sizi kıyıda köşede bir okula veririz’ dedi. Ben de ‘kıyıda köşede okulun’ ne demek olduğunu sordum, ondan sonra lafı çevirmeye başladı. ‘Engeli olmayan bir öğretmeni eminim ki böyle bir telefonla görevden alamazdınız’ demem üzerine işin bizzat takipçisi olacağını ve bir sonraki atamamda asla böyle bir sorun yaşanmayacağını söyledi.”

Haberde hak ihlali yaşayan sakat bireyin doğrudan kendini ifade etmesi için bu şekilde alan açılması, haberin hak odaklı olmasının kriterlerinden birini yerine getirmektedir. Zira devamında öğretmenin hak mücadelesi konusunda söylediği sözlerle de haberde yer verilmektedir;

“Ben şu anda şanslıyım ki kendimi ifade ettim ve bir sürü insana ulaştım. Ama benzer bir durumu yaşayan fakat ne yapacağını bilemeyen engelli insanlar olabilir. Belki benim çabam ve kazanımım ona ilham olur, Google ile aradığı zaman okur, sonuç alınabileceğine dair inancı artar.”

Haberin devamında Millî Eğitim Bakanlığında gelen konuyla ilgili açıklamalara yer verilmekte ve gerekli hassasiyetin gösterilmemesi nedeniyle bakanlığın öğretmenlerden özür dileyerek kendisinin başvurduğu alternatif alanlarda görevlendirme yapılabileceğini belirttikleri bilgisi verilmektedir. Böylece haberin sonunda hak mücadelesinin olumlu sonuçlandığı bilgisi verilerek, sakat bireyleri güçlendirici bir haber kurgusu kullanılmaktadır.

Haberde kullanılan cümleler aktif yapıdadır. Haber kaynakları ise sakat birey öncüllü olmak üzere MEB’i de içermekte ve retoriksel olarak bu sayede haberin inandırıcılığı arttırılmaktadır.

Bir diğer hak ihlali haberi örneği için ise Hürriyet’in “Engelliler çalışma hayatında yer bulmakta zorlanıyor” (Hürriyet, 2015) başlıklı haberine bakılabilir. Bir olumsuzluk anlatan haber başlığının cümle yapısına bakıldığında sakat bireylerin aktif olarak yer aldığı görülmektedir, istihdam probleminin anlatıldığı cümlede sakat bireylerin aktif yapıda yer alması problemin kaynağı olarak sakat bireylerin kendisini işaret etmektedir.

Haberin spotunun cümle yapısında ise bu durum değişmekte ve sakat bireyler “çalıştırılan” olarak edilgen, iş verenler ise “çalıştıran” olarak aktif yapıda yer almaktadırlar;

“Yaklaşık 5 milyon engellinin bulunduğu Türkiye’de, 50 ve üzeri çalışana sahip şirketlerin engelli istihdam etme zorunluluğu bulunuyor. Ancak 49 ve daha az çalışanı olan işletmelerin sadece yüzde 21.3’ü engelli personel çalıştırıyor.”

Haber fotoğrafında bir tekerlekli sandalye kullanıcısı görülmektedir, sakat bireyleri temsil etmek için seçilen bu fotoğraf haberde sakat bireyleri genelleştirici bir işlev görmektedir.

Haberin devamında ise verilen istatistik bilgiler retorik bir işlevde inandırıcılık unsuru olarak kullanılmaktadır;

“Nüfusun geneli için işgücüne katılım oranı yüzde 47,5 iken, en az bir engeli olan nüfusta bu oran yüzde 22,1. En az bir fonksiyonu gerçekleştirmede zorluk yaşayan nüfusun (15 ve daha yukarı yaş) işgücüne katılım oranı erkeklerde yüzde 35,4, kadınlarda ise yüzde 12,5. Tüm nüfusta işgücüne katılma oranı erkeklerde yüzde 69,2 iken, kadınlarda ise yüzde 25,9. Diğer bir ifadeyle engelli nüfusun işgücüne katılım oranı tüm nüfusun katılım oranının yarısı kadar. Çalışan sayısı 50 olduğunda engelli istihdam oranı yüzde 78.8’e çıkıyor. Engelli istihdam etmeyenlerin oranı ise yüzde 21.2’de kalıyor.”

Haberin ardaan bilgisinde istihdam sorununun altında yatan ön yargılar gibi toplumsal sorunlardan ise bahsedilmemekte, bu durum sakat bireyler ve iş verenler arasındaki ilişki özeline indirgenmektedir.

Haberde devletin bu hak ihlali konusunda yaptıkları anlatılırken edilgen bir cümle yapısı, iş verenler anlatılırken aktif bir cümle yapısı kullanılmaktadır, bu da devletin sorumluluğunu yerine getirdiği ancak özel sektörün bu soruna kaynaklık

etmeye devam ettiği algısını oluşturmaktadır;

“Hükümlere aykırı olarak engelli ve eski hükümlü çalıştırmayan işverene çalıştırmadığı her engelli için aylık 1700 TL idari para cezası veriliyor. Engellilerin istihdam için yeni girişimler yapılırken, 49 ve daha az çalışana sahip işletmelerin ise sadece yüzde 21.3’ü engelli istihdam ediyor.”

Sözcük seçimlerine bakıldığında sakat bireylerin hak talepleri anlatırken “istiyor” sözcüğüne sıkça vurgu yapılarak haberde bir muhtaçlık teması oluşturulduğu da görülmektedir;

“engellilerin yüzde 33’ü iş yerinde daha fazla mola vermek istiyor.”

“engellilerin yüzde 85.7’si aldıkları sosyal yardımların artırılmasını istiyor.”

“engelliler kendilerinin sadece seçim zamanı hatırlanmamasını istiyor.”

“engelliler, sağlık, eğitim, ulaşımdaki sorunların çözülmesini ve istihdama yönelik çalışmaların artmasını istiyor.”

Haberin bütünü incelendiğinde her ne kadar hak ihlali nedeniyle sakat bireylerden yana bir tavır alınmaya çalışıldığı gözlense de, bu ihlali yasal olarak önlemesi gereken resmî kurumların sorumluluğu göz ardı edilmekte, sorun bireyselleştirilmektedir.

4.1.9 Geleneksel Medyaya İlişkin Bulguların Genel Değerlendirmesi

Ana akım internet haberlerinin bütününe bakıldığında sakat bireylerin homojen bir grup olarak bireyselliklerinin yok sayıldığı, oluşturulan temsillerde sakat kimliğinin mağduriyet, acıma, sorun kaynağı gibi çeşitli olumsuz imgelerle pasifize edilmiş bir şekilde yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Sakat bireylerin sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunların toplumsal arka planı ardalanan bilgisi olarak akım haber dilinde görmezden gelinmekte, erişilebilir, kapsayıcı ve pozitif ayrımcı uygulamaları anlatan haberlerin söylemleri yardım temelli oluşturulmaktadır. Sakat bireyler moral verilmesi, desteklenmesi gereken kişiler olarak yansıtılırken elde ettikleri başarılar da azmetmeye, çok çalışmaya ve bireyselmış gibi gösterilen engelleri aşmaya bağlanmaktadır. Ayrıca sakatlık çoğu zaman bir dramatizasyon aracı olarak da haberlerde bağlam dışı bir şekilde yer almaktadır.

Bunun yanı sıra 3 Aralık Uluslararası Engelliler Gününde dahi sakat bireyler ve örgütlenmelerinden daha çok siyasetçilerin, ünlülerin, uzmanların ve kimi yetkililerin sesine yer veren ana akım medya, güçlülerin dilini kullanmaktadır. Bu güçlü dilin

içerisinde ise sakat bireyler hakkında konuşulurken cümlelerin işlevsel ilişkilerinde biz ve onlar ayrımı yapılarak engelli kardeşlerimiz, engellilerimiz gibi sözcük seçimleriyle sakat kişilerin bireyselliklerini yok sayan, üstenci, lütuf anlamalı söylemler kurulmaktadır. Sakat bireylere aktif bir özne olarak yeterince yer vermeyen ana akım medya, sakat bireylerin deneyimlerini önemsizleştirmekte, bireyselliklerini ise göz ardı etmekte ve varoluşlarını sadece yeti yitimlerine indirgemektedir. Buna karşılık sakat bireylere ve sakat hareketinden kişilere yer verilen az sayıda haberlerin söyleminde de sakatlığın olumsuz imgelerle temsil edildiğini görebilmek mümkündür.

Haberin cümle yapılarında sakat bireylere genel olarak edilgen olarak yer verilirken, olumsuzluk içeren haberlerde bu olumsuzluğu vurgulayıcı bir yöntem olarak sakat bireylere aktif olarak yer verilmektedir.

İncelenen haberlerde kullanılan fotoğraflar retorik açıdan büyük ölçüde sakat kimliğini genelleştirici, indirgeyici, mağduriyet ve olumsuzlukları vurgulayıcı, haberin hikayesini tanımlayıcı ve inanılabilirliği arttırıcı işlevdedirler.

Haberlerin şematik yapısında sakat bireylerin engelliler olarak genelleştirilmesini alışlagelmiş gazetecilik mesleği pratiklerine bağlamak mümkündür ancak bu durum sayısız sakatlık deneyimini yok saymakta ve sakatlığı kimliksizleştirmektedir.

Yıllar içerisinde yavaş ve yetersiz de olsa kimi haberlerin dilinde iyileşmeler olduğu söylenebilse de ana akımın sakatlık konusunda net bir tutumu olduğunu söylemek mümkün değildir.

4.2. Eleştirel İnternet Haber Sitelerinde Sakatlık Temsili

Bu tez çalışması kapsamında eleştirel internet haberlerinde sakatlık temsili tespit edilen beş ayrı tema altında toplanarak eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmektedir.

4.2.1. Haberlerde Haklarını Arayan Özneler Olarak Sakat Bireyler ve Sakat Hareketi

Bu araştırma kapsamında eleştirel medya olarak tanımladığımız internet haber sitelerindeki haberler incelendiğinde, ana akımdan farklı olarak doğrudan sakat bireylerin ve sakat hareketinin ayrımcılık, hak talepleri, bilinçlendirme etkinlikleri gibi haberlerde özne olarak daha sık yer aldıkları, kendi seslerinin ve deneyimlerinin daha

görünür olduğu görülmektedir.

“Engellilere Yönelik Önyargılar Tüm Acımasızlığıyla Sürüyor” (Bianet, 2018) başlığına bakıldığında ifadenin tırnak içerisinde verilmesi başlıkta doğrudan bir aktarım yapıldığını göstermektedir. Başlıkta toplumsal bir soruna dikkat çekilse de, sakatlık acımasız ön yargılar ifadesiyle olumsuzlukla ilişkilendirilmektedir.

Haberin spotuna bakıldığında başlıkta aktarılan doğrudan ifadenin kaynağı belirtilmekte ve kullanılan cümle yapısında sakat bireylere edilgen bir konumda yer verilmektedir;

“Engelliler Konfederasyonu’nca yayımlanan basın açıklamasında engellilerin yaşadıkları sorunlara ve taleplere dikkat çekildi.”

Başlıkta olduğu gibi spotta da enformasyon eksiltimine başvurulduğu ve sakat bireylerin engelliler olarak genelleştirildiği görülebilmektedir.

Engelliler Konfederasyonu, Türkiye Körler Federasyonu, Zihinsel Engelliler Federasyonu, Altınokta Körler Derneği, Türkiye Sakatlar Derneği adına Engelliler Konfederasyonu Başkanı Avukat Turhan İçli’nin yayımladığı basın açıklaması kullanılmaktadır. Haber bu basın açıklamasından yapılan doğrudan alıntılarla oluşturulmaktadır.

Haberde hak ihlalleri ve sakat hareketinin talepleri kimi zaman inandırıcılığı güçlendirici sayısal bilgilerle ve çeşitli kanun ve mevzuatlara yapılan atıflarla desteklenerek verilmektedir ve bunlar aynı zamanda haberin ardalan bilgisini oluşturmaktadır;

“Birleşmiş Milletler’in (BM) kabul ettiği Engelli Hakları Bildirisi’nin üzerinden 43, 2009’dan beri Türkiye için de bağlayıcı olan BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin üzerinden 12 yıl geçtiğinin hatırlatıldığı açıklamada engellilerin sorunlarının büyük ölçüde devam ettiği belirtildi.”

“Kamu binalarının, açık alanların ve toplu taşıma araçlarının engelliler için erişilebilir hale getirilmesi 1997 yılından itibaren mevzuata girmiş olmasına rağmen 21 yıldan beri bir arpa boyu yol alınmış durumda.”

“... 3 bine yakın engelli öğretmen adayı varken alınacağı duyurulan engelli öğretmen sayısı 500 olarak ilan edilmiştir. Bu nedenle en az 1.500 engelli öğretmen atanmasını, tercihlerde avukatlık, psikologluk, sosyologluk gibi mesleklere daha çok yer verilmesini istiyoruz.”

Haberde kullanılan basın açıklamasındaki cümle yapıları sakat hareketini anlatırken aktif olarak kurulmaktadır. Bu aktif yapıda kullanım hakları için mücadele

eden sakat bireylerin seslerini güçlendirici bir işlev görmektedir.

Basın açıklamasındaki sözcük seçimlerine bakıldığında *istiyoruz* sözcüğü yirmi iki kere kullanılarak vurgulanmaktadır. Böyle bir vurgunun sakat bireyleri sürekli taleplerde bulunan sorunlu kişiler olarak konumlandığı düşünülebileceği gibi tam aksine kendilerini haklarına sahip çıkan güçlü toplumsal özneler olarak konumlandıkları da düşünülebilir.

Doğrudan sakat bireylere ve sakat hareketine yer veren haberlerden bir diğeri olarak “İşitme Engellilerden 3 Aralık videosu: Kutlanacak bir şey bulamadık 3 Aralık'ta yokuz” (Sol, 2012). Başlıktaki ifadelerden doğrudan sakat bireylerin sözlerine yer verildiği görülmektedir. Başlıkta kullanılan cümle yapısı ise aktif olarak kurulmuştur. Bunun yanı sıra yapılan enformasyon eksiltimiyle bu işitme engellilerin kimler olduğu, 3 Aralık’ın ne olduğuna dair bilgilere yer verilmemektedir.

Haberin spotu ise başlığı açıklayıcı ve özetleyici şekildedir;

“İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği bu yıl da 3 Aralık Engelliler Günü kutlamalarını protesto ediyor. 3 Aralık dolayısıyla bir de video hazırlayan dernek, ‘3 Aralık'ta yokuz’ dedi.”

Spotta sakat bireylerin ifadeleri dolaylı bir anlatımla alıntı yapılarak aktif cümle yapısı içinde verilmektedir.

Haberde kullanılan siyah beyaz renksiz görselde iki adet el sırt sırta birbirine bakmakta, bilgisayarda düzenlenen eklemelerle bir elin üzerine yerleştirilen ağız, karşısında diğer elin üzerine yerleştirilmiş kulağa bağmaktadır. Kullanılan bu görselde, haberde yer alan duyu yitimli bireylerin sorunlarının metaforik bir şekilde anlatılması hedeflenmiştir.

Şekil 16. İşitme Engellilerden 3 Aralık videosu

Kaynak: <https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/isitme-engellilerden-3-aralik-videosu-kutlanacak-bir-sey-bulamadik-3-aralikta-0>, Erişim tarihi: 09.08.2020

Haberin devamında “3 Aralık’a bir kez daha büyük sorunlarla giren işitme engelli yurttaşlar, ‘bu yıl 3 Aralık’ta yokuz’ dedi ve nedenlerini sıraladı.” şeklinde aktif cümle yapısıyla yer verilen ifadeler ise genelleştirme yaparak tüm duyu yitimli bireylerin devamlı olarak büyük sorunlar yaşadığı mesajını vermektedir.

Başlıkta ve spotta duyu yitimli bireylerin hazırladığı ifade edilen video da haber sayfasında yer almakta ancak video sayfadan kaynaklanan teknik bir nedenle açılmamakta hatta küçük resim olarak ön izlemesi dahi görülememektedir. Bunun nedeni olarak haberin yayınlanmasının üstünden sekiz yıl geçmesi ve gerekli güncellemelerin yapılmaması düşünülebilir. Yeni medya ortamının sağladığı video, link verme, foto galeri gibi olanaklar haberde inşa edilen anlamı ve haberin retoriğini güçlendiren bir işlev görebilmektedir.

Haberin devamında İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği’nin videoda geçen ifadelerinden oluşan yaşadıkları sorunları ve taleplerini anlatan cümleler ardalan bilgisi olarak doğrudan aktarımla aktif cümle yapılarıyla verilmektedir. Bu cümlelerin her biri büyük harflerle “3 ARALIK'TA YOKUZ” ifadeleriyle sloganvari bir şekilde bitmektedir. Bunlardan birkaçına örnek vermek gerekirse;

“İşitme engellilerin zaruri ihtiyacı olan, işitme cihazlarının SGK ödemeleri bu kadar az olduğu müddetçe bu yıl biz, 3 ARALIK'TA YOKUZ”

“İşitme engellilere okul öncesi kurumların açılması, çoğaltılması gerçekleşmediği müddetçe bu yıl biz, 3 ARALIK'TA YOKUZ”

“İşitme engellilerinde bir engelli olduğu bilincine varıp ÖTV muafiyeti gibi diğer engel gruplarına tanınan hak ve imtiyazlarında İşitme engellilere de tanınmadığı sürece bu yıl biz, 3 ARALIK'TA YOKUZ”

“Engelli kotalarına uymayan firmalar ile istihdam sorunları devam ettiği müddetçe bu yıl biz, 3 ARALIK'TA YOKUZ”

“Sinema ve televizyondaki Türk filmlerinde Türkçe altyazı şartı olmadığı müddetçe bu yıl biz, 3 ARALIK'TA YOKUZ”

“Hayati ve Adli durumlarda işaret dili bilen kamu ve özel sektör personelleri olmadığı müddetçe bu yıl biz, 3 ARALIK'TA YOKUZ”

Sözcük seçimlerine bakıldığında *yokuz* sözcüğüne büyük harfler kullanılarak sıkça başvurulması, söylemde verilen mesajı vurgulayıcı bir unsur olarak kullanılmaktadır. Volosinov’a göre dilde vurgu önemlidir zira sözcüklerle yapılan vurgular o sözcüğün bağlamıyla ilişkilidir ve bu bağlamlarla inşa edilen anlamlar söyleyenin ve söylenenin kimliğine göre değişiklik gösterebilirler (Alparslan, 2019, s. 39).

Haberin bütününe bakıldığında büyük ölçüde sakat hareketinden bireylerin aktif cümle yapılarıyla kurdukları sorunlarını ve taleplerini anlattıkları doğrudan ifadelerine yer verildiği görülmektedir.

4.2.2. Hak İhlalleri ve Sakat Bireylerin Karşılaştıkları Sorunları İçeren Haberler

İncelenen haberlerde sakat bireylerin yaşadıkları hak ihlallerinin ve sorunların da sık sık yer aldığı görülmektedir.

“5 Maddede Engelli Sorunları” (Bianet, 2015) haber başlığı sakat bireylerin karşılaştıkları sorunların sistemli bir şekilde haberde yazıya döküldüğü mesajını iletirken, engelli sorunları ifadesiyle bu sorunların sakatlar özelinde bireysel olduğu imasını taşımaktadır. Sakat bireylerin yanında tavır alınan haberde başlığın bu şekilde kurulmasının nedeni mesleki pratiklerde görülebilir, en az kelimeyle en açıklayıcı başlığı belirleme bu pratikler içerisinde genel olarak istenen bir durum olabilmektedir.

Haberin spotuna bakıldığında Türkiye’de yaşayan sakat yurttaşların sayısı

hakkında verilen tahmini sayısal bilginin inandırıcılığı arttırmak için retorik bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Spotun cümle yapısı incelendiğinde sakat bireyler edilgen bir cümle yapısı içerisinde “rastlanan kişiler” olarak kurgulanmaktadır;

“Türkiye’de 5 milyon ile 9 milyon arasında engelli olduğu tahmin ediliyor. Ancak bu nüfus oranında engelliye sokakta rastlamak mümkün değil. İşte bunun beş nedeni.”

Haberde kullanılan görselde #EngelOlma yazısı slogan olarak kullanılırken, çizim olarak baston ve tekerlekli sandalye kullanan iki figür görme ve yürüme yitimi, bir kulak üzerinde çarpı sembolü figür ve işaret dili kullanan iki el figürü ise duyma yitimi bireyleri temsil etmektedir.

Ülke genelinde on yıl içerisinde erişilebilirliği sağlamak için Temmuz 2005’te Engelliler Kanunu’nun yürürlüğe girdiği ve Temmuz 2015’te sürenin dolmasına rağmen bu konuda gerçek bir gelişim sağlanamadığı, yasanın uzatıldığı 2012 yılında uygulanabilirliği denetlemek için her ilde Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Kurulları oluşturulduğu ancak haberin yayınladığı tarihe kadar bu kurulların hiç ceza kesmeyip işlevsiz kalması haberde ardaan bilgileri olarak verilmektedir.

Haberin devamında ayrımcılık, erişilebilirlik, eğitim, istihdam ve sağlık alt başlıkları içerisinde sakat bireylerin karşılaştıkları sorunlar anlatılırken de inandırıcılığı sağlamak için retorik olarak sık sık istatistiki bilgilere yer verildiği görülmektedir;

“Türkiye’de 285.871 adet yaya yolunun (arter, cadde ve sokaklarda bulunan kaldırımlar) yüzde 81,40’ında rampa ve yüzde 96,08’inde ise hissedilebilir zemin uygulaması bulunmuyor.”

“Engelli öğrencilerin yüzde 61,2’si erkek, yüzde 38,7’si kadın. Kadınlar daha dezavantajlı. Sadece 381 yüksek lisans ve 45 doktora öğrencisi engelli. Türkiye’de yalnızca 200 engelli akademisyen bulunuyor.”

“Türkiye’de kamuda engelli memurda yüzde 3, işçiler için kamuda yüzde 4, özel sektörde yüzde 3 engelli çalıştırma zorunluluğu var.”

“Toplam 469 hastaneden bilgi edinmeye yanıt veren 385 hastanenin %62,86’sında işaret dili bilen personel yok.”

Haber içerisinde sakat bireyleri içeren cümle yapıları edilgen, devleti içeren cümle yapıları aktif olarak kurulmaktadır;

“Çeşitli şekillerde mobbinge uğruyorlar.”

“... ihtiyaçlarının büyük bölümü devlet tarafından karşılanmıyor.”

“Engelliler iş yerinde bir sorun olarak görülüyor.”

Haberde anlatılan sorun kaynaklarını içeren cümle yapıları ise aktif olarak kurulmaktadır;

“Bugüne kadar hiç ceza kesmediler.”

“Engelli işçi çalıştırmayanlar kişi başına aylık 1.700 TL ceza ödüyor.”

Hak ihlallerini anlatırken sakat bireylerin edilgen, sorun kaynaklarının ise aktif yapıda haber içerisinde kurgulanması sorunların toplumsal arka planını vurgulamaktadır.

Sıralanan cümleler incelendiğinde aralarında nedensel bir ilişki kurulduğu aşağıdaki örnekteki gibi görülebilmektedir;

“Medya da büyük oranda bu bakış açısından engelli haberleri yapıyor. Dolayısıyla aslında tüm sorunların temelinde ayrımcılık yatıyor.”

Haberin kaynağı olarak seçilen 2014 tarihli Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu inandırıcılık unsuru olarak kullanılmaktadır.

“Engelli asansörüne engelsiz işgali” (T24, 2018) haber başlığında ise engelli ve engelsiz ifadeleri ile zıtlık kurularak bir ayrıma gidilmekte ve genelleştirme yapılmaktadır. Ayrıca *işgal* sözcük seçimi ile anlam güçlendirilmekte ve haberde tavrın engellilerden yana olduğu bilgisi henüz başlıktan verilmektedir. Başlıkta sakat bireyler edilgen yapıda, sağlamlar ise aktif yapıda kurulmakta ve enformasyon eksiltimiyle bu olayın yer ve zaman gibi bilgileri yer almamaktadır.

Haber spotunda olay daha detaylı açıklanmaktadır;

“3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde Taksim Metrosu İstasyonu'nda, önceliği engelli, hamile ve yaşlı vatandaşların kullanımı için tahsis edilen asansörleri, 'engelsiz' vatandaşlar ile turistlerin yoğun olarak kullanması dikkat çekti.”

Spotta 3 Aralık Uluslararası Engelliler Günü'ne atıfta bulunularak aslında böyle bir günde dahi bu hak ihlalinin gerçekleştiği söylenmek istenirken sanki sadece bugün bu hak ihlalinin yaşandığı veya başka bir gün yaşansa bir sorun olmayabileceği gibi anlamlar da ortaya çıkmaktadır.

Haberde kullanılan fotoğrafta asansöre binen ve asansörden inen insanlar görülmektedir, bu bireylerin görünür bir sakatlıkları bulunmamaktadır, bu nedenle fotoğraf haberdeki hak ihlalini yansıtmak için kullanılmıştır. Ayrıca fotoğrafta asansörden inen siyahi bir kadın da yer almaktadır, bunu spotta bahsedilen turistlerin bir temsili olarak seçildiğini de düşünmek mümkündür. Ancak bu tür bir kullanım her siyahinin turist olduğu, bu ülkede yaşamadığı ve yurttaş olmadığı yönünde yanıltıcı olabilecek genelleştirici bir işlev de görmektedir.

Haberin mikro yapısında sentaktik çözümleme yapıldığında sakat bireylerin büyük ölçüde edilgen cümle yapılarıyla haberde yer aldığı, haberin bölgesel uyuma bakıldığında ise cümleler arasında nedensel ilişkiler olduğu görülmektedir;

“... asansörleri, 'engelsiz' vatandaşlar ile turistlerin yoğun olarak kullanması dikkat çekerken, bu durum engelli vatandaşların da tepkisine neden oldu. Kalp ve iç hastalıkları rahatsızlığı nedeniyle yüzde 56 engelli olduğunu belirten Adil Işıl (63), engellilerin haklarının hiçe sayıldığını söyledi.”

“Engelli asansörünün hemen yanında simit satan Özkan Bilgin, tekerlekli sandalye ile asansöre binmek isteyen vatandaşın engelli olmayan bir vatandaş tarafından dövülerek darp edildiğini ileri sürdü.”

Simit satan kişinin asansörün engellilere özel olduğunun da belirtildiği cümlelerindeki nedensel ilişki, sakat bireyin şiddete maruz kalmasının nedeni olarak asansöre binmek istemesini göstermekte ve sakat bireylerin şiddete maruz kalmasındaki toplumsal arka planı ıskalamaktadır.

Haber retoriğine bakıldığında sakat bir bireyin ve olayın gerçekleştiği yerde satış yapan birinin ifadelerine inandırıcılık unsuru olarak yer verilmektedir.

Haberin Demirören Haber Ajansı'ndan değiştirilmeden otomatik olarak eklendiği, haber sitesinin haberi kendilerinin yazmadığı bilgisi sayfanın sonunda verilmektedir.

Ana akıma oranla daha az sıklıkla da olsa kimi zaman eleştirel haber sitelerinde de güçlülerin diline yer verildiğini, böylece hâkim söylemlerin tekrar dolaşıma girdiğini söylemek mümkündür. Bu haberlerde genel olarak sakatlık bir siyasi figürün yaptığı açıklamalar arasında satır başı olarak verilmektedir ve haberin genel teması sakatlık değildir.

Buna örnek olarak “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Benim alanım ekonomi, biraz bilirim...” (BirGün, 2016) başlıklı haberi vermek mümkündür. Görüldüğü üzere bir siyasi figür olarak Cumhurbaşkanı'nın doğrudan ifadelerine aktif cümle yapılarıyla yer verildiği başlıkta bir sakatlık teması bulunmamaktadır.

Haberin spotunda ise başlıkta enformasyon eksiltimiyle verilmeyen, bu konuşmanın nerede yapıldığı bilgisi yer almaktadır;

“Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yeni Cevahir Alışveriş Merkezi'nin açılış töreninde konuşuyor.”

Cumhurbaşkanı'nın sakat bireyler hakkındaki ifadeleri ise haberin başında doğrudan aktarımla şu şekilde verilmektedir;

“Engelleri aşma, eşit ve tam olarak hayata katılma noktasında sergiledikleri azim ve kararlılıklarıyla hepimize örnek oluyorlar. Son 14 yılda attığımız adımlarla engelli kardeşlerimizin yaşamlarını kolaylaştırmaya gayret ediyoruz. Buna rağmen yapılanları yeterli görmüyoruz. Günün şartlarına göre sürekli kendimizi yenileyerek kardeşlerimize hizmet etmeye devam edeceğiz. Rabbim zihniyeti engelli olanlardan bizi korusun.”

Haberin bu kısmında sakat bireylerin edilgen cümle yapılarıyla, Cumhurbaşkanı nezdinde hükümetin sakat bireyler için yaptıkları ise aktif bir cümle yapısıyla kurulmaktadır. Bu cümle kurulumunun siyasi mukteditler ile sakat bireyler arasındaki hiyerarşiyi vurguladığını söylemek mümkündür, ancak aynı zamanda devletin elinden geleni yaptığı ama sakat bireylerin kendi hakları için mücadele etmesi gerektiği, bunun bireysel bir sorun olduğu algısını da oluşturmaktadır. Ayrıca enformasyon eksiltimiyle haberde “engelli kardeşlerimiz” diye anılan sakat bireyler için atılan adımların ne olduğuna dair bir bilgi de yer almamaktadır. Ana akım medyada sıkça rastlanılan “engelli kardeşlerimiz” ifadesi ile burada da karşılaşmakta ve sağlamcı düşüncede sakat ve sağlam bedenler arasındaki hiyerarşiyi burada da görmekteyiz. Bu tür sözcük seçimleri sakat bireylerin bireyselliklerini yok saymakta ve onları sağlam bireylere tabi edilgen özneler olarak vurgulamaktadırlar. Haberde aktarılan ifadelerin alt anlamlarında sakat bireylerin yaşadığı sorunların devam ettiği sezdirilse de bu sorunlar tanımlanmamaktadır.

“Rabbim zihniyeti engelli olanlardan bizi korusun” şeklindeki son cümle ise sakatlığın bir olumsuzluk olarak görüldüğünü ifade etmektedir.

Haberde doğrudan aktarımla yer verilen Cumhurbaşkanı’nın sözlerinde ben zamiri yerine biz zamirinin tercih ederek kendini ait olduğu siyasi kesimin bir ferdi olarak vurgulamasının da politik bir tercih olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuçta haberin bütününe bakıldığında toplumsal söylemlerin ve ön yargıların güçlülerin diliyle tekrar medya yoluyla dolaşıma sokulduğu ve yeniden üretildiği görülebilmektedir.

4.2.3. Ana Akım Söylemle Mücadelede Sakatlık

Ana akım medyaya göre genellikle daha farklı ve hak odaklı söylemler geliştiren eleştirel haber sitelerinde kimi zaman ana akımda kullanılan yanlış söylemlere karşı bilgilendirici haberler de yer alabilmektedir. Buna örnek olarak “Kahraman ve Mağdur

İkileminde Medyada Engelliler” (Bianet, 2019) haber başlığını vermek mümkündür.

Başlık edilgen cümle yapısıyla kullanılmış ve enformasyon eksiltimiyle bahsedilen kahraman ve mağdur ikileminin ne olduğu açıklanmamıştır.

Haberin spotuna bakıldığında ise engelliler ifadesiyle sakat bireylerin genelleştirildiği görülmektedir. Ayrıca spotun son cümlesinin soru cümlesi olarak kurulması retorik bir unsur olarak okuyucuyu merak etmeye ve haber içeriğini okumaya yöneltmektedir;

“Sokakta ne kadar az engelli görüyorsanız medyada da o kadar az engelli haberi görüyorsunuz. Peki, engelliler medyada görünür olduklarında nasıl yer alıyorlar?”

Haber girişinde kullanılan ilk fotoğrafta yüzü görünmeyen bir tekerlekli sandalye kullanıcısı elinde “Engelsiz İnsanca Yaşam!” yazılı bir pankart kullanmaktadır. Bu fotoğrafta tekerlekli sandalye genelleştirme yapılarak bir sakatlık temsili olarak kullanılmakta ve pankart ise haberin hak odaklı kurgusuna atıfta bulunmaktadır. Ayrıca hem bu fotoğrafta hem de haberin devamında kullanılan bütün görsellerin altında görme yitimli bireyler için görsel betimlemeler de bulunmaktadır.

Şekil 17. Kahraman ve Mağdur İkileminde Medyada Engelliler

Kaynak: <http://bianet.org/bianet/bianet/216574-kahraman-ve-magdur-ikileminde-medyada-engelliler>, Erişim tarihi: 09.08.2020

Haber içerisinde ardalın bilgisi olarak ana akımdan seçilen altı ayrı haberden alıntı yapılarak bu haberler üzerinden sakatlık konusunda medyanın kullandığı dil eleştirilmektedir. Bu eleştirilere örnek vermek gerekirse;

“Maalesef Türkiye medyasında söz konusu engelli haberleri oldu mu ayrımcılık daha başlıklarda ortaya çıkıyor.”

“ . . . Engellilerin haberlerde temsili aslında toplumun engellilere bakışıyla paralel. 2002 Özürlüler Araştırması'na göre toplumun yüzde 12'si engelli. Ancak sokağa çıktığınızda ne kadar engelli görüyorsunuz? Çok az. İşte sokakta ne kadar az engelli görüyorsanız medyada da o kadar az engelli haberi görüyorsunuz.

. . . Ya mağdur ya da kahraman. Mağdur olduklarında ‘zayıf’, ‘bağımlı’, ‘yardıma muhtaç’, kahraman olduklarında da ‘insanüstü çabalar gösteren’ kişiler olarak yer alıyorlar. Bu da engellilikle ilgili toplumda var olan ön yargıların yeniden üretilmesine neden oluyor.

. . . Ayrımcılık en başta dilde başlıyor. Örneğin ortopedik engelliler için ‘tekerlekli sandalyeye mahkûm’, görme engelliler için ‘karanlık dünyaya sahip’ vb. denir. Tekerekli sandalye kullanıcısı için tekerlekli sandalye bir bağımlılık değil özgürlük aracıdır. Görme engelliler görmezler ancak dünyaları ‘anlık’ değildir. Dünyaları zaman zaman kara bulutlu, zaman zamansa tozpembedir; herkes gibi.”

Haberin sonunda insan hakları odaklı haber nasıl yapılır alt başlığı altında öneriler getirilmekte ve devamında haberlerde dikkat edilmesi gereken noktalar liste şeklinde özetlenmektedir;

“Engellileri mağdur ya da kahraman olarak gösterme

Engellilerin hayata tam ve eşit katılımına vurgu yap

Engellilerin bağımsız birey olduğuna vurgu yap

Yeti yitimlerine değil, engellere vurgu yap

Ajitatif olmayan bir dil kullan

Sorumluları göster

Çözüm önerileri sun

Hak temelli çalışan derneklerin görüşlerine yer ver

Ulusal ve uluslararası mevzuata yer ver

Haberlerde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağla

Engellilerden sadece engellilikle ilgili değil, her konuda görüş al”

Haberin bütününe bakıldığında metinde sakat bireyler şu örnekteki gibi edilgen cümle yapısıyla kurulmakta ve *engellenmiş, haklarından yoksun bırakılmış bireyler* gibi ifadelerle tanımlanmakta ancak bunun failinin kim, kimler veya hangi düşünce yapılarının olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır;

“Sistemin getirdiği sorunlar nedeniyle hayata tam ve eşit katılımı engellenmiş ve haklarından yoksun bırakılmış bireyler var.”

Haberde inandırıcılığı sağlamak için istatistiki bilgiler, yasalar ve uluslararası sözleşmeler retorik bir unsur olarak kullanılmaktadır;

“2002 Özürlüler Araştırması'na göre toplumun yüzde 12'si engelli.”

“Bu yüzden de hak temelli haberlerde 2005 yılında çıkan Engelliler Yasası ve BM Engellilere İlişkin Sözleşme, haberlerin iki temel hukuki kaynağı olmalı.”

4.2.4. Yasal Düzenleme ve İstihdam Haberlerinde Sakatlık

“Otizm Eylem Planı 3,5 Yıl Sonra Kabul Edildi” (Bianet, 2016) haber başlığında enformasyon eksilimine gidilerek bahsedilen planın ne olduğu ve ne zaman kimler tarafından nerede kabul edildiği bilgisi yer almamaktadır.

Haber spotunda bu planın tam adı ve kabul edilme zamanı verilmekte, inandırıcı bir retorik unsur olarak bilginin kaynağı olarak resmî gazete işaret edilmektedir;

“Türkiye için bir ilk olan Otizm Spektrum Bozuklukları (OSB) Ulusal Eylem Planı, 3,5 yıl sonra 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde kabul edilerek resmî gazetede yayımlandı.”

Haber fotoğrafında dönemin Başbakanı Binali Yıldırım ve çevresindekiler bir toplantı salonunda sol ellerini açık bir şekilde havaya kaldırmakta ve her birinin kollarında beyaz bir bileklik görülmektedir. Kullanılan bu fotoğraf üzerinde uzlaşılan bir konuyu ifade etmekte ve yönetimde yetkili siyasi bir figüre yer vererek haberin inandırıcılığını arttırmaktadır.

Şekil 18. Otizm Eylem Planı 3,5 Yıl Sonra Kabul Edildi

Kaynak: <http://bianet.org/bianet/bianet/216574-kahraman-ve-magdur-ikileminde-medyada-engelliler>, Erişim tarihi: 09.08.2020

Haberin ardalan bilgisi olarak bu planın geçmişine ve otizmlili bireylerin karşılaştıkları sorunlara yer verilmektedir;

“2013 yılında 2 Nisan Otizm Farkındalık Günü’nde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Otizm Eylem Planı taslağını açıklamış ancak yaklaşık 4 yıldır plan kabul edilmemişti.

... Türkiye’de otizmlili bireyler hayatın her alanında ayrımcılık yaşıyor. Otizmlili çocuğu olan aileler ev bulmakta zorlanıyor, komşularının tacizine uğruyor, çocuğunu okula yazdıramıyor. Okula gidemeyen otizmlili bireyler iş bulamıyor ve yaşama katılamıyor.”

Otizmlili bireylerin yaşadıkları sorunların bu şekilde edilgen cümle yapılarıyla anlatılması bu sorunların kaynağına dair bir sorgulamaya yöneltmemekte ve sorunları bireyselleştirerek sorumluluğu otizmlili bireylere vermektedir.

Haberde inandırıcılığı sağlamak için retorik bir unsur olarak istatistiki bilgilere de yer verilmektedir;

“Eylem planında ABD’de “Hastalıkları Kontrol Etme ve Önleme Merkezi’nin 2012 verilerine göre 88’de 1 iken günümüzde otizmin her 68 çocuktan birini etkilediği; erkek/kız görülme oranının 5/1 olduğu, ancak genelde kızlarda daha ağır seyrettiği bilgisine yer verildi.”

Haberin devamında Otizm Spektrum Bozuklukları Ulusal Eylem Planı’nın

içeriği “Farkındalık”, “Erken yaşta tanılama”, “Bütünleştirilmiş ortamda eğitim”, “İstihdam düzenlemesi”, “Denetleme kurulu” alt başlıkları içerisinde açıklanmaktadır.

Haber metninin sentaktik yapısına bakıldığında sakat bireylerden dolayı cümle yapılarıyla edilgen olarak bahsedildiği, siyasi figürün ise aktif cümle yapılarıyla kurulmuş doğrudan ifadelerine yer verildiği görülmektedir;

“Yıldırım, ‘Zihinlerdeki engelleri ortadan kaldırmalıyız. Toplumda engellileri saklayan bir anlayıştan, bugün engellileri topluma kazandıran bir noktaya geldik. Bu sadece devletin alanı değil, daha çok sivil toplum kuruluşumuz olacak. Daha çok özel kuruluşlarınız olacak, bu eğitimleri verecek, daha fazla imkanlar, bunları çeşitlendireceğiz. Devlet her şeye yetişemez ama devlet her şeye yetişeceklerle destek verebilir’ dedi.”

Doğrudan aktarımla yer verilen bu ifadelerdeki aktif cümle yapısı devletin bir muktedir olarak elinden gelen her türlü şeyi yaptığı anlamını oluştururken, sakat bireylerin karşılaştıkları toplumsal sorunları “zihinlerdeki engeller” olarak bireyselleştirmekte ve indirgemektedir.

Haber metnindeki bölgesel uyuma bakıldığında genel ifadeli bir cümlelerin ardından onu açıklayan bir cümlelerin kullandığı, cümleler arasında işlevsel bir ilişki olduğu aşağıdaki örnekte olduğu gibi görülmektedir;

“Otizmi olan bireylerin istihdamlarının sağlanması ve çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeler yapılacak. OSB olan bireylerin ve ailelerinin; sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden daha etkin biçimde yararlanmasının ve toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanacak.”

Bir diğer haber olarak “Aile ve Çalışma Bakanı Selçuk: Aralık ayının son haftasında engellilerin atanması için kura töreni düzenleyeceğiz” (T24, 2019) başlığına bakıldığında sakat bireylerin edilgen cümle yapısı içinde, bakanlığın aktif bir cümle yapısı içinde kurgulandığı görülmektedir. Başlıktan haberin sakat bireylerin istihdamı ile ilgili olduğu anlaşılmakta ancak bahsedilen kura töreninin yeri ve hangi kurumlara atamalar yapılacağı enformasyon eksilimine gidilerek başlıkta yer almamaktadır. Ayrıca başlıkta sakat bireyler engelliler ifadesiyle genelleştirilmektedirler.

Haberde kullanılan fotoğrafta Bakan kürsüde mikrofona konuşurken arka planda bir Türk bayrağı görülmektedir. Yetkili bir siyasi figürün ve ulusal bir simge olarak bayrağın haber görseli olarak seçilmesini haberin inandırıcılığını arttıran ve sakat bireylerin istihdamı konusunda resmî kurumların işlerinin başında olduğu anlamını oluşturan retorik bir unsur olarak görmek mümkündür.

Şekil 19. Aile ve Çalışma Bakanı Selçuk: Aralık ayının son haftasında engellilerin atanması için kura töreni düzenleyeceğiz

Kaynak: <https://t24.com.tr/haber/aile-ve-calisma-bakani-selcuk-aralik-ayinin-son-haftasinda-engellilerin-atanmasi-icin-kura-toreni-duzenleyecegiz,850680>, Erişim tarihi: 09.08.2020

Haber spotunda enformasyon eksilimine devam edilmekte ve başlıkta geçen ifadeler burada da devam etmektedir;

“Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk, aralık ayının son haftasından engellilerin kamuya atanması için kura töreni düzenleyeceklerini duyurdu.”

Haberin ardalan bilgisi olarak ise yine bir siyasi figür olarak ana muhalefet liderinin sözlerine dolaylı olarak yer verilmektedir;

“CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, partisinin bugünkü grup toplantısında kamuda engelliler için 14 bin boş kontenjan bulunduğunu ve neden atama yapılmadığını sormuştu.”

Haberde atama bekleyen bir sakat bireyin veya sakat hareketinin ifadelerine ise yer verilmemektedir. Böylece güçlülerin dili tekrar dolaşıma girmekte ve sakat bireyler görünmezleştirilmektedir.

4.2.5. Başarı Haberlerinde Sakatlık

Eleştirel haber sitelerinde de sakat bireylerin başarılarını anlatan haberlere yer

verilmektedir. Söylem bakımından ana akımla kimi zaman benzerlik gösterse, kimi zaman ayrılrsa da bu başarı hikayelerinin haberleştirilmesinin nedeni hepsinde de öznenin sakat bir birey olmasıdır. Araştırmanın örnekleme kapsamında bu haberlerin hepsine T24 internet gazetesinde rastlanmaktadır.

“Bedensel engelli genç kız zumba eğitmeni oldu” (T24, 2017) başlığına bakıldığında, enformasyon eksiltimiyle ismi gibi kişisel bilgilere yer verilmeden, anonim bir şekilde ve sakatlığıyla tanımlanan bir kişinin zumba eğitmeni olduğu bilgisi görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki bu olayın haberleştirilmesinin nedeni sakatlıktır.

Haber spotunda da bu enformasyon eksiltimi devam etmekte ve eğitmen olan kişi tanıtılmamaktadır, buna karşılık spotta bir proje, projenin yer bilgisi ve projeye katılanların bilgisi aktif cümle yapısıyla yer almaktadır.

“Balıkesir’in Bandırma ilçesinde zumba eğitmenleri Gülden Kanık, Özlem Yörük, Handan Yiğit, Bandırma Engelli ve Engelli Aileleri Derneği ile ortaklaşa hazırladıkları ‘3 Aralık Dünya Engelliler Günü’ projesi kapsamında, 50 zumba eğitmeni ve farklı yaşlardaki 60 engelli zumba gösterisi düzenlendi.”

Haber fotoğrafında tekerlekli sandalye kullanıcısı eğitmen en önde zumba yaparken arkada onun hareketlerini tekrar eden insanlar görülmektedir. Bu fotoğraf başlıkta bilgisi verilen sakat zumba eğitmeni bilgisini retorik bir unsur olarak doğrulamaktadır.

Haberin ardaan bilgisi hem dolaylı olarak hem de doğrudan sakat bireyin sözleriyle verilmektedir;

“Etkinlikte; 1 hafta önce Türkiye’nin ilk ve tek engelli zumba eğitmeni olduğu belirtilen doğuştan bedensel engelli 18 yaşındaki lise öğrencisi Rabia İlteriş de sahne alarak hünelerlerini sergiledi. 1.5 yıldan bu yana zumba (Latin esintili dans fitness programı) ile ilgilenen ve Balıkesir’in Dursunbey ilçesinde oturan Rabia, dansa başlama hikâyesini anlattı.”

“Rabia, şöyle dedi: ‘İlk defa zumba eğitmeni olarak katıldığım bir etkinlik. Önceleri zumbaya gidiyor, katılıyordum. Kendi başıma yapıyordum. Bu sefer ilk oldu. Zumbaya Özlem Hocam sayesinde başladım. O sevdirdi bana, böylece devam ettik. İçimdeki aşk devam etti. Her gün üst üste koyarak dans etmeye başladım. Özlem Hocam, Gülden Hocam çok yardımcı oldu. Hayalim zumba eğitmeni olmaktı. Başta ailem olmak üzere hep arkamda durdular, bana güven verdiler, yapabilirsin dediler, yaptım.’ “

Yine haberin ardalan bilgisi olarak sakat bireyin zumba eğitmenin de sözlerine doğrudan aktarımla yer verilmektedir;

“Rabia ile komşusu vasıtasıyla tanıştık ve Rabia’nın hiç evden dışarı çıkmadığını öğrendim. Ben de onun hayata bağlanması için bir şeyler yapmaya karar verdim. İlk tanışmamız öyle oldu. İlk başlarda belden aşağısı tutmadığı için nasıl çalışacağımız bilemedik ama sonra zumbanın kol varyasyonu ile kollarındaki incelmeler bariz görünür kıvama geldi. Zumba camiası ona istediği ilgiyi, toplumdan göremediği sevgi ve şefkati verdi.”

Bu sözlerin ardından ise sakat bireyin ne gibi nedenlerle evden çıkmadığı, bunun nedeninin erişilebilirlik sorunu olup olmadığı gibi ardalan bilgileri ise haberde yer almamaktadır. Ayrıca son cümleden geçen söylemler sakat bireyleri hakları olan öznelere değil, acınması, şefkat gösterilmesi gereken bireyler olarak gören sağlamcı düşüncüyü tekrar etmektedir.

Haberin sentaktik yapısında bakıldığında sakat bireyden aktif cümle yapıları içerisinde söz edilmekte ve cümleler arasında nedensel ilişkiler yer almaktadır.

Haberin konularından biri olan projenin duyarlılığı artırma hedefi olduğu, sakat bireyleri motive etme amacı güdüldüğü düşünülse de haberin öznesi sakat bir birey olmasa zumba eğitmeni olmanın haberleştirilmeyeceğini söylemek mümkündür.

Haberin Demirören Haber Ajansı’ndan değiştirilmeden otomatik olarak eklendiği, haber sitesinin haberi kendilerinin yazmadığı bilgisi sayfanın sonunda verilmektedir.

Ana akım haber sitelerinde sakat bireylerin başarıları anlatılırken sıkça kullanılan engeline rağmen başardı, azmetti gibi ifadelerin geçtiği haberlere eleştirel haber sitelerinde de rastlamak mümkündür.

Buna örnek olarak “Görme engelli Betül’ün azmi” (2018, T24) haber başlığını vermek mümkündür. Başlıkta görme yitimiyle tanımlanan bir kişinin enformasyon eksiltimiyle bilinmeyen bir konuda kararlılık sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Spotta enformasyon eksiltimi giderilmekte ve bu kişinin kim olduğu, nerede yaşadığı, ne konuda kararlılık sürdürdüğü bilgileri verilmektedir.

Kütahya’nın Simav ilçesindeki Nurullah Koyuncuoğlu Anadolu Lisesi öğrencisi görme engelli Betül Ağır (16), kısıtlı imkanlarına rağmen derslerinde gösterdiği azmi ve elde ettiği başarılarıyla okuldaki arkadaşlarına örnek oluyor.

Sakat bireyin tanıtıldığı bu spotta dolaylı anlatımla aktif cümle yapıları kurulmaktadır. Burada bahsedilen kısıtlı imkanlardan haberin devamında da

bahsedilmediği üzere bu kısıtlı imkân ifadesiyle bireyin görme yitimine atıfta bulunulduğu, sakatlığın bir eksiklik olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır.

Haber fotoğrafında görme yitimli birey sırasında gülümserken görünmektedir, bu haberdeki başarının getirdiği memnuniyeti ifade edici bir unsur olarak kullanılmaktadır.

Haber içerisinde de “Betül’e arkadaşlarının yanı sıra öğretmen ve arkadaşları da destek veriyor.” gibi ifadelerle, sakatlığı muhtaçlıkla ilişkilendiren söylemler yeniden üretilmektedir.

Haberde sakat bireyin doğrudan sözlerine hiç yer verilmezken sıra arkadaşının ve öğretmenin sözlerine doğrudan yer verilmektedir;

“Sıra arkadaşı Sevgi Ertem, ‘Betül’ün eğitim azmi bizleri şaşırtıyor. Onunla gurur duyuyoruz. Babası okula getirdikten sonra ona biz sahip çıkıyoruz. Teneffüs saatlerinde onu bahçede gezdiriyoruz. Betül çok başarılı bir öğrenci. Hedefine ulaşacağından eminim’ diye konuştu.”

Bu ifadelerde sakat bir bireyin gündelik hayattaki sıradan başarılarının abartıldığını, sakat bireylerin sahip çıkılması gereken bireysellikleri olmayan edilgen kişiler olduğu düşüncesi yer almaktadır. Ayrıca bu doğrudan aktarım yapılan cümlelerde sakat bireyin edilgen cümle yapılarıyla yer alması da bireyselliği yok sayan düşüncüyü vurgulamaktadır.

“Betül’ün Türkçe öğretmeni Havva Nur Akın da, ‘Betül’ün kitapları Millî Eğitim Bakanlığı’ndan gönderiliyor. Özel kabartma harflerle yazılmış kitapları ile dersleri takip ediyor. Sözlü sınavlarda tahtaya kaldırmıyoruz. Kendisine ait masasında bir tahtası var. Soruları soruyoruz, Betül bize özel tahtasından cevap veriyor. Çok başarılı bir öğrencimiz. Gurur duyuyoruz’ dedi.

Öğretmenin doğrudan aktarılan ifadelerinde her öğrencinin okulda yaptığı faaliyetler çeşitli erişilebilirlik araçlarına yapılan vurgularla anlatılmaktadır. Habere göre yürüme, duyma veya konuşma yetilerinde hiçbir kaybı olmadığı görülen öğrencinin öğretmeni tarafından diğer öğrencilerden farklı bir muameleye tutularak sözlüye kaldırılmadığı anlaşılmaktadır ancak bunun nedeni ardağan bilgisi olarak verilmemektedir.

Haberde sakat bireyin doğrudan ifadelerine ve ardağan bilgisi olarak genel olarak görme yitimli bireylerin eğitim hayatında karşılaştıkları sorunlara haberde yer verilmemesi sakat bireylerin bir kez daha görünmezleştirilmesine neden olmaktadır.

Haberin bütününe bakıldığında sakat bireyi diğer akran öğrencilerden ayıran bir

başarısının olmadığı, haberin yapılmasının tek nedeninin kişinin sakat olmasından kaynaklandığını ve haberde sağlamcı ön yargıların tekrarlandığı görülmektedir.

Haberin Demirören Haber Ajansı'ndan değiştirilmeden otomatik olarak eklendiği, haber sitesinin haberi kendilerinin yazmadığı bilgisi sayfanın sonunda verilmektedir.

4.2.6. Eleştirel Medyaya İlişkin Bulguların Genel Değerlendirmesi

Eleştirel haber sitelerinde sakatlık temsili ve söylemine bakıldığında bu konuda tek yönde bir tavır olmadığı görülmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden biri ana akım mantığıyla ve mesleki pratiklerce kimi sitelerde haberlerin yayınlanan internet sitesi tarafından yazılmaması, doğrudan ajanstan geldiği gibi kullanılmasıdır.

Bu noktada incelenen haberler yayınlandığı internet sitelerine göre farklılıklar içermektedir. Örnek olarak Bianet'te yayınlanan haberler hak odaklı ve gerekli ardaan bilgilerini vererek okuyucuya eleştirel düşünme imkânı sağlarken, T24'te yayınlanan birçok haber doğrudan ajanstan kopyalandığı için hak odaklı ve eleştirel olmaktan uzaktır. Örneklem kapsamında Sol'da sadece bir adet habere rastlanmakta ve bu haber de hak odaklı eleştirel bir tavırda kurgulanmaktadır, ancak tek bir haber metni üzerinden Sol internet haber sitesi hakkında genel ve tutarlı bir yorum yapmak mümkün olmayacaktır. BirGün haber sitesinde ise araştırma kapsamında beş adet habere rastlanmakta ancak bunlardan sadece bir tanesi sadece doğrudan sakatlıkla ilgili olarak gözükmektedir. Kalan diğer dört haberin üçünde yer verilen farklı siyasi figürlerin konuşmalarında sakatlık teması bulunmakta, bir adet haber ise sakatlıkla bağlamsız kalmaktadır. Bu noktada BirGün gazetesinin güçlülerin dilini kullandığı, sakatlığı ve sakat bireylerin görünürlüğüne yer vermediği söylenebilmektedir.

İncelenenler arasında eleştirel olarak yorumlanan haberlerin ortak özelliklerine bakıldığında bu haberlerde hak odaklı yaklaşım benimsenmekte, sakat bireylerin sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunların toplumsal arka planı ardaan bilgisi olarak verilmekte, ana akımdan farklı olarak sorunlar bireyselleştirilmemekte, erişilebilirlik, kapsayıcılık ve hak temelli söylemler için öneriler sunulmakta ve sakat bireyler hak sahibi heterojen özneler olarak görülmektedir.

Ayrıca ana akımdan farklı olarak dernekler, STK'lar gibi çeşitli sakat hareketlerine ve doğrudan sakat bireylerin deneyimlerine daha sık yer verilerek görünürlük sağlanması, ayrıntılı verilere ve konuyla ilgili raporlara yer verilmesi ve dil

sorunlarına vurgu yapılması eleştirel haber sitelerini ayıran diğer noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak eleştirel medya her ne kadar sakat bireylerden yana bir tavır sergilese ve var olan sorunları toplumsal olarak okusa da bu sorunlardan bahsederken *engelli sorunları* şeklinde bir dil kullanmaktadır. Bu tür bir dil kullanımı bahsedilen sorunların kaynağını kaçırmakta ve bu sorunların toplumsal yönünü yansıtamamaktadır. Hak odaklı bakışa göre geçen yıllar sürecinde haber dilinde kimi değişimlere gidilmeye başlanmıştır. Artık kadına şiddet değil erkek şiddeti, sokak çocuğu değil sokakta yaşamak zorunda bırakılmış çocuk, çocuk suçlu değil suça itilmiş çocuk gibi failleri işaret eden söylemler giderek özellikle eleştirel medyada kendine daha çok yer bulmaktadır. Benzer bir dil dönüşümünün sakatlık mevzusunda da yaşanması için düşünmek ve çalışmak bu noktada önemlidir. Şu anda bu konu için *engelli sorunları* yerine *engellilere yaratılan sorunlar* gibi bir kullanım önerisi getirmek mümkünse de bu konuyu tartışmaya açacak ve öneri getirecek asıl olarak sakat hareketidir.

Eleştirel medya haberde başvurduğu retorik araçlar bakımından da geleneksel ana akım medya ile ayrılıklar göstermektedir. Geleneksel medya sakatlık haberlerinde retoriğe haberde dramatizasyon yaratmak amacıyla başvururken eleştirel medya retorik bir unsur olarak istatistiki bilgilere, raporlara, yasalara, mevzuatlara ve sözleşmelere başvurarak okuyucularına eleştirel düşünme ve yorum yapma imkânı tanımaktadır.

Sakat bireylerin başarılarının abartılarak ve kahramanlaştırılarak sağlamcı ifadelerle anlatıldığı haberlere geleneksel ana akım medyada sıkça rastlanmaktadır. Eleştirel medyada ise değiştirilmeden doğrudan ajanstan alınan ana akım söylemini tekrar eden birkaç az sayıda haber dışında sakat bireylerin başarılarına yer verilmemektedir. Bu noktada hak odaklı ve eleştirel yaklaşımlara daha çok ayrımcılıkları, hak ihlallerini ve taleplerini anlatan haberlerde rastlanmaktadır. Başarılar gibi çeşitli olumlu olayların yer aldığı sakatlık temalı haberlere yer verilmemesinin nedeni olarak eleştirel medyanın bu konuyu dramatizasyon aracına çevirmekten veya istismar ediyor gibi görünmekten çekinmesi ve ana akımın söylemini tekrar etmekten kaçınmak istemesi olarak düşünmek mümkündür. Ancak temsil mevzusu göz önüne alındığında sakatlığın olumlu temsillerle haberleştirilmesi sakat bireyleri güçlendirici bir işlev görebilmektedir. Sakat bireylerin başarılarını sağlamcı bir dil kullanmadan aktarmak mümkündür. Örneğin paralimpik sporlarda başarı yakalayan sporcuların haberleri ön yargı içeren, sağlamcı ifadelerden kaçınarak spor sayfasında yer alan diğer haberlerle benzer bir şekilde kurgulanabilirler. Ancak tabii ki bu haberler tabii ki sadece

sakat bireylere özgü alanlarda değil diğer her türlü alanda da özellikle yapılmalıdır. Sistematik bir şekilde toplumda özellikle erkek egemen alanlarda engellemeler yaşatılan kadınların elde ettikleri başarıların haberleştirilmesi gibi sakat bireylerin de sağlamcı toplum içerisinde her alanda elde ettiği başarı, doğru ve güçlendirici temsilin yaratılması açısından hak odaklı habercilikte önemlidir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışmasının da konu edindiği haber çözümlemeleri iletişim çalışmaları alanında önem verilen ve sıkça başvurulmuş yöntemlerdendir. Zira haberler liberal yaklaşımların önerdiği üzere tarafsız ve doğrudan gerçekleri aktaran, ayna işlevi gören bilgilendirici metinler değil, çeşitli toplumsal üretimler, sağlayan, hâkim söylem ve ideolojileri yeniden üreterek dolaşıma sokan metinlerdir.

Türkçe alanyazında haberlerde sakatlık temsili ele alan ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemini kullanan başka çalışmalar mevcut olsa da bu tez çalışması sakatlık çalışmaları literatürünü kendine temel alarak iletişim bilimleri alanına özgün bir katkı sağlamaktadır.

Geleneksel medya olarak da adlandırılan ana akım medya haberleri sahiplik yapıları, çeşitli iktidar odaklarıyla kurulan organik bağlar, tecimsel kaygılar alışagelmış mesleki pratikler ve eşik bekçileri gibi etkenlerle gerçeğin yeniden üretilmiş ve kurgulanmış hali olarak satılacak bir ürün gibi sunulmaktadırlar.

Tüm bu etkenler nedeniyle demokrasiyi tesis eden dördüncü kuvvet ve kamunun bekçi köpeği gibi haberciliğe atfedilen iyimser liberal tanımlamalar kendini yanlışlamaktadır. Gazetecinin kendini hegemonyaların karşısında konumlandırması, toplumda sesi olmayanları görünür kılması ve onlara taraf olması beklenirken ana akım medyanın bunun aksine hâkim söylemlerin ve ideolojilerin tekrarına ve güçlülerin sesine yer verdiği görülmektedir.

Eleştirel medya olarak da adlandırılabilir yaklaşımlar ise ana akıma alternatif söylemler üreten bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Eleştirel medya şemsiyesi içinde görülebilecek hak odaklı gazetecilik ve alternatif medya gibi kavramlar ise söylem üretimleri ve mesleki pratiklere yönelik yaklaşımları ile ana akımla kendilerini daha net bir şekilde ayırmaktadırlar.

Eleştirel medyanın ortak özelliklerine bakıldığında katılımcılık, karşıt kamusalılık oluşturma, hak odaklılık, dezavantajlı kesimlerden yana taraflılık gibi özellikler karşımıza çıkmaktadır.

Ana akım ile eleştirel medya arasındaki farklar veya eleştirel medyanın ana akım medyaya oluşturduğu alternatiflikler özellikle azınlık, dezavantajlı veya kimlik politikaları yürüten grupların haberleştirilmesinde daha belirgin hale gelmektedir.

Toplumda görünmezleştirilen, engellenen, ön yargı ve ayrımcılığa maruz bırakılan sakat bireylerin haberleştirilmesini incelemek de bu noktada önemlidir. Sakatlığı açıklayan çeşitli modeller mevcuttur, tarihsel olarak bunlardan ilki geleneksel tıbbi modeldir. Bu modelde sakatlık bireylerin yeti yitimiyle tanımlanan biyolojik bir durumu ifade etmektedir. Sakatlığı bedene indirgeyen bu model sakat bireylerin karşılaştıkları sorunları da bireyselleştirmekte ve bunların nedeni olarak sakat bireyin kendisini göstermektedir. Bu modelde norm olarak belirlenmiş sağlam bedene karşı sakatlık talihsizlik, anormallik gibi çeşitli olumsuzluklarla anılmakta ve tıp uzmanları tarafından tanımlanmaktadır.

Daha sonraları tıbbi modele getirilen eleştiriler ve sakat bireylerin hak mücadelesi için örgütlenmeleriyle sosyal model ortaya çıkmıştır. Sosyal model büyük ölçüde tıbbi modele bir karşıtlık oluşturmakta ve temelde sakatlığa sebep olarak yeti yitimini değil toplumu göstermektedir. Sosyal modele göre sağlamcı toplum, erişimsiz çevre ve sağlanmayan haklar gibi nedenlerle toplum yeti yitimli bireyleri sakatlamaktadır. Bu modelde sakat bedenlere getirilen tanımlamalar tıp uzmanların tanımlarına değil sakat bireylerin deneyimlerine ve sosyal bilimcilerin görüşlerine dayanmaktadır.

Ancak daha sonraları sosyal modele de birtakım eleştiriler getirilmiştir. Tıbbi model nasıl sakatlığı bedene indirgiyorsa, sosyal model de topluma indirgemektedir. Bu noktada bedenleri nedeniyle acı yaşayan ve ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşayan sakat bireyler sosyal model tarafından tıbbi modelin tanımlamaları içerisine itilebilmektedir. Zira yeti yitimini bedenden tamamen azade bir şekilde ele almak mümkün değildir. Shakespeare (2011) sosyal modelin sadece modellerden bir tanesi olduğunu ve sakat bireylerin hayat deneyimlerini ve kurdukları ilişkileri anlamlandırmada daha karmaşık modellere ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir (s. 59-60)

Bu tez çalışması kapsamında geleneksel medya örneği olarak En Son Haber, Hürriyet, Akşam, Yeni Akit ve Sözcü internet haber siteleri, eleştirel medya örneği olarak ise Bianet, BirGün, Sol ve T24 internet haber siteleri incelenmiştir.

10 yıllık zaman dilimi içerisinde 3 Aralık Uluslararası Engelliler Gününde En Son Haber’de 14, Hürriyet’te 75, Akşam’da 16, Yeni Akit’te 18 ve Sözcü’de 31 adet olmak üzere geleneksel medyada sakatlık temsilinin yorumlanması için toplam 154 adet haber bulunmuştur. Bianet’te 12, BirGün’de beş, Sol’da bir ve T24’de 29 adet olmak üzere eleştirel medyada sakatlık temsilinin yorumlanması için ise toplam 47 adet haber

bulunmuştur.

Geleneksel ana akım medyada her ne kadar sakatlık temalı haberler daha sık yer alsa da yapılan eleştirel söylem çözümlemelerine göre ana akımın sakat bireyleri görünür kıldığını söylemek mümkün değildir. İncelenen haberlerde sakat bireyler ve sakat hareketinden daha çok siyasetçilerin, ünlülerin, uzmanların ve yetkililerin sakatlık hakkındaki söylemlerine yer verilmekte, toplumsal alanda görünürlükleri engellenen sakat bireylere medyada da seslerini duyurmaları ve deneyimlerini paylaşmaları için alan açılmamaktadır. Güçlülerin diliyle aktarılan bu tür haberlerde sakat bireyler genelleştirilmekte ve bireysellikleri yok sayılarak homojen bir grupmuş gibi söylemler geliştirilmektedir. Yine bu haberlerde kullanılan dilde *biz* sağlam olanlar ve sakat olan *onlar* gibi ötekileştirici kullanımlar sıkça yer almakta, sağlamlara lütfeden ve yardım eden kişiler, sakat bireylere ise yardım edilen mağdur kişiler olarak yer verilmektedir. Bunun yanı sıra sakat bireylere ve sakat hareketine doğrudan yer verilen az sayıda haberde de sakatlık çeşitli olumsuzluklarla beraber anılmaktadır. Ayrıca sakatlık temalı haberlerde kullanılan fotoğrafların da birçoğunda sakat bireylere yer verilmemekte, onun yerine sakatlar adına konuşan siyasetçiler, ünlüler, iş insanları, uzmanlar gibi başka kişilere yer verilmektedir.

Genel olarak bakıldığında ana akım medyada sakat kimliği mağduriyet, acıma, sorun kaynağı gibi çeşitli olumsuz imgelerle pasifize edilmiş bir kurgu içerisinde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra ayrımcılık karşıtlığı, farkındalık projeleri, erişilebilirlik, kapsayıcılık ve pozitif ayrımcılık gibi olumlu görünebilecek olayların haberleştirilmesi dahi hak temelli değil yardım temelli kurgulanmaktadır.

Özellikle sağlık haberlerinde tıbbi modelin perspektifi ve dili kendine daha sık bir şekilde yer verilmemektedir. Ana akımda sakatlığı ele alan sağlık haberlerinin tümünde yeti yitimi tamamen biyolojik alana indirgenerek fiziksel, duyuşsal ve mental durumlarla tanımlanmakta ve sakatlığın sosyal yönü yok sayılmaktadır. Bu haberlerde sakatlık tedavi edilmesi, ortadan kaldırılması veya en azından hafifletilmesi gereken bir durum olarak anlatılırken sakat bireyler ise hem bireyin kendisi hem de çevresi için bir sorun kaynağı olarak gösterilmektedir.

Birçok ana akım haberde sakatlığın haberin bağlamından uzak bir şekilde sadece anlatılan hikâyenin dramatik yönünü arttırmak amaçlı retorik bir unsur olarak kullanıldığını da görmek mümkündür. Sakatlığın ana akımda bu yönden bir retorik kullanımı sakatlığı talihsizlik, acıma ve mağduriyetle özdeşleştiren toplumsal düşünceleri yeniden üretmektedir. Özdemir (2019) de yüksek lisans tez çalışmasında

sakatlığın dramatik anlatımının haberin okunurluğunu artırmak için kullanıldığını ifade etmektedir (s. 181).

Ana akım haber sitelerinde sakat bireylerin başarıları haberleştirilirken de olumlu bir temsil kurulmamakta, *sakatlığına rağmen, azmetti başardı* benzeri ifadelerle sakatlık çeşitli zorluklarla anılmaktadır. Bu haberlerde sakat bireylere yöneltilen engellemeler *engellerini aştı* gibi ifadelerde bireyselleştirilmekte ve toplumsal arka plan yok sayılmaktadır. Yüksek lisans tezinde sakatlık temsili hak haberciliği çerçevesinde dört ana akım basılı gazete ve iki alternatif medya haber sitesi örnekleme üzerinden değerlendiren Bilik Yıldırım da (2011, s. 162) benzer bir şekilde sakatlığın haberlerde bir dramatizasyon aracı olarak kullanıldığı ve sakat bireylerin başarılarının olağanüstüleştirildiğini belirtirken bu başarıların büyük ölçüde sportif olduğunu da eklemektedir. Ayrıca olumsuzluk içeren haberlerde sakat bireyler aktif cümle yapısıyla kurgulanarak toplumsal sorunların sorumluluğu bireyselleştirilerek kendilerine yüklenmektedir. Ancak olumlu içeriğe sahip haberlerde ise sakat bireyler edilgen bir şekilde kurgulanarak haber yardım temelli oluşturulmakta ve sakat bireyler pasifize edilmektedir. Özdemir de (2019) dört basılı gazete örnekleme üzerinden haberlerde ve köşe yazılarında sakat bireylerin sunumunu ele aldığı yüksek lisans tez çalışmasında benzer bir sonuca ulaşmıştır;

Çalışma kapsamında incelenen gazetelerin tümünde olumsuz içeriğe sahip hak istismarı haberlerinde, mevzuat düzenlemeleri ile devlet yetkilileri ve politikacıların edilgen cümle yapılarında, pasif özne konumunda, etkisiz failer olarak sunuldukları gözlemlenmiştir. Bu haberlerde pasif cümle yapısı kullanımı yoluyla, engelle sahip insanların ayrımcılığa uğramaları ve kötü uygulamalara maruz bırakılmalarında yasalar ve politikacıların sorumlulukları azımsanmış ve önemsizleştirilmiştir. Buna karşın Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde politikacıların yer aldığı olumlu içeriğe sahip hak talepleri haberlerinde, politikacılar aktif özne konumunda etkin failer olarak sunulmuş olumlu bir bağlama yerleştirilmiştir (s. 185).

Araştırma kapsamında incelenen 10 yıllık zaman diliminde ana akım medya dilinde sakatlığa dair kimi iyileşme adımlarının olduğunu söylemek mümkünse de gerek ana akım medya kuruluşlarının yapısı gerek mesleki pratikler gibi düşünülebilecek nedenlerle bu yönde tutarlı bir gelişim olduğunu söylemek mümkün değildir.

İncelenen bu beş ayrı ana akım internet haber sitesi birbirlerinden farklı siyasi yönelimlere sahip olsalar da sakatlık temsili açısından aralarında kayda değer bir fark

yer almamaktadır. Ancak Yeni Akit gazetesi çalışma kapsamında bulunan bir haberde sakatlığı hakaret unsuru olarak kullanmasıyla kendini bu noktada ayırmaktadır.

Eleştirel medya kapsamında incelenen haber sitelerinde ise sakatlık temsilleri ve söylemleri ise bazen farklılıklar gösterebilmektedir. Bunun nedenini mesleki pratiklerde görmek mümkündür, bu haber sitelerinin çoğunda sakatlık temalı haberlerin tamamı haber kuruluşunun kendisi tarafından yazılırken, T24 gibi kimi siteler bazen ajanstan gelen haberleri de doğrudan yayınlatabilmektedir.

Ancak eleştirel medyanın sakatlık konusundaki genel karakteristiğine bakıldığında hak odaklı bir yaklaşım sergilendiği, sakat bireylere yaşatılan sorunlar ve hak ihlalleri anlatıldığında konunun toplumsal arka planına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca haberlerde sakat bireyler hakları olan heterojen öznel olarak görülürken sorunlar toplumsallaştırılmakta ve erişilebilirlik, kapsayıcılık ve hak temelli söylemler için öneriler getirilmektedir. Bu noktada eleştirel medya haberlerinin sakatlık sosyal modeline yakın bir tavır içerisinde olduğunu da söylemek mümkündür.

Eleştirel medya sakat bireylerin deneyimlerine ve sakat hareketine daha çok yer vererek görünürlük sağlarken, retorik kullanımı açısından da istatistiki bilgilere, raporlara, yasalara, mevzuatlara ve sözleşmelere başvurarak ana akımdan ayrılmaktadır.

Hak odaklı bir şekilde ele alındığında haberlerde olumlu temsillerin kurulması önemlidir. Eleştirel medyada her ne kadar olumsuz temsillerden kaçınılsa da bu tek başına yeterli değildir, sakat bireylerin başarıları, yaptıkları, hak arama mücadeleleri kazanılmış davalar gibi çeşitli olumlu temsillerle kahramanlaştırmadan haberleştirilmeleri de sakat bireyleri güçlendirici bir işlev görmesi açısından gereklidir. Bu yönden bakıldığında incelenen haber sitelerinde olumlu temsil kullanımı bir eksiklik oluşturmaktadır. Henüz sakatlığın olumlu temsil edilmesi gerektiğine dair bir ortak bilinç görülmemektedir. Tanrıöver'in (2007, s. 164) haberde kadın temsilini anlatırken kullandığı *simgesel yok edilme* kavramı bu noktada sakatlık için de geçerli olabilmektedir, olumlu temsiller kurulmadıkça sakatlığın olumsuzlukla anılmamasına dair sakat hareketinin yürüttüğü mücadeleye eleştirel medya destek olamayacaktır. Zira yine Tanrıöver (2007) eklemektedir ki, medya kurduğu temsillerle toplumlarda bazı ideolojileri meşru kılabilmekte ve algıları şekillendirebilmektedir (s. 154).

Eleştirel medya kapsamında yer alan hak odaklı gazetecilik ve alternatif medya için internet gibi yeni medya teknolojileri maliyetin az olması, hızlılık ve görece özgürlük sağlaması gibi nedenlerle önemli bir yere sahiptir. Özellikle internet kullanımının toplumlarda yaygınlaşmasıyla beraber habercilik önemli dönüşümler

geçirmiş, ana akıma karşıt söylem ve kamusalılıklar yaygınlaşmıştır. Ancak yine de internet haberciliğinde ana akım söylemlerin de yaygın dolaşımında olduğunu, eleştirel medyanın internete geçişiyle habercilikte beklenen değişimlerin bütünüyle gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Bu görüşü desteklemek amacıyla web sitelerinin trafik bilgilerini veren ABD merkezli Alexa sitesinin yayınladığı 14 Temmuz 2020 tarihli Türkiye’de en çok tıklanan ilk 50 sitenin listesine bakılabilir. Bu 50 site içerisinde 11 tanesi ana akım habercilik yapan internet sitesiyken liste içerisinde eleştirel medya kapsamında bir haber sitesi bulunmamaktadır. Eleştirel medya haber sitelerinde ise karşıt veya alternatif bir kamusalılığın sakatlık için kurulduğunu henüz söylemek mümkün değildir. Kadın, çocuk, LGBTİ+ ve mülteci odaklı olarak haberlerde kullanılan dil ve tutum konusunda eleştirel medya mecraları arasında artık neredeyse bir ortaklaşma olduğu söylenebilse de aynı durum sakatlık mevzusunda görülememektedir. Her ne kadar hak odaklı bir tutum sergileme çabası kendini gösterse de bu karşıt veya alternatif kamusalılığın eleştirel medya tarafından kurulamaması beraberinde temsil ve dil sorunlarını da getirebilmektedir. Örneğin hak ihlallerine vurgu yapılan kimi eleştirel medya haberlerinde hâlâ *engelli sorunları* gibi sorunlu cümle kullanımları konusunda bir değişim olmadığı gibi bu konu üzerinde bir tartışma bile henüz yürütülmemekte, belki de konunun farkına bile varılmamaktadır. Bu karşıt veya alternatif kamusalılık oluşturma sorununun kaynağının sakatlığın diğer toplumsal hareketlere kıyasla (yeterince) politik görülmemesi olduğunu söyleyebilmek mümkündür, ancak sakatlığı politik alana taşıyacak en elverişli alan da yine eleştirel medyanın kendisidir. Benzer bir şekilde Twitter gibi sosyal medyalar da kimi zaman eleştirel medyaya göre daha güçlü bir karşıt veya alternatif kamusalılıklar oluşturabilmekte ve eleştirel medya bu mecraları da kullanabilmektedir, ancak sakatlık konusunda bu mecralarda da aynı durumla karşılaşabilmekteyiz. Bu durum, genel anlamda sağlamlılığın toplumun her alanında güçlü bir ideoloji olarak önceliği her zaman kurguladığı “sağlam/normal” özneye vermesinin önemli bir göstergesi olarak okunabilir. Dolayısıyla sakatlığın politik bir mesele olarak eleştirel medya tarafından daha güçlü biçimde sahiplenilmesi sağlamcı ideolojinin inşa ettiği dil ve anlayışla mücadele açısından oldukça önemlidir.

Sonuç olarak bu tez çalışmasının konusunu geleneksel medya ve eleştirel medya ayırımına giderek elde edilen sakatlık temalı haberlerin eleştirel söylem çözümlemesiyle incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda geleneksel medya, eleştirel medya, sakatlık kuramları ve söylem alanlarında literatür taraması yapılmış ve eleştirel bir perspektif sunmak için araştırmaya eklenmiştir.

Bu çalışmayla Türkçe sosyal bilimler alanyazınında akademik çalışma eksikliği olduğu düşünülen sakatlık çalışmalarına multidisipliner bir alan olan iletişim çalışmaları içerisinde bir katkı sunulmak istenmiş ve bu konuda daha sonra yapılacak akademik çalışmalara da destek olunmak amaçlanmıştır.

Bunun yanı sıra medya sektöründe hak odaklı bir yaklaşım sergilemek isteyen haber kuruluşlarına bir kılavuz önerisi oluşturmak da amaçlanmıştır.

İnternet haberciliğinde sakatlık temsili konusunda Türkçe alanyazınında fazla araştırma olmaması ve iletişim çalışmalarında sakatlık konusuna ilginin görece yeni artması nedeniyle, farklı yöntemler, örneklemeler ve sınırlılıklarla bu konu hakkında sakatlık literatürünü de kullanan başka akademik çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tez çalışmasında incelenen haber siteleri belirli bir gruba yönelik yayın yapmayan genele hitap eden sitelerdir, ileride yapılabilecek çalışmaların sadece sakat bireylere yönelik yayın yapan platformları ele alması bu çalışmayı da tamamlayabilecek bir değere sahip olacaktır. Sakatlık temsili iletişim çalışmalarında sadece haber alanında değil reklam, dizi, film ve dergi gibi diğer medya alanlarında da yeterince çalışılmamıştır, bu noktada ileri çalışmalarda bu medya alanlarında da sakatlık temsili çalışılması bu konularda bulunan az sayıdaki çalışmaya katkı sunacak ve alanda sakatlık meselesinin daha derinlemesine incelenmesinin de önünü açacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, N. (2017, 14 Aralık). Michel Foucault: söylem nedir?. Düşünbil Portal. <https://dusunbil.com/michel-foucault-soylem-nedir/>. Erişim tarihi: 29.03.2020.
- Aggleton, P. (2007). “Just a Snip”?: A Social History of Male Circumcision. *Reproductive Health Matters*, 15(29), 15-21. [https://doi.org/10.1016/s0968-8080\(07\)29303-6](https://doi.org/10.1016/s0968-8080(07)29303-6)
- Akay, A. (2009). Önsöz. *Toplumbilim*, 24, 5-8.
- Akbulut, S. (2012). Gerçekten Eşit miyiz? Acı(ma), Zayıf Gör(me) ve Yok Say(ma) Ekseninde Engelli Ayrımcılığı. Çayır, K., Ceyhan Ayan, M. (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (s. 149-162). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Akşam. (t.y.). <https://www.aksam.com.tr/kunye/>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Akşit, O . (2011). Tarihçi Bir İmparator Claudius. *Turkish Journal of History* , 0 (23) , 131-144.
- Alankuş, S. (2007). Bia ve hak haberciliği üzerine. Alankuş, S. (Ed.), *İnsan hakları haberciliği içinde* (s. 11-24). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alankuş, S. (2016). *Barış gazeteciliği elkitabı*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alexa. *Top Sites in Turkey*. <https://www.alexa.com/topsites/countries/TR>, Erişim tarihi: 14.07.2020
- Alexander, F. ve Selesnick, S. (1966). *The History of Psychiatry: An Evaluation of Psychiatric Thought and Practice from Prehistoric Times to the Present*. New York: Harper & Row Publishers
- Armstrong, D. F. (2014). The History of Gallaudet University : 150 Years of a Deaf American Institution. Washington, DC: Gallaudet University Press. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=1179841&lang=tr&site=eds-live>
- Aydoğan, A. (2012). İletişim araştırmalarında internet gazeteciliği: Bağlamsal çalışmaların eksikliği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 35, 19-41.
- Aydoğan, F., Kırık, A. M. (2012). Alternatif medya olarak yeni medya. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 18, 58-69.
- Bailey, O.G., Cammaerts, B. ve Carpentier, N. (2015). *Alternatif medyayı anlamak* (Ç. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kafka Yayınevi.

- Bakır, Ç. M. (2013). Evrim ve İdeoloji: Sosyal Darwinizm Nedir? Öjeni Nedir?. <https://evrimagaci.org/evrim-ve-ideoloji-sosyal-darwinizm-nedir-ojeni-nedir-5520>, Erişim Tarihi: 01.12.2019
- bakmak*.İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Bass, A.Z. (1969). Refining the “gatekeeper” concept: A UN radio case study. *Journalism Quarterly*, 46(1), 69-72.
- Baybal, M. S. (2015). Yahudilik ve Hristiyanlığın Engellilere Bakışı. *Mütefekkir*, 2 (4), 275-298.
- Beam, M. A. (2014). Automating the news: How personalized news recommender system design choices impact news reception. *Communication Research*, 41(8), 1019-1041.
- Bennet, L. (2000). *Politik illüzyon ve medya* (S. Say, Çev.). İstanbul: Nehir Yayınları.
- Best, S., Kellner, D. (2016). *Postmodern teori*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bezmez, D., Yardımcı, S. ve Şentürk Y. (Ed.). (2011). *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk Y. (2011). *Engelli hakları ve kent vatandaşlığı: istanbul özelinde engelli kişilerin yaşamlarını şekillendiren aktörler ve dinamikler* (Proje No: 109K074). İstanbul: Tübitak.
- Bianet. (t.y.). <http://bianet.org/bianet/sayfa/bagimsiz-iletisim-agi>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Bileydi, M. (2015). Bir topluluk medyası örneği: Agos Gazetesi. Çoban, B., Ataman, B. (Ed.), *Direnış çağında Türkiye’de alternatif medya içinde* (s. 395-423). İstanbul: Kafka Yayınevi.
- Bilik Yıldırım, Ş. (2011). Engellilere ilişkin haberlerin hak haberciliği bağlamında değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Binark, M. (2017). Algoritmaların yarattığı yankı odalarında siyasal katılım olanağı ya da olanaksızlığı. *Varlık Yayınları (1317)*, 19-23.
- BirGün. (t.y.). <https://www.birgun.net/kunye>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon üzerine* (T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi .Yayınları
- Braddock, D. L. ve Paris, S. L. (2011). Sakatlığın Kurumsal Tarihi. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.), *Sakatlık çalışmaları : sosyal bilimlerden bakmak içinde* (s. 101-186). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Bülbül, A.R. (2001). *Haberin anatomisi ve temel yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Büyükkantarcıoğlu, S.N. (2012). *Söylem incelemelerinde eleştirel dilbilimsel boyut: eleştirel söylem çözümlemesi ve ötesi*. Ö. Özer (Ed.), *Haber eleştirmek içinde* (s. 161-197). Konya: Literatürk.
- Campbell, F. (2009). *Contours of ableism : the production of disability and abledness*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları
- Ceyhan, Ç. (2009). Medyada alternatif bir hal: ahali ve karşıt-kamusallık. *Kurgu: Online International Journal of Communication Studies*, 22(1), 176-209. http://ekurgu.anadolu.edu.tr/assets/upload/pdf/20160513070855_ekurgu.pdf. Erişim tarihi: 02.05.2020
- Chomsky, N. (2002). *Medya gerçeği* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Chouinard, V. (1997). Making Space for Disabling Differences: Challenging Ableist Geographies. *Environment and Planning D: Society and Space*, 15(4), 379-387. <https://doi.org/10.1068/d150379>
- Cinisi, N.A. (2012). Ulusal basında özürllülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- Clickbait. (t.y.). Lexico.com dictionary içinde. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/documentation>
- Çakı, C . (2018). Roland Barthes'ın Göstergebilimsel Çözümlemesi ile Nazi Propagandasında Engelliler. *SDÜ İFADE* , 1 (2) , 66-91.
- Çelikkan, M. (2013). Hak haberciliği önündeki engeller ve medyanın bağımlılık sorunu: ne yapmamalı?. Alankuş, S. (Ed.), *Gazeteciliğe başlarken okuldan haber odasına içinde* (s. 189-199). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Danesi, M. (2009). *Dictionary of media and communications*. Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Davis, L. J. (2011). Farkı Yaratmak: Sakatlık, Siyaset ve Tanınma. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.), *Sakatlık çalışmaları : sosyal bilimlerden bakmak içinde* (s. 387-414). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Davis, L. J. (2011). İstikrarsız Bir Kategori Olarak Sakatlık Üzerine. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.), *Sakatlık çalışmaları : sosyal bilimlerden bakmak içinde* (s. 501-520). İstanbul: Koç Üniversitesi.

- Deuze, M. (2003). The web and its journalisms: considering the consequences of different types of newsmedia online. *New media & society*, 5(2), 203-230.
- Doğruel, H., Yardım, G. (2019). Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında haber metinlerinin incelenmesi: Pippa Bacca cinayeti örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (1), 137-148.
- Durna, T., Kubilay, Ç. (2010). *Söylem kuramları ve eleştirel söylem çözümlemeleri*. T. Durna (Ed.), *Medyadan söylemler içinde* (s. 47-81). İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Dursun, C. (2001). *TV haberlerinde ideoloji*. Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Dursun, Ç. (2007). Hak haberciliğinin doğası ve olanağı. Alankuş, S. (Ed.), *İnsan hakları haberciliği içinde* (s. 105-127). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Dündar, L. (2019). Haber Üretim Süreçleri Ve Eşikbekçiliği. Doğan, E., Öze, N. (Ed.), *Debates on media & communication studies* (s. 83-89). London: IJOPEC Publication Limited.
- Eğitim Reformu Girişimi (2015). *Eğitim izleme raporu 2014-15*. <http://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2014-15/>. Erişim tarihi: 10.02.2020.
- Elbirlik, T., Karabulut, F., (2015). Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dil Araştırmaları*, 0(17), 31-50.
- Engel, G. L. (1979). The biopsychosocial model and the education of health professionals. *General Hospital Psychiatry*, 1(2), 156-165. [https://doi.org/10.1016/0163-8343\(79\)90062-8](https://doi.org/10.1016/0163-8343(79)90062-8)
- Engelli Kadın Derneği (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın el kitabı*. <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/ToplumsalCinsiyetEngelliKadin.pdf> . Erişim tarihi: 11.02.2020.
- Engelli Kadın Derneği. (2017). *Engelli ayrımcılığına karşı medya dili kılavuzu*, <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/medya-dili-k%C4%B1lavuzu-BASIM.pdf>. Erişim tarihi: 30.03.2020.
- Ensonhaber (t.y.). <https://www.ensonhaber.com/kunye>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Ergeç Elpeze, N. (2010). *Medya alanında söylem; önemi, özellikleri ve uygulaması*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erhart, I. (2012). Engelli sporcu bedenler ve medya. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 16, 80-88.

- Eugenic. In The Merriam-Webster.com Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/eugenic>, Erişim Tarihi: 01.12.2019
- Fog, A. (2004). *The supposed and the real role of mass media in modern democracy*. <https://www.agner.org/cultsel/mediacrisis.pdf>. Erişim tarihi: 02.04.2020.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu : Gözetim altında tutmak ve cezalandırmak*. Ankara: İmge.
- Foucault, M. (2007) *Cinselliğin tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fuchs, C. (2009). Information and communication technologies and society: a contribution to the critique of the political economy of the internet. *European Journal of Communication*, 24 (1), 69-87.
- Garland Thomson, R. (2011). Sakatlığın Dahil Edilmesi, Feminist Kuramın Dönüştürülmesi. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.), *Sakatlık çalışmaları : sosyal bilimlerden bakmak* içinde (s. 521-548). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Gelmis, H. (2017). Öjenik Hareketi: Üstün İnsan Irkı Yaratmak. <http://www.felsefesi.org/ojenik-hareketi-ustun-insan-irki-yaratmak/>, Erişim Tarihi: 01.12.2019
- Gleeson, B. (2011). Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi?. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.), *Sakatlık çalışmaları : sosyal bilimlerden bakmak* içinde (s. 363-384). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Goodley, D. (2014). *Dis/ability studies : theorising disablism and ableism*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Gökçen, S. (2007). Hak örgütleri ve medya. Erdoğan Tosun, G. (Ed.), *Hak örgütleri medyada görünür olmak* içinde (s. 82-113). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. Çayır, K., Ceyhan Ayan, M. (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s. 17-27). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Grue, J. (2011). Discourse analysis and disability: Some topics and issues. *Discourse & Society*, 22(5), 532-546.
- Güçlü, N. (2012). Sakat, özürlü, engelli?. <http://bianet.org/bianet/print/142630-sakat-ozurlu-engelli>, Erişim tarihi: 24.05.2020

- Güzel, M., Keskin, S. (2019). Örselenen kimlik için sosyal medyatik ‘iyileşme/normalleşme’: engelli evlilik topluluklarında kimliğin ‘mürüvvetini’ görmek. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 420-440.
- Haegele, J. A., Hodge, S. (2016). Disability Discourse: Overview and Critiques of the Medical and Social Models. *Quest*, 68(2), 193-206. <https://doi.org/10.1080/00336297.2016.1143849>
- Haksever, O. (2007). Hak haberciliği ya da “düzgün habercilik”. Alankuş, S. (Ed.), *İnsan hakları haberciliği* içinde (s. 144-150). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Hall, S. (1978). *Policing the crisis : mugging, the state, and law and order*. London: Macmillan.
- Hall, S. (1997). The work of representation. *Representation: Cultural representations and signifying practices*, 2, 13-74.
- Hughes, B., Paterson, K. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli ve Kaybolan Beden: Bir Yeti Yitimi Sosyolojisine Doğru. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.), *Sakatlık çalışmaları : sosyal bilimlerden bakmak* içinde (s. 63-80). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Hurriyet. (2020, Mayıs 07). BDDK harekete geçti! O işlemleri yapanlar yandı... [Tweet]. <https://twitter.com/Hurriyet/status/1258281090193776640>
- Hürriyet. (t.y.). <https://www.hurriyet.com.tr/kunye/>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Jackson, L., Nesterova, Y. (2017). Multicultural Hong Kong: alternative new media representations of ethnic minorities. *Multicultural Education Review*, 9(2), 93-104.
- Kınay, Ö. (2014). Canlandırma filmlerinde engelli karakter kullanımı: V. Propp’a göre ‘Kayıp Balık Nemo’ filminin çözümlenmesi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Koç, M. (2017). Dramaturjik teori çerçevesinde sosyal medyada engelli bireylerin benlik sunumu. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 10(1), 262-281.
- Korkut, T. (2007). Hak haberciliği ne işe yarar?. Alankuş, S. (Ed.), *İnsan hakları haberciliği* içinde (s. 135-143). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Korkut, T. (2013). Hak haberciliği ve habercilikte kültürel çeşitlilik. Alankuş, S. (Ed.), *Gazeteciliğe başlarken okuldan haber odasına* içinde (s. 200-206). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

- Küçükaslan, B. (2011). "Sakat" politiktir!. <http://bianet.org/bianet/toplum/132569-sakat>- politiktir, Erişim tarihi: 24.05.2020
- Lievrouw, L.A. (2016). *Alternatif ve aktivist yeni medya* (İ.S. Temizalp, Çev.). İstanbul: Kafka Yayınevi.
- McQuail, D., Windahl, S. (1993). *Communication models : for the study of mass communications*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Medical Model of Disability. (t.y.). <http://ddsg.org.uk/taxi/medical-model.html>. Erişim tarihi: 03.01.2020.
- Meriç Fermanoğlu, Ö. (2019). Çevrimiçi hariciler: Türkiye’de dijital engelli aktivizmi üzerine bir araştırma. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 56, 119-152.
- Miles, M. (2001). Martin Luther and Childhood Disability in 16th Century Germany. *Journal of Religion, Disability & Health*, 5(4), 5–36.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Sofos Yayınları
- Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş çevrimiçi haber akışının yankı odası etkisi, filtre balonu ve siberbalkanizasyon kavramları çerçevesinde incelenmesi. *Selçuk İletişim*, 11(2), 232-251.
- Nazlı, A. (2009). Sosyolojik Bakışın Eşiğindeki Beden. *Toplumbilim*, 24, 61-68.
- Öndül, H. (2007). İnsan hakları örgütleri ve hak haberciliği. Alankuş, S. (Ed.), *İnsan hakları haberciliği içinde* (s. 156-166). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Özdemir, B. (2019). Engele sahip insanlara ilişkin haber ve köşe yazılarının Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerindeki sunumu. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Özer, Ö. (2011). *Haber söylem ideoloji eleştirel haber çözümlemeleri*. Konya: Literatürk
- Özer, Ö. (2015). Teun Adrian van Dijk örneğinde eleştirel söylem çözümlemesi. B. Yıldırım (Ed.), *İletişim araştırmalarında yöntemler içinde* (s. 197-286). Konya: Literatürk. Alexa. *Top Sites in Turkey*. <https://www.alex.com/topsites/countries/TR>, Erişim tarihi: 16.10.2019
- Özhan, Ö. (2015). Hephaestus, Hephaistos (Yunan Mitolojisi). <https://ozhanozturk.com/2018/01/26/hephaestus-hephaistos-yunan-mitolojisi/>, Erişim tarihi: 26.11.2019
- Özkır, Y. (2014). Hürriyet gazetesi'nin kimliği. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, (3), 45-70.

- Paftalı, E. (2013). Yakın dönem (1996-2013) Türk sinemasında engellilerin temsili. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Pavlik, J. (2000). The impact of technology on journalism. *Journalism Studies*, 1(2), 229-237. <https://doi.org/10.1080/14616700050028226>
- Pavlik, J.V. (2001) *Journalism and new media*. New York: Columbia University Press.
- Polat, Ç.S. (2011). Engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamaların başka dilde aşk filmi üzerinden incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Rigel, N. (2000). *İleti tasarımı haber*. İstanbul: Der Yayınları.
- Rogers, E. (1986). *Communication Technology: The New Media in Society*. New York: Free Publishing
- Sánchez, J. (2015). *Reporting on Disability: Guidelines for the Media*. ILO.
- Sandoval, M. Ve Fuchs, C. (2015). Alternatif medyanın eleştirel bir teorisine doğru (D. Sayinta, Çev.). <http://ayrintidergi.com.tr/alternatif-medyanin-elestirel-bir-teorisine-dogru/>, Erişim tarihi: 02.05.2020
- Sandoval, M., Fuchs, C. (2010). Towards a critical theory of alternative media. *Telematics and Informatics*, 27(2), 141-150.
- Scott, B. (2005). A contemporary history of digital journalism. *Television & new media*, 6(1), 89-126.
- Serttaş, A., Eral, A.G., (2017). Türkiye’de yayınlanan çizgi dizilerde engelli bireylerin temsili: TRT çocuk kanalı örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 44, 331-347.
- Shah, H. (1999). Journalism in an age of mass media globalization. Yayınlanmamış makale, University of Wisconsin, Madison.
- Shakespeare, T. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.), *Sakatlık çalışmaları : sosyal bilimlerden bakmak* içinde (s. 51-62). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Smart, J. F., Smart, D. W. (2006). Models of Disability: Implications for the Counseling Profession. *Journal of Counseling & Development*, 84(1), 29-40. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2006.tb00377.x>
- Social Model of Disability. (t.y.). <http://ddsg.org.uk/taxi/social-model.html>. Erişim tarihi: 03.01.2020.
- Sol. (t.y.). <https://sol.org.tr/kunye>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Sönmez, Ö.F., Karatekin, K., Merey, Z. (2013). Ulusal televizyon kanallarında engelli hakları. *Turkish Studies*, 8(8), 2073-2095.

- Sözcü. (t.y.). <https://www.sozcu.com.tr/sozcu-kunye/>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Stop Ableism. (t.y). What Is Ableism?, <http://www.stopableism.org/p/what-is-ableism.html>. Erişim tarihi: 03.01.2020.
- Sunstein, C. R. (2004). Democracy and filtering. *Communications of the ACM*, 47(12), 57-59.
- T24. (t.y.). <https://t24.com.tr/hakkinda>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Tanrıöver, H.U. (2007). Medyada kadınların temsil biçimleri ve kadın hakları ihlalleri. Alankuş, S. (Ed.), Kadın odaklı habercilik içinde (s. 149-166). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Taylan, A. (2008). Ana akımdan tabandan bir yanıt: alternatif gazetecilik. *İletişim : Araştırmaları*, 6(2), 107-144.
- Tılıç, D. (1998). *Utaniyorum ama gazeteciyim*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Together We Rock! (t.y.). *Suggested language for people with disabilities*, <https://static1.squarespace.com/static/565dec2de4b0475ab00625b6/t/56dee93e60b5e9179d254670/1457449279336/Words+Matter+-+Accessible+Format+-+March+7%2C+2016.pdf>. Erişim tarihi: 29.03.2020.
- TürkMedya. (t.y). <https://www.turkmedya.com.tr/markalar>. Erişim tarihi: 11.08.2020
- Turow, J. (2010). *Media today : an introduction to mass communication*. New York: Routledge.
- Türkoğlu, N. (2010). *İletişim bilimlerinden kültürel çalışmalara toplumsal iletişim : tanımlar, kavramlar, tartışmalar*. İstanbul: Urban Çeviri Hizmetleri.
- Ulu, E. (2013). Televizyon haberlerinde sunulan engelli temsillerinin alımlaması. Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Union of the Physically Impaired Against Segregation., The Disability Alliance. (1975). Fundamental Principles of Disability. <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf>. Erişim tarihi: 04.01.2020.
- United Nations. (2009). *Convention on the rights of persons with disabilities*, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/CRPD-C-2-3.pdf>. Erişim tarihi: 30.03.2020.
- United Nations. (t.y.). *International day of persons with disabilities – 3 december*, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/international-day-of-persons-with-disabilities-3-december.html>. Erişim tarihi: 27.05.2020.

- United States Holocaust Memorial Museum. Engellilerin Öldürülmesi.
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/introduction-to-the-holocaust>,
 Erişim Tarihi: 01.12.2019
- van Cleve, J. (2007). *The Academic Integration of Deaf Children: A Historical Perspectiv*. J. Van Cleve (Ed.), *The Deaf History Reader* içinde (s. 116-117). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- van Cleve, J., Boyd, R. (2007). *Deaf Autonomy and Deaf Dependence: The Early Years of the Pennsylvania Society for the Advancement of the Deaf*. J. Van Cleve (Ed.), *The Deaf History Reader* içinde (s. 167). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- van Dijk, J. (2018). *Ağ toplumu* (Ö. Sakin, Çev.). İstanbul: Kafka Yayınevi.
- van Dijk, T. (1988). *News as discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- van Dijk, T. (2008). *Discourse and power*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- van Dijk, T. (2015). Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım. B. Çoban ve Z. Özarslan (Ed.), *Söylem ve ideoloji* içinde (s. 13-112). İstanbul: Su Yayınları.
- White, D.M. (1950). The "Gate Keeper": A Case Study in the Selection of News. *Journalism Quarterly*, 27(4), 383-390.
<https://doi.org/10.1177/107769905002700403>
- Yavalar, D.E. (2020). Yazılı basında engellilerin temsili: Hürriyet, Milliyet, Sabah gazetesi örneği. *Kurgu*, 28(1), 305-323.
- Yeni Akit. (t.y.). <https://www.yeniakit.com.tr/kurumsal/kunye>. Erişim tarihi: 08.08.2020
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S. (2007). Ne "mağdur" olsun, ne "öteki", ne de "hak haberciliği". Alankuş, S. (Ed.), *İnsan hakları haberciliği* içinde (s. 128-134). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, E. (2018). Sosyal model nasıl doğdu?. *Eeeh Dergi*. 47.
https://eeeh.engelsizerisim.com/yazi/59/sosyal_model_nasil_dogdu. Erişim tarihi: 03.01.2020.

HABER KAYNAKÇASI

- Felçli şehit babasına özel yol (2010, Aralık 3), *Akşam*.
<https://www.aksam.com.tr/yasam/felcli-sehit-babasina-ozel-yol--913h/haber-913>
- Süper Baba'daki sır yıllar sonra ortaya çıktı (2011, Aralık 3), *En Son Haber*.
<https://www.ensonhaber.com/medya/super-babadaki-sir-yillar-sonra-ortaya-cikti-2011-12-03>
- İşitme engellilerden 3 Aralık videosu: Kutlanacak bir şey bulamadık 3 Aralık'ta yokuz (2012, Aralık 3). *Sol*. <https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/isitme-engellilerden-3-aralik-videosu-kutlanacak-bir-sey-bulamadik-3-aralikta-0>
- Bankadan otizmli çocuklara eğitim desteği (2013, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/bankadan-otizmli-cocuklara-egitim-destegi-25266340>
- 5 dakika engellilerle empati yaptılar (2014, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/5-dakika-engellilerle-empati-yaptilar-27694309>
- Engelliler “Biz de varız (2014, Aralık 3), *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2014/gunun-icinden/engelliler-biz-de-variz-dedi-666407/>
- Merdivene ters binen Kılıçdaroğlu, Erdoğan'a 'zihinsel engelli' dedi (2014, Aralık 3), *Yeni Akit*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/merdivene-ters-binen-kilicdaroglu-erdogana-zihinsel-engelli-dedi-38602.html>
- Ne uyuyor ne de ailesini uyutuyor (2014, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/ne-uyuyor-ne-de-ailesini-uyutuyor-37018542>
- 5 maddede engelli sorunları (2015, Aralık 3). *Bianet*.
<http://bianet.org/bianet/toplum/169796-5-maddede-engelli-sorunlari>
- Başkan Gökçek engellilere yapılan hizmetleri Twitter'dan anlattı (2015, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/baskan-gokcek-engellilere-yapilan-hizmetleri-twitter-dan-anlatti-37206235>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan minik konuyla şarkı söyledi (2015, Aralık 3), *Akşam*.
<https://www.aksam.com.tr/guncel/cumhurbaskani-erdogan-minik-konuguyla-sarki-soyledi/haber-467938>
- Dışlanmak en büyük engel (2015, Aralık 3), *Akşam*.
<https://www.aksam.com.tr/saglik/dislanmak-en-buyuk-engel/haber-467774>

- Diş hastanesinde engellilere özel hizmet (2015, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/dis-hastanesinde-engellilere-ozel-hizmet-37205980>
- Engelliler çalışma hayatında yer bulmakta zorlanıyor (2015, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/engelliler-calisma-hayatinda-yer-bulmakta-zorlaniyor-40022019>
- Kayseri Anadolu Sakatlar Derneği Başkanı Osman Kılıç: (2015, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/kayseri-anadolu-sakatlar-dernegi-baskani-osman-kilic-37206118>
- Öğrenciler 'engelli' olmayı yaşayarak öğrendi (2015, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/ogrenciler-engelli-olmayi-yasayarak-ogrendi-40022288>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: Benim alanım ekonomi, biraz bilirim... (2016, Aralık 3).
BirGün. <https://www.birgun.net/haber/cumhurbaskani-erdogan-benim-alanim-ekonomi-biraz-bilirim-138062>
- Otizm Eylem Planı 3,5 Yıl Sonra Kabul Edildi (2016, Aralık 3), *Bianet*.
<https://m.bianet.org/bianet/toplum/181376-otizm-eylem-plani-3-5-yil-sonra-kabul-edildi>
- Ünlüler Engelliler Günü'nde paylaştı (2016, Aralık 3), *Sözcü*.
<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/unluler-engelliler-gununde-paylasti/>
- Bedensel engelli genç kız zumba eğitmeni oldu (2017, Aralık 3). *T24*.
<https://t24.com.tr/haber/bedensel-engelli-genc-kiz-zumba-egitmeni-oldu,503985>
- Binali Yıldırım Dünya Engelliler Günü etkinliğinde (2017, Aralık 3), *En Son Haber*.
<https://www.ensonhaber.com/gundem/binali-yildirim-dunya-engelliler-gunu-etkinliginde>
- Bakan Selçuk: Engelli öğrenciler için iki kat fazla dikkatli olacağız (2018, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/bakan-selcuk-engelli-ogrenciler-icin-iki-kat-fazla-dikkatli-olacagiz-41039259>
- Birce Akalay: Bence engel biziz siz engelli değilsiniz (2018, Aralık 3), *Sözcü*.
<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/birce-akalay-bence-engel-biziz-siz-engelli-degilsiniz/>
- Devlet yoksul aileye sahip çıktı (2018, Aralık 3), *En Son Haber*.
<https://www.ensonhaber.com/ic-haber/devlet-yoksul-aileye-sahip-cikti>

- Engelli asansörüne engelsiz işgali (2018, Aralık 3), *T24*.
<https://t24.com.tr/haber/engelli-asansorune-engelsiz-iscali,763042>
- Engelli oğlunu kız kardeşine bırakıp, intihar etti (2018, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/adana/cukurova/engelli-oglunu-kiz-kardesine-birakip-intihar-etti-41038678>
- Engellilerde idrar kaçırma önemli bir problem! (2018, Aralık 3), *Sözcü*.
<https://www.sozcu.com.tr/2018/saglik/engellilerde-idrar-kacirma-onemli-bir-problem-2773979/>
- “Engellilere yönelik önyargılar tüm acımasızlığıyla sürüyor” (2018, Aralık 3), *Bianet*.
<http://bianet.org/bianet/engelli-haklari/203162-engellilere-yonelik-onyargilar-tum-acimasizligiyla-suruyor>
- Görme engelli Betül'ün azmi (2018, Aralık 3). *T24*. <https://t24.com.tr/haber/gorme-engelli-betulun-azmi,763162>
- Görme engelli öğretmen görevinden telefonda pardon denilerek alındı (2018, Aralık 3), *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/gorme-engelli-ogretmen-gorevinden-telefonda-pardon-denilerek-alindi-2774281/>
- Görme yetisini kaybetti ama azimle öğretmen oldu (2018, Aralık 3). *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/afyonkarahisar/gorme-yetisini-kaybetti-ama-azimle-ogretmen-old-41039296>
- MHP, meclis'e "3 Kanun Teklifi" sundu (2018, Aralık 3), *Yeni Akit*.
<https://www.yeniakit.com.tr/haber/mhp-meclise-3-kanun-teklifi-sundu-557124.html>
- Selçuk: Engellilerin gelişimi için desteğe ihtiyaç var (2018, Aralık 3), *En Son Haber*.
<https://www.ensonhaber.com/egitim-haberleri/selcuk-engellilerin-gelisimi-icin-destege-ihhtiyac-var>
- Aile ve Çalışma Bakanı Selçuk: Aralık ayının son haftasında engellilerin atanması için kura töreni düzenleyeceğiz (2019, Aralık 3), *T24*. <https://t24.com.tr/haber/aile-ve-calisma-bakani-selcuk-aralik-ayinin-son-haftasinda-engellilerin-atanmasi-icin-kura-toreni-duzenleyecegiz,850680>
- Biri kısa boylu, diğeri görme engelli çiftin mutluluğu (2019, Aralık 3). *En Son Haber*.
<https://www.ensonhaber.com/yasam/biri-kisa-boylu-digeri-gorme-engelli-ciftin-mutlulugu>
- Engelli bireyler için ‘akıllı baston’ (2019, Aralık 3). *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/engelli-bireyler-icin-akilli-baston-41388316>

- Engelli ve ailelerinden işaret diliyle ‘Hayat bayram olsa’ klibi’ (2019, Aralık 3), *Akşam*.
<https://www.aksam.com.tr/aksam-tv/yasam/engelli-ve-ailelerinden-isaret-diliyle-hayat-bayram-olsa-klibi/49224>
- Hüsnü Şenlendirici’den engelli öğrencilere moral (2019, Aralık 3), *Sözcü*.
<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/husnu-senlendiriciden-engelli-ogrencilere-moral/>
- Kahraman ve mağdur ikileminde medyada engelliler (2019, Aralık 3), *Bianet*.
<http://bianet.org/bianet/engelli-haklari/216574-kahraman-ve-magdur-ikileminde-medyada-engelliler>
- Parti başkanları tekerlekli sandalye ile gezdi (2019, Aralık 3), *Sözcü*.
<https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/parti-baskanlari-tekerlekli-sandalye-ile-gezdi-5487758/>
- Son dakika... Bakan açıkladı! Engelli atamaları yapılacak (2019, Aralık 3), *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/son-dakika-bakan-acikladi-engelli-atamalari-yapilacak-41388600>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Hasan Ozan ATİKASLAN
Doğum Tarihi : 06/07/1993
Doğum Yeri : Seyhan / ADANA
e-mail : ozanatikaslan@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

2012-2014 : Çukurova Üniversitesi Adana Meslek Yüksekokulu Radyo ve
Televizyon Programcılığı
2014-2018 : Çukurova Üniversitesi İletişim Bilimleri Bölümü
2018-2020 : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim
Çalışmaları Ana Bilim Dalı